Anne Eskelinen

WEBERILÄINEN YRITTÄJIEN MAAILMANKUVA LAMAN AJAN SUOMESSA

Näkemys työllistymisen mahdollisuuksista ja siihen vaikuttavista tekijöistä

Jyväskylän yliopisto

Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos

WEBERILÄINEN YRITTÄJIEN MAAILMANKUVA LAMAN AJAN SUOMESSA

Näkemys työllistymisen mahdollisuuksista ja siihen vaikuttavista tekijöistä

Anne Eskelinen

Sosiologian pro gradu -tutkielma
Ohjaaja Kaj Ilmonen
Helmikuu 13.2.2003
Jyväskylän yliopisto
86 sivua
1 liite

Tässä tutkielmassa tarkastellaan yrittäjien suhdetta työn tekemiseen. Päätavoitteena on ollut selvittää löytyykö tämän ryhmän työhön kohdistuneista asenteista Max Weberin protestanttisen etiikan eetos. Yrittäjien kuvaa koetellaan myös heihin yhdistettyjen ideaalien mielikuvien avulla. Taustana on 1990-luvun lama, tarkemmin vuosi 1994, jolloin työn merkitys ihmisten elämää jäsentävänä arvona oli noussut uudelleen julkisen puheen keskiöön.

Yhteiskunnallista tilannetta, protestanttista etiikkaa ja yrittäjyyttä on tarkasteltu ensin kirjallisuuden pohjalta. Lisäksi on perehdytty joihinkin empiirisiin tutkimuksiin suomalaisten arvoista ja yrittäjien ryhmän piirteistä. Empiirisessä osassa on koottujen kriteerien pohjalta verrattu yrittäjiä ryhmän sisäisesti ja toisaalta suhteessa muuhun väestöön. Kvantitatiivista aineistoa on käsitelty tilastomenetelmiin pohjautuvalla spss -ohjelmalla.

Tutkimuksen keskeinen tulos on, että yrittäjien ryhmä eroaa työhön kohdistuvien arvojen suhteen valtaväestöstä. Yrittäjien ryhmän sisällä on kuitenkin huomattavissa mielipiteiden vahvuusero pienyrittäjien ja yrittäjien välillä. Tämän perusteella näitä ryhmiä on mielekästä tutkia jatkossa erillään. Toisaalta erot mielipiteissä tukevat teoriassa todettua yrittäjäryhmän sisäistä heterogeenisuutta.

AVAINSANAT: lama, protestanttinen etiikka, moderni länsimainen kapitalismi, moderni yrittäjä, yrittäjyys

1. JOHDANTO ... 4
1.1 1990-luvun alun lama Suomessa ... 5
1.2 Työ ja kansalainen ... 6
1.3 Lama ja yrittäjyys ... 9
1.4 Tutkimuksen tavoitteet, aineisto ja rajaukset ... 10
2. PROTESTANTTISEN ETIIKAN MUOVAAMA YRITTÄJÄ JA TYÖ ... 11
2.1 Ammattietiikan kehittyminen askeettisessa protestantismissa ... 12
2.1.1 Lutherin ja Calvinin käsitys työn tekemisestä ja ammattikutsumuksesta ... 13
2.1.2 Protestanttisuus ja omistus ... 15
2.2 Yrittäjyys ja moderni kapitalismi ... 16
2.2.1 Kapitalismin henki ja arkitoiminta ... 17
2.2.2 Moderni yrittäjä ... 18
2.3 Weberin teorian kritiikki ... 20
3. YRITTÄJYYS JA YRITTÄJÄ ... 22
3.1 Termien merkitys ja sisältö ... 23
3.1.1 Termin historia ... 24
3.1.2 Yleisimmät yrittäjätyypit ... 26
3.1.3 Yrittäjän funktiot ... 27
3.1.4 Yrittäjän persoonallisuuspiirteiden tarkastelu ... 29
3.1.5 Motiivitutkimukset ... 30
3.2 Yrittäjäksi ryhtyminen ... 31
3.3 Tutkimuksen yrittäjämääritelmä ... 32
4. AINEISTO ... 33
4.1 Suomalainen pienyrittäjyys ... 36
4.2 Yrittäjäperheet yhteiskuntaluokkana ... 39
5. YRITTÄJIEN TYÖNKUVA ... 40
5.1 Ajatus työn tuloksellisuudesta ... 40
5.2 Työn itsenäisyys ja itsensä toteuttaminen ... 41
5.3 Yritystoiminta ja lopputuotteen laadun valvonta: Itsenäisyyden venyvät rajat ... 45
5.3.1 Työn suunnittelun rajoitukset ... 45
5.3.2 Työnjohto ... 46
5.3.3 Työnantaja ja asiakassuhde ... 47
5.3.4 Subjektiivinen kokemus päätäntävallasta ... 50
5.4 Itsensä toteuttamisen ilot ja haitat ... 50
5.5 Kapitalismin henki: yrittäjien asenteet ... 54
6. YRITTÄJIEN SUHDE SUOMALAISEEN YHTEISKUNTAAN ... 58
6.1 Luottamus instituutioihin ... 58
6.2 Lama ja muutos ... 60
7. POHDINTA ... 65
LÄHTEET ... 70
LIITE 1 ... 74

1. JOHDANTO

Eri aikakausien synnyssä ja murroksissa yrittäjyyden funktio on säilynyt samanlaisena. Sen keskeinen perusta on ollut toiminnassa ja ympäristön uudessa havainnointitavassa. Yrittäjyys on nähty muutoksen välineenä, jonka avulla on löydetty uusia toimintamalleja ja etsitty ratkaisua ennustamattomaan tulevaisuuteen. (Kyrö 1998, 9.) Yrittäjyys esitettiin myös Suomessa yhtenä ratkaisuna 1990-luvun alun lamasta selviämiseen. Tämän laman teki ainutlaatuiseksi se, että taloudellisen kriisin rinnalla painittiin nyt myös koko maailmantilanteen ja kulttuurin rakenteellisissa muutoksissa.

Työpolitiikka nousi yhdeksi erityiseksi aiheeksi työttömyyden lisääntyessä. Huomio kiinnittyi sekä kansalaisen että valtion rooliin. Valtion velvollisuudeksi nähtiin kansalaisten työllistäminen ja hyvinvointi, mutta myös kansalaisilta vaadittiin selkeämmin työn tekemistä perusvelvollisuutena. Palkkatyön loppuminen koko yhteiskunnan läpi käyvänä muutoksena vaati päättäjiltä uusia strategisia selviytymiskeinoja. (Kananen 1990, 35.) Myönteinen yritysilmapiiri nähtiin asennetasolla yhtenä nopeimpana ratkaisuna työttömien itsensä työllistämisessä. Tämä ilmeni muun muassa sisäisen yrittäjyyden tukemisena sekä konkreettisesti edellytysten luomisena pienille yrityksille ja lupamenettelyn karsimisena. (Leppä 1993, 82-83.) Myös valtio näyttäytyi vuonna 1994 yrittäjänä, joka riskisijoitti tulevaisuuteen työpaikkojen luojana. Se työllisti itse ja tuki yrityksiä palkkaamaan uutta työvoimaa ja siten parantamaan työllisyystilannetta. (Alasuutari 1996, 88-89.) Syvälle yhteiskuntaan juurtunut uskomus työn parantavasta vaikutuksesta nähtiin osana kaikkien selviytymistä.

Tässä tutkimuksessa keskityn siihen, miten yrittäjät näkivät työn tekemisen merkityksen laman aikana. Yrittäjyyden arvoperustana käsittelen Max Weberin (1864–1920) protestanttista työetiikkaa, jonka alkupisteenä oli yrittäjästereotypian pimeää puolta edustava seikkailijayrittäjä. Tämä häikäilemätön keinottelija liikkui kaikkialla, missä rahanarvoisia mahdollisuuksia oli vain käytettävissä. (Weber 1980, 14-15.) Protestanttinen etiikka käänsi kuitenkin seikkailijan repun ympäri ja pisti keinottelun tilalle kunniallisen toiminnan vaatimukset ja välineet. Tämä arvorationalismi korosti ensisijaisesti kovaa työmoraalia ja yksilön omaa vastuuta pääsystä armon kohteeksi. Samalla se kuitenkin tuki pääoman kasvua, jonka pohjalle moderni kapitalismi levitti juurensa. (mt., 36-37.)

Weberin teoriassa protestanttinen etiikka edusti siis yhteiskunnan yhtenäistä ideologiaa (Roos 1998, 9-10). Tätä yhteisen elämäntavan käsitettä Weber ei sen tarkemmin määritellyt, vaan otti sen annettuna. Peltosen (1986, 41, 33) mukaan elämäntapa ja elämänkatsomus säätelee ihmisen arvomaailmaa, johon saattaa kuulua esimerkiksi työn kunnioittaminen, itsenäisyyden tavoittelu, oman elämän hallinta ja toiminta. Weberille nämä arvot olivat yhtä kuin protestanttinen työn tekemisen etiikka. Tämän elämänkatsomuksen pohjalta tarkastelen yrittäjien suhdetta työhön ja menestymiseen. Vaikka yrittäjyydestä puhutaan tässä yhteydessä elämäntapana, todellisuudessa se koostuu heterogeenisen ryhmän yleistetyistä ja ideaaleista piirteistä. Ei siis ole olemassa yhtä yrittäjätyyppiä, vaan monta erilaista yksilöä, joiden identiteetti muotoutuu useiden eri yhteisöjen päällekkäisten roolien käytännöistä. Tämän työmuodon valinneilla on kuitenkin erilainen suhde työhön kuin muilla palkkatyöläisillä.

1.1 1990-luvun alun lama Suomessa

Julkunen (2001, 64) jäsentää 1990-luvun alun laman elinkaaren Suomessa kolmeen vaiheeseen. Ensin tapahtui syöksy (1990–93), jonka jälkeen lama taittui (1994–95) ja elpyminen saattoi alkaa (1996–99). Hyvin järjestäytyneenä mallimaana Suomi törmäsi kovenevaan kansainväliseen kilpailuun, heikentyneeseen kilpailukykyyn ja hidastuneeseen taloudelliseen kasvuun. Monet varmoina pidetyt taloudelliset instituutiot ja järjestelmät, esimerkiksi pankit, joutuivat vaikeuksiin. Yleinen keskustelu laman syiden alkuperästä aaltoili ulkoisten ja sisäisten tekijöiden välimaastossa. Taloudellisten vaikeuksien ulkoisia syitä nähtiin esimerkiksi menetetyissä itämarkkinoissa, länsimarkkinoiden taantumisessa, vaihtosuhteen heikentymisessä ja kansainvälisten reaalikorkojen nousussa. (Julkunen 2001, 65; Kasvio 1994, 14-15; Tarkka 1994, 5-6, 11.) Suomen sisäisistä rakenteista löydettiin toinen puoli kriisin tekijöistä. Jäykkä työmarkkinajärjestelmä, raskas verotus, tehokkaan kilpailun puute, investointien tehottomuus ja julkisen sektorin harkitsematon kasvu luettiin talouspolitiikan syyksi. (Tarkka 1994, 6; Kasvio 1999, 91.)

Paljon keskustelua herätti myös 1980-luvun 'kasinotalous', jota Suomen pankkijärjestelmä ja talouspolitiikka eivät kyenneet ohjaamaan. Tässä prosessissa kansainvälisen pääoman liikkeiden vapauttamisella mahdollistettiin rahamarkkinoiden keventäminen ulkomaisilla luotoilla. Kansainvälisten suhdanteiden heikkeneminen, rahan koron nousu ja viennin vaikeutuminen vaikuttivat kuitenkin yrityksiin negatiivisesti. Luotonannon väljyys johti luottokuplan puhkeamiseen, jolloin varallisuusarvot romahtivat, yritykset ja kotitaloudet joutuivat

rahoitusvaikeuksiin ja pankkikriisi syntyi. (Julkunen 2001, 65, 70; Tarkka 1994, 6; Kasvio 1999, 89-90.) Laman syiden seurauksena talouden kokonaistuotanto romahti, valuutta devalvoitui, valtion velka kasvoi, korot nousivat ja työttömyys lisääntyi. Lama oli syvimmillään vuonna 1993, jolloin työttömyys nelinkertaistui ja käsitti noin 500 000 henkilöä. Luotoissa korot olivat 15 prosenttia (vekselikorko jopa 24 %) ja bruttokansantuote laski jo kolmatta vuotta. Kansantalous alkoi kohota kuitenkin yllättävän nopeasti jo vuonna 1995. Noususta ja myöhempien vuosien talouskasvusta huolimatta keskustelu lamasta jatkuu vielä 2000-luvullakin. Tämä johtuu siitä, että ihmisten arkikokemuksista laman muistot eivät ole vieläkään poistuneet. (Blom 1999, 16; Julkunen 2001, 64.) Kokonaisuudessa Suomen 1990-luvun rakennemuutos oli mahdollista liittää yhtä hyvin lamaan kuin yleisempiin siirtymäaikakausiin, koska kaikissa teollisuusmaissa oli ollut taloudellista epävarmuutta 1970-luvun jälkeen (Julkunen 2001, 36).

Murrosajattelu nimitti yhteiskunnallista muutosta koskevaa keskustelua. Vaikka Suomessa oli totuttu ulkomaankaupasta riippuviin suhdannevaihteluihin ja kymmenvuotistaantumiin, 1990-luvun lamasta puhuttiin hallitsemattomana rakennekriisinä. (Blom 1999, 16.) Rakennekriisit esiintyivät silloin, kun ajan saatossa muuttuneet järjestelmän osa-alueet eivät olleet enää tasapainossa. Tällöin koko talouden alajärjestelmät, sekä sosiaaliset- että institutionaaliset kehitysdynamiikat romahtivat osittain tai kokonaan. (Kasvio 1994, 16-17; Uusitalo 1994, 171.) Kriisistä pyrittiin pois strategisella ajattelulla kartoittamalla toiminnan ja tavoitteiden mahdollisuuksia. Prosessia vaikeutti Niiniluodon (1994, 27) mukaan epävarmuus sen hetkisen tilanteen pysyvyydestä, missä vaihtoehtoina olivat tilapäiset hätäratkaisut ja rakenteiden muutospäätökset. Tavoitteiden asettelu oli vaikeaa, koska toimivia malleja ei ollut, yhteisön arvot olivat jäsentymättömiä ja luottamus poliittisen järjestelmän toimivuuteen oli vähentynyt. Nyt arvoihin haettiin yhteisöllisyyttä sitomaan rikki mennyttä luottamusta ja moniarvoisuuden huomioimista. (mt., 28-29.) Uudistusta haettiin rahapolitiikan perusteisiin, julkiseen sektoriin, työmarkkinoiden joustavuuden lisääntymiseen ja sosiaalipolitiikan uudelleenmuotoiluun. (Julkunen 2001, 43, 294.)

1.2 Työ ja kansalainen

Alasuutarin (1996) Helsingin Sanomien vuoden 1994 pääkirjoitusten analyysissa työllisyyspuhetta leimasi täystyöllisyyden tavoittaminen kysynnän ja tarjonnan tasapainolla. Tämän takana oli oletus valtion velvollisuudesta taata kansalaisille riittävä tulotaso, mikä teki työstä välinearvon. Toisaalta kansalaisten ahkeruus ja työhalu nähtiin jo itsessään tavoitteena, joka miellettiin sekä itseisarvoksi

että välineeksi. (mt., 78, 82.) Taloudellisen tilanteen parantamisen keinot olivat keskustelussa usein rajalliset ja ristiriitaiset, minkä vuoksi työpolitiikkaan ajettiin uusia suuntauksia. Teollisuuden kyky rekrytoida vapautuvaa työvoimaa oli työttömyyden ratkaisuna mahdoton. Kun julkiset varat eivät riittäneet esteiden poistamiseen ja työmarkkinoilta syrjäytyminen kosketti yhä suurempaa joukkoa, puhe siirtyi yksilöiden vastuuseen. Katse suunnattiin palvelusektoriin, pienten putiikkien, itsensä työllistämisen ja high tech -yritysten varaan. (Leppä 1993, 82.)

Työnteon kulttuuriset muodot törmäsivät työelämän muutokseen ja joukkotyöttömyyteen. Lamaan sopeutumisen ja siitä ylös ponnistamisen keinona korostettiin asenteiden muuttumista yksilö- ja yhteiskuntatasolla, koska tottumusten hitautta pidettiin muutosta jarruttavana. Yhteiskunnassa tämä merkitsi työttömyysmenojen vaihtamista riskirahoitukseen. Yksilötasolla asenteita tuli muuttaa palkkatyön itsestäänselvyydestä kohti itsenäisen yrittämisen ja yritteliäisyyden eri muotoja. Jos ulkoinen yksityisyrittäjyys ei työmuotona miellyttänyt, niin jokaiselta kansalaiselta vaadittiin ainakin sisäistä yrittäjyyttä. (Leppä 1993, 85.) Paine kohdistui etenkin työmoraaliin, joka oli Niiniluodon (1994, 32) mukaan muuttunut jo 1980-luvulla. Työ elämän keskeisenä tekijänä ja arvona sinänsä oli kärsinyt inflaation ja toimi välinearvona muiden päämäärien toteuttamisessa. 1990-luvun lama nosti työn merkityksen taas kansalaisten tietoisuuteen ja toi ihanteeksi kulutuksen sijaan säästämisen. Julkisen talouden säästöohjelma viestitti kansalaisille kulutusjuhlien ja yli varojen elämisen loppua (Julkunen 2001, 87).

Julkunen (2001, 289) puhui lamasta toisena talvisotana, jossa kansalaisilta vaadittiin yhteistoimintaa ja uhrauksia, sekä kosketeltiin kansallista olemassaoloa ja kunniaa. Matti Kortteinen (1997, 50) totesi Kunnian kenttä -teoksessaan, että puhuttiin selviytymisen 'eetoksesta' kunnia-asiana, vaikka kovaa se olikin. Suomessa säilyi Kortteisen mukaan protestanttisen työn etiikka laman aiheuttamista muutoksista huolimatta. Yksilön arvot eivät siis sinänsä olleet muuttuneet, mutta niiden uudelleen arviointi ja uudet sovellukset olivat selviytymisen ehto. Työelämän muodoista 'palkansaajamentaliteetti' oli kuitenkin kyseenalaistunut. Työhön osallistuminen ja sitoutuminen olivat saamassa uusia muotoja. Työmarkkinoiden ohella puhuttiin uudesta työhön sosiaalistumisesta, sekä muuttuneesta ihmis- ja kansalaiskäsityksestä. (Julkunen 2001, 170; Kasvio 1994, 20.) Työelämään sosiaalistumista pidettiin lähtökohtana jokaiselle kansalaiselle ja vaihtoehdot työttömyydelle oli pantava laman aikana pikaisesti täytäntöön, koska enemmistö 15–24-vuotiaista oli vielä kiinnostuneita työstä ja koulutuksesta. Työllisyyspuhe laajentui koskemaan toimijoiden luonteenpiirteitä ja psykologiaa. Työkyky ja -halu olivat terveen ihmisen

merkki, kun taas laiskuus ja passiivisuus miellettiin moraaliseksi ongelmaksi ja laman kuilussa yhä enemmän aikakausisairaudeksi. (Alasuutari 1996, 78-79.)

Työllisyyspuhe käsitteli myös työttömyysturvaa ja sen merkitystä. Lähtökohtana oli, että työttömyyskorvaus tulisi olla tasapuolisesti jaettavissa kaikille sitä tarvitseville, joiden perustoimeentulo horjuisi. Yksilöihin liitettiin kuitenkin oletus toiminnan itsekkyydestä. Vaikka työ olisikin yksilön mielenterveyden tae, niin työntekoa kannattavampi joutenolo kallistaisi vaa'an sen puolelle. Ristiriita työttömyyskorvauksen passivoivasta ja toisaalta elintason turvaavasta luonteesta esiintyi keskustelussa kiihkeänä. Kysymystä käsiteltiin eettisyyden ja tehokkuuden näkökulmasta, kun lähtökohtana oli joukkotyöttömyyden olot. Medialla oli suuri rooli kriisitietouden luojana ja toisaalta arvottava rooli luokitella ihmiset suunnannäyttäjiksi tai perässähiihtäjiksi. (Alasuutari 1996, 79-80; Julkunen 2001, 86, 174.)

Työttömyyttä yritettiin valtion toimesta vähentää ajamalla työttömiä työhön, mutta myös tukemalla yrityksiä työllistämään. Yritysten työvoimakuluja alennettiin ja niille maksettiin työllistämistukea. Vaarana tässä oli kuitenkin kilpailun vääristyminen ja tukien väärinkäyttö. Valtiollisessa työpolitiikassa tuli huomata, että jos valtio puuttui velvollisuuksilla tai rajoituksilla yrityselämän keskinäiseen peliin, samalla valtion ulkopuolinen talous ei toiminut terveesti. (Alasuutari 1996, 81.) Lepän (1993) mukaan taloudellinen tilanne kiihdytti keskustelua koko tulopoliittisen järjestelmän vaihtumisesta yritystason neuvotteluiksi. Yritystasolla palkkojen leikkauksia oli pystytty tekemään, mutta keskusteluja yrityskeskeisestä joustavuudesta leimasi optimistisuus. Vastuu ja päätöksenteko siirtyisivät yrityksiin, mikä tukisi markkinavoimien esiinmarssia. (Leppä 1993, 81.)

Postmodernin aikakauden tuleminen ei Baumanin (1996, 37) sanoin "…lievittänyt niitä pelkoja, jotka moderni ujutti ihmiskuntaan…vaan ainoastaan *yksityisti* nämä pelot". Pelkojen yksityistäminen tarkoitti tässä rakenteellisessa lamassa sitä, että valtio ei pystynyt tarjoamaan kansalaisilleen työlupausta, vaan tarjosi velvollisuuksia ja henkilökohtaista vastuuta työllistää itse itsensä. Murroksessa näkyi yksilöiden ja yhteisön välinen jännite, kun itsestäänselvyydet vaihtuivat epätietoisuuteen. (Niiniluoto 1994, 31.) Poliittisten vaikuttajien puheet taantumasta ja arvotyhjiöstä loivat omalla tapaa toivottomuutta kansalaisiin konkreettien vaikutusten lisäksi. Tiukentunut yhteiskunnallinen tilanne ilmeni ensin kansalaisten toimintatarmona, mutta jatkuva stressi aiheutti pitkittyessään epävarmuutta ja turhautumista. Toisaalta jokainen yksilö sopeutui ja reagoi paineeseen yksilöllisesti. (Niiniluoto 1994, 25-26.)

1.3 Lama ja yrittäjyys

Yrittäjyyden tai yritteliään toiminnan lisääminen ei ollut aivan yksiselitteinen toimenpide laman aikana. Peltosen (1986, 26) mukaan yrittäjien kokonaismäärässä ei ollut tapahtunut kasvua 30 vuoteen 1950-luvusta asti laskettuna. Myöskään vuosien 1981–1994 välisenä aikana yrittäjäväestön määrä ei ollut kasvanut, vaikka poliittinen puhe sitä peräänkuuluttikin. Tutkimus Suomen yhdeksänkymmentäluvusta suhtautuikin kriittisesti laman ajan puheeseen pienyrittäjyyden kasvun tärkeästä merkityksestä tulevaisuudessa. Tosiasiassa tulokset osoittivat, että suuret yritykset olivat hajauttaneet toimintojaan tytäryrityksiin ja tietynlainen keskittyminen oli voimistunut yrityskentällä. Poliittinen puhe pienyrittäjyyden kasvun merkityksestä olikin siis sijoitettava suhteessa avainalojen voimavarojen keskittymiseen. Tämä kertoi siitä, että valta keskittyi enemmän harvojen käsiin ja uudenlaiset yritysliittymät, klusterit, valtasivat alaa toisin kuin pienyrittäjyys. (Af Ursin 1998, 7; Blom 1999, 217, 213-214.)

Tilastokeskus (2000, 8) määritteli yritysten kriittiseksi ajaksi 1–3 vuotta aloittamisesta. Tämän perusteella hieman ennen laman syvintä tilannetta yrittäjiksi ryhtyneillä oli myös suurin todennäköisyys lopettaa. Tilastokeskuksen mukaan yritysten eloonjäämisasteet aloittamisvuoden mukaan kertoivat notkahduksesta vuonna 1991 perustettujen yritysten kohdalla. Vuonna 1987 aloitetuista yrityksistä oli viiden vuoden kuluttua elossa vielä 53 prosenttia, kun taas 1991 vuoden yrityksistä toimi saman ajan jälkeen vain 36 prosenttia. Tämä kertoi siitä, että laman aikana oman yrityksen vetäminen oli liian raskasta. Tilanne kuitenkin parani heti vuonna 1994 perustetuilla yrityksillä, kun pahin laman niska oli taittunut ja talous alkoi elpyä. Näiden yritysten eloonjäämisprosentti oli viiden vuoden jälkeen kohonnut taas 1980-luvun tasolle, 57 prosenttiin.

Af Ursinin (1998, 13-15) empiirisissä tutkimuksissa selvitettiin vuosina 1987–1994 yrittäjinä lopettaneiden taustaa. Huomio kiinnitettiin ikään, koulutukseen ja varallisuuteen. Tiettyyn pisteeseen saakka iän karttuminen havaittiin lopettamispäätöksiä vähentäväksi muuttujaksi, kun ikä toi mukanaan kokemusta. Iän merkitys ei kuitenkaan ollut lineaarinen, vaan se kääntyi vanhempien yrittäjien kohdalla merkitykseltään vastakkaiseksi. Koulutuksen vähäinen määrä todettiin myös vähentävän yrittäjien lopettamista. Tässä kohdassa muita tutkimuksia oli kuitenkin sekä puolesta että vastaan. Varallisuuden kasvaminen oli tutkimuksen odotusten vastaisesti myös yksi todennäköinen syy lopettamiseen, mutta varallisuuden mittaaminen oli osittain puutteellista. Tarkasteltaessa laman ajan selviytymiseroja luokkaperheiden välillä, parhaiten tulivat toimeen

hyvätuloiset ja korkeasti koulutetut perheet. Yrittäjien ryhmän heterogeenisuus puolestaan näkyi siinä, että viidesosalla meni taloudellisesti huonosti ja toisella viidesosalla todella hyvin. Kovimmalla kädellä lama tarttui yksinhuoltaja-, opiskelija- ja työttömien perheisiin. (Blom 1999, 226-227.)

1.4 Tutkimuksen tavoitteet, aineisto ja rajaukset

Tässä tutkimuksessa tarkastelen yrittäjien arvoja työn tekemistä kohtaan laman kontekstissa. Tutkimus jakautuu karkeasti ottaen kahteen pääjaksoon, joista teoreettinen osa määrittelee ensiksi Weberin protestanttisen etiikan yrittäjien työhön kohdistuvien arvojen lähtökohtana. Toisena kohtana tarkastellaan yrittäjyyttä ilmiönä ja terminä eri teorioiden näkökulmasta. Empiirisessä osuudessa koettelen Weberin arvoteoriaa vuoden 1994 aineistossa, jolloin työn tekeminen yhteiskunnallisena voimavarana oli vaarassa loppua.

Tutkimusongelmana on selvittää, löytyykö yrittäjien asenteista protestanttisen etiikan arvoja työn tekemistä kohtaan. Vastausta lähdetään etsimään kysymällä muun muassa tekevätkö yrittäjät enemmän töitä kuin muu väestö. Näkevätkö he esimerkiksi tekemänsä työn tuloksellisuuden ja laadun vaikutuksen eri tavalla kuin palkkatyöläiset? Eroaako yrittäjien mielipiteet muusta väestöstä, kun kysytään ahkeruuden ja yrittämishalun merkitystä menestymisen syinä? Miten tässä ammattiryhmässä nähdään yhteiskunnan ja yksilön vastuu, kun työtä on vähän? Suhtautuvatko yrittäjät eri tavalla työttömyyteen ja kuinka vapaita he ovat toteuttamaan omaa näkemystään työssään? Luottavatko aineiston yrittäjät palkkatyöläisiä voimakkaammin tulevaisuuden mahdollisuuksiin epävarmassa taloudellisessa tilanteessa?

Tutkittava aineisto on Tampereen yliopistossa sosiologian ja sosiaalipsykologian laitoksilla vuonna 1981, 1988 ja 1994 koottu koko Suomen 18–65-vuotiasta väestöä edustava tutkimusaineisto. Sen pohjalta kirjoitettiin Mikä Suomessa muuttui? -kirja (Blom toim. 1999), jossa tutkittiin yhteiskunnallisia muutoksia 1990-luvun alussa, esimerkiksi henkisen tilan ja asenteiden kehitystä laman myötä. Tarkastelun kohteeksi tässä tutkielmassa olen valinnut vuoden 1994 otoksen, joka on kerätty strukturoidulla kyselylomakkeella. Otokseen kuuluu yhteensä 1789 henkilöä, joista ammatillisilta asemaltaan yrittäjiä on 115 henkeä. Tämä ryhmä jakautuu pienyrittäjiin tai itsenäisiin ammatinharjoittajiin (korkeintaan 1 työntekijä) ja yrittäjiin.

Aineistona vuoden 1994 otos on mielenkiintoinen, koska Suomessa vallitsi vielä lama, mutta syvin vuoden 1993 vaihe oli jo ohitettu. Oletan, että tässä kontekstissa vastauksista näkyy yrittäjinä olleiden koetellut motiivit ja arvot, sekä asennoituminen oman työnteon mahdollisuuksiin valoisampaan suuntaan menevässä yhteiskunnassa. Tarkastelen yrittäjiä sekä ryhmän sisällä että yhtenä ryhmänä suhteessa palkkatyöläisiin (koko väestö). Ryhmän sisäisenä jakona toimii ero pienyrittäjiin ja yrittäjiin. Tarkastelusta olen rajannut pois maanviljelijät, jotka ovat myös omalla tavallaan itsenäisiä yrittäjiä, mutta toimialana muodostavat erillisen kokonaisuuden. En ole myöskään tarkastellut yrittäjiä toimialojen mukaan, koska pyrkimys on löytää yrittäjiä kokonaisuudessaan sekä yhdistäviä että erottavia tekijöitä.

2. PROTESTANTTISEN ETIIKAN MUOVAAMA YRITTÄJÄ JA TYÖ

Max Weber näki länsimaisen kapitalistisen elämäntavan juuret protestanttisessa etiikassa. Tätä lähtökohtaa selitti Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki -teos, joka ilmestyi vuosina 1904–05 keskellä modernia murrosta. Sen tapahtumat kuvasivat 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun uuden kapitalismin 'hengen' syntyä. Tässä prosessissa protestanttisen uskonpuhdistuksen henkinen sisältö haluttiin nostaa sosiaalisten, poliittisten ja materiaalisten vaikutuslähtökohtien rinnalle. (Weber 1980, 65-66.) Protestantismi oli toinen englantilaisesta puritanismista 1600-luvulla kehittyneestä voimakkaasta etiikan ja ajattelun kulttuurisesta traditiosta. Toinen tunnistettu traditio oli kehittynyt optimismin ja emotionaalisuuden kautta romantiikaksi. Historiallisesti näitä molempia traditioita kannatteli uusi kasvava keskiluokka ja kummallakin oli merkittävä rakenteellinen rooli teollisen vallankumouksen ja keskiluokkaisen elämäntavan laillistajana. (Campbell 1987, 105, 137.)

Modernin kapitalismin protestanttisilta juurilta voitiin löytää myös yrittäjien arvomaailman perusta. Lähtökohtana oli weberiläinen 'seikkailijayrittäjä', joka keinoja kaihtamatta hankki elantonsa yksittäisistä vaihdoista. Protestanttinen uskonpuhdistus nosti työn tekemisen elämää konstruoivaksi arvoksi, joka vähitellen laajeni koko elämäntavan etiikaksi. Seikkailija valjastettiin kunniallisen ammattimiehen rooliin, jossa askeettisuus, ammattikutsumus, systemaattisuus ja ansaitseminen syrjäyttivät epämääräiset vaihdot. Tältä pohjalta ponnisti uusi modernin kapitalismin henki, joka johdatti yrittäjän kilpailupoliittisten arvojen keskelle, mistä hänet voi löytää tänäkin päivänä. Weberin kuvaaman evoluution lopputuloksena moderni yrittäjä oli tietyillä ominaisuuksilla

varustettu yksilö, jonka henkilökuva sisälsi vain olennaisimmat piirteet. Myös länsimainen kapitalismi ja protestanttisuus toimivat Weberin teoriassa vain ajatuskuvina todellisuudesta. (Weber 1980, 140; Gronow, Noro, Töttö 1997, 277.)

Teorian käsitepohjassa on selvennettävä muutamia yleisimpiä termejä. *Kapitalismin henki* oli erotettu hyödyn tavoittelusta tai suurimman voiton himosta, jotka olivat ominaisia eri aikakausien ihmisille kerjäläisistä lääkäreihin. Myös *kapitalismin* ja *modernin länsimaisen kapitalismin* välille tehtiin raja. Jo ennen modernia murrosta kapitalismi toimi vaihdon, voiton ja joissain tapauksissa rauhanomaisten pääomalaskelmien puitteissa. Moderni länsimainen kapitalismi taas vaati syntyäkseen muutakin kuin pääoman oman liikkeen. Sen juurissa vaikuttivat tietty moraali, vapaa työ ja rationaalinen työorganisaatio. Tätä protestanttisuuden arvopohjalla lepäävää talouseetoksen yhdistelmää Weber kutsui kapitalismin hengeksi. (Kyntäjä 1980, 7; Weber 1980, 12-14, 137.)

Kokonaisuudessa protestanttisen etiikan ja kapitalismin hengen yhdistämisessä nähtiin alku modernien yksilöiden arvo- ja päämäärärationaalisuudelle. Hengen ajatus konkretisoitui teoksessa sananlaskuiksi, joita Benjamin Franklinin ääni jakoi nuorille liikemiehille ja yrittäjille ohjeina. Nämä neuvot olivat sananparsia ahkeruudesta ja rahasta, jotka kertoivat Weberin mielestä enemmän kapitalismin hengen ajatuksesta kuin mitkään määritelmät. (Kyntäjä 1980,7.) Näissä sananlaskuissa heijastuivat voimakkaat protestanttiset arvot työn tekemiselle, joita lainatessa taloudellinen murros sai yksilöistä motivoituneet työkalut toimimaan. Weber siteerasi Goethen mietelmää, joka kertoi yksilön ajattomasta roolista:

> "Kuinka voi oppia tuntemaan itsensä? – Tutkiskelulla ei koskaan, mutta kylläkin toimimalla. Yritä tehdä velvollisuutesi, ja tiedät heti, mitä sinussa on. – Mutta mikä on velvollisuutesi? Päivän vaatimus."
>
> (Weber 1980, 191.)

2.1 Ammattietiikan kehittyminen askeettisessa protestantismissa

Weber (1980) lähti liikkeelle Saksan uskonpuhdistuksesta 1600-luvulla, jolloin taloudellisesti kehittyneimpien alueiden väestö kääntyi protestanttisuuteen. Tämän takana oli perinteisen uskonnon epäily, auktoriteettien murtaminen ja halu traditionaalisen talouden muuttamiseen. Muutos ei kuitenkaan tarkoittanut kirkollisen vallan murtamista, vaan sen muoto korvautui toisella, jopa vaivalloisemmalla kuin vanha muodollinen kirkon herruus. Kiinnostavaa oli, että Weberin

tutkimusten mukaan 1800-luvun lopun ammattiväestöstä yrittäjillä, pääoman omistajilla ja työväen koulutetuimmilla oli protestanttinen tausta. Protestantit osoittivat Weberin mielestä erityistä taipumusta taloudelliseen rationalismiin. Tämän käyttäytymisen syyt olivat ensisijaisesti kasvatuksen muovaamassa sisäisessä ominaislaadussa, eikä niinkään uskontokunnan historiallis-poliittisessa asemassa. (mt., 25-26, 28-29.) Vastakohtana protestanttisuudelle ja sen voimakkaalle yksilöllisyyden korostamiselle Weber esitti katolilaisuuden ja sille ominaisen henkisen täyttymyksen saavuttamisen. Kaikista protestanteista ei kuitenkaan tullut liikemiehiä, eivätkä kaikki katolilaiset hylänneet arvoja, jotka olivat olennaisia liike-elämässä. (Stanworth & Currain 1973, 25.)

Vanha askeettinen protestanttisuus sisälsi monia liikkeitä, joista voidaan mainita esimerkiksi kalvinilaisuus, pietismi, metodismi ja kastajaliike. Näiden liikkeiden keskinäinen ero ei kuitenkaan ollut mittava ja opilliset erot sekoittuivat erilaisina yhdistelminä toisiinsa. Weber (1980) keskittyi näistä liikkeistä ensisijaisesti Lutherin ja Calvinin oppeihin. Ne sisälsivät voimakkaita piirteitä kehittyneestä liikemiesvaistosta, mutta olivat vielä kaukana uuden ajan kapitalistisen talousjärjestelmän edistyksestä. Selvä sisäinen yhteys länsimaisen kapitalistisen kulttuurin piirteisiin oli kuitenkin löydettävissä. (mt., 32.) Luterilainen tulkinta kutsumuksesta ja kalvinilainen oppi ennaltamääräytymisestä toimivat pyhittämällä ei ainoastaan työn, mutta myös tunnollisen ja laillisen varallisuuden kasautumisen. Näin uskonnon sisällä tietyt ideaalit ylittivät perinteisen moraalin ja avustivat uusien taloudellisten käytäntöjen legitimointia. Erityisesti 1600-luvun länsieurooppalaisilla pääalueilla vaikuttanut kalvinismi nousi Weberin tutkimuksessa uuden protestantismin ruumiillistumaksi. Sen jäsenten elämäntyylistä tuli esille vahva rationaalisuus ja yksilöllisyyden korostaminen. (Kyntäjä 1980, 7-8; Campbell 1987, 100.)

2.1.1 Lutherin ja Calvinin käsitys työn tekemisestä ja ammattikutsumuksesta

Lutherilla ajatus siveellisen elämän ja maallisten velvollisuuksien yhdistämisestä kehittyi uskonpuhdistuksen aikana. Arkityö oli aiemminkin ollut välttämätöntä, mutta siveellisesti yhdentekevää. Kun näkökulma muuttui, hengenmiesten munkkimainen askeesi ei merkinnyt ainoaa tietä uskonnollisten velvollisuuksien täyttämiseen. Nyt jokainen yksilö saattoi suorittaa velvollisuutensa Jumalaa kohtaan siinä ammattityössä, minkä Jumala oli hänelle ammattikutsumuksen muodossa antanut. Uutta oli, että tällä tavalla saavutettiin siveellisen elämän korkein muoto. Kaikki luvalliset ammatit olivat yhtä arvokkaita ja niitä toteuttaessaan yksilöt kulkivat ainoaa oikeaa väylää kohti Jumalan valtakuntaa. (Weber 1980, 57-59.) Kun Lutherin

kutsumustyö oli jumalallisena johdatuksena saatu henkilökohtainen elämäntehtävä ja armollinen kaitselmus, niin käytännössä se mahdollisti jokaisen yksilön valita oman kutsumuksensa. Se kuka tunsi vetoa sikafarmariksi, neulantekijäksi tai taitavaksi tavaran välittäjäksi, pystyi tuntemaan kaitselmuksen johdatuksen.

Luther ei kuitenkaan ollut vielä valmis luopumaan kaikista vapaan työn rajoitteista. Työstä saatava hyöty määriteltiin jokapäiväiseksi leiväksi, mutta siitä ylimenevä osa, voitto, olikin jo jumalattomien toimintaa. Luther koki, että voittoon pyrkiminen tapahtui aina muiden kustannuksella, mikä oli vastoin yhteistä hyvää. Tämän vuoksi esimerkiksi koron ottaminen oli väärin. Myös määritelmä elämäntehtävästä tarkentui. Yksilön tuli pysyä saamassaan tehtävässä ja taistella maallista haluaan vastaan ylittää nämä rajat. Jatkuva ammatista toiseen hyppiminen ja rahallisen voiton metsästys tulkittiin merkeiksi puuttuvasta armosta. Tuomittavuus johtui siitä, että selkiytymätön ammattikuva oli johdatuksen ajatuksen kanssa päinvastainen. Luther halusi ottaa maailman vastaan sellaisena kuin se oli ja välttää sen muuttamista. Länsimaisen kapitalismin näkökulmasta Lutherin käsitys ammattikutsumuksesta jää tämän vuoksi traditionaaliseksi, vaikka hänen panoksensa merkitystä uskonpuhdistuksessa ei voida kiistää. (Weber 1980, 60-63, 118.)

Lutherin oppien pohjalta yrittäjyyden nousu olisi ollut melkein mahdotonta ja sen muodot olisivat säilyneet epämääräisten vaihtojen luonnehtimana. Rahallinen voitto tai korko ei olisi tuonut armoa Jumalan silmien edessä. Myös yhteen toimeen tyytyminen ja siinä pysyminen olisivat olleet vastoin yrittäjyyden innovatiivista luonnetta. Jos yrittäjyys nähtiin kykynä luoda uusia sovelluksia ja ideoita, ei Lutherin vaatimassa muuttumattomassa maailmassa olisi ollut tilaa kehitykselle. Samaan aikaan luterilaisuuden kanssa vaikuttaneessa kalvinilaisuudessa siirryttiin kuitenkin askel edelle uskonnon ja maallisen toiminnan välisessä suhteessa. Kalvinilaisuudessa yksilö nähtiin ensisijaisesti Jumalan työkaluna. Ihminen oli vajonnut synnin tilaan ja vain Jumalan määräämällä ankaralla ja askeettisella työskentelyllä yksilö saattoi lunastaa armon. Jokainen yksilö vastasi vain itsestään ja omista teoistaan täysin tuonpuoleiselle Jumalalle, johon ei saanut yhteyttä itse, mutta joka sääti silti pienimmästäkin asiasta maailmankaikkeudessa. (Weber 1980, 72-74.) Tätä yksilön vastuuntunnetta kuvattiin "pohjattomaksi sisäiseksi yksinäisyydeksi" (mt., 75).

Samalla tavalla kuin Luther, myös Calvin näki, että Jumalan työkaluna toimiminen tarkoitti annetun kutsumustehtävän suorittamista maallisessa ammattityössä. Tätä ajatusta tuki armonvalinta eli predestinaatio-oppi, jonka mukaan ainut keino vaikuttaa Jumalan antaman armon lankeamiseen oli työn tekeminen. Yksilön askeettinen ja työntäyteinen elämäntapa joutui siis suurennuslasin alle ja

vaikutti merkittävästi paratiisipaikan saatavuuteen. (Weber 1980, 72, 78.) Käytännössä työstä tuli siis kenttä, jossa yksilö saattoi itse auttaa itseään. Yksittäiset suoritukset eivät riittäneet, vaan tarvittiin systemaattisten tekojen sarja. Tämä tarkoitti koko elämänjärjestelmän muuttamista järjestelmällisen itsekontrollin avulla oppia vastaavaksi. Itsekontrollilla ja tekojen eettisellä harkinnalla torjuttiin myös irrationaaliset vietit ja tunteet (mt., 83-84, 87). Elämän ja armon sijaan häviäjiä odotti kadotuksen turmelus halujen ja viettelysten tielle. Tämä jatkuva valituksi tulemisen toivo, raskas työ ja joutilaisuuden houkutus horjuttivat myös vakaumusta. Apu löytyi kuitenkin seurakuntien sielunhoidosta, jossa korostettiin uskovan tärkeintä piirrettä, lujaa luottamusta Jumalan valittuna olemiseen (Kyntäjä 1980, 8). Luottamus lähenteli velvollisuutta ja epäilykset oli tulkittava paholaisen hyökkäyksinä. Weberin mukaan nyt kasvatettiin nöyrien syntisten sijaan uutta sukupolvea, jotka olivat itsevarmoja pyhiä. (Weber 1980, 78-81.)

Protestanttisuuden sisällä uskova yksilö saattoi siis kokea Jumalan vaikutuksen itsessään kahdella tapaa. Luterilaisuudessa hän oli jumalallisen armon ja anteeksiannon kohde ja kalvinilaisuudessa Jumalan työkalu, jonka painoarvo oli tehtävän suorittamisessa. Ensimmäisessä yksilö oli siis saaja ja toisessa askeettinen toimija. (Weber 1980, 82.) Näiden kahden kilpajuoksussa kalvinismin predestinaatio-oppi ajoi luterilaisuuden armon ajatuksen yli, koska luterilaisuus salli yksilön sortua ja palata taas kaidalle tielle. Kalvinilaisuus puolestaan kitki sekä viettimaailman että tunne-elämän itsekontrollilla ja elämän säännöstelyllä, mikä vaikeutti yksilön sortumista ansaitsemattoman armon anelijaksi. (mt., 93.) Traditionaalisen maailman väistyessä uuden talousjärjestelmän rakentaminen vaati vahvaa yksilöllisyyttä, sitoutumista ja työntekoa. Kun protestanttinen uskonpuhdistus oli poistanut kirkon Jumalan ja yksilön väliltä, moraali ei ollut enää vain kirkon välittämää etiikkaa. Yksilö joutui suoraan vastuuseen itsestään, eikä valvovalta silmältä välttynyt kukaan. Menestyminen Jumalan kanssa tarkoitti siis yksilöllistä ja sisäistettyä moraalia. Tämä vastuu omasta itsestään oli yksi modernin länsimaisen kapitalismin lainaama arvo protestanttisuudesta. Toinen tärkeä kohta oli käsitys omaisuudesta ja sen kertymisestä.

2.1.2 Protestanttisuus ja omistus

Calvin, toisin kuin Luther, ei nähnyt koron keräämisessä ja voiton saamisessa mitään estettä uskovaisen toiminnalle. Hän koki sen päinvastoin kohottavan henkilöiden arvostusta ja salli sijoittaa omaisuuden voittoa tuottavasti. Tälle oli kuitenkin tietyt ehdot. Näiden henkilöiden täytyi välttää siveellisesti kelvotonta omistuksen varassa lepäilyä, rikkaudesta nauttimista, joutilaisuutta sekä lihan iloja seuraamuksineen. Omistamisen vaarallisuus johtui ainoastaan ajan haaskauksen

mahdollisuudesta, mikä oli synti. (Weber 1980, 115-117.) Kokonaisuudessaan protestanttinen askeettisuus ei hyväksynyt omistuksen suomaa mahdollisuutta nautinnon lisäämiseen, mutta sen ensisijainen pyrkimys oli kuitenkin vapauttaa omaisuudenhankinta traditionaalisen etiikan esteistä. Voitontavoittelu legalisoitiin Jumalan tahdon mukaisena ja tilaisuus tuli käyttää hyväksi, jos enemmän voittoa tuottava mahdollisuus ilmaantuisi nimenomaan johdatuksena. (mt., 126.) Käytännössä "Jumala auttoi sitä, joka auttoi itse itseään" (mt., 83), minkä seurauksena yritteliäät yksilöt alkoivat kilpailla tuottavista ideoista ja kehittää uusia innovaatioita todentamaan johdatusta.

Yksityistalouden puolella vanha protestanttinen askeettisuus taisteli kuitenkin omaisuudenhimoa vastaan. Sen mukaan ahneus kavensi oikeudenmukaisuutta. Idea ei ollut olla rikas, vaan ulkoinen tulos merkitsi pääoman lisääntymistä vain säästäväisyyspakon kautta. Omaisuutta oli lupa käyttää vain ja ainoastaan käytännön välttämättömiin ja hyödyllisiin asioihin. (Weber 1980, 127-128.) Kaikki protestanttisesta opista seuranneet tapahtumat ja eivät kuitenkaan olleet tarkoituksellisia, vaan seurasivat käytännön ja ihmismielen yhteensulautumista. Weber myös kritisoi tätä etiikkaa, joka salli esimerkiksi liikemiesten voitonhakuisuuden kutsumukseksi ja samalla ankara kirkkokuri kohdistui arkielämässä omaisuudettomille luokille (mt., 132). Köyhät luokat sijoittuivat raskaimpiin töihin, joten työ ja ansaitseminen olivat huonossa tuottavuussuhteessa, eikä menestymiseen ollut suuria mahdollisuuksia. Yleisesti kuitenkin tunnustettiin, että uskollinen työ alhaisemmallakin palkalla oli Jumalalle otollista. Köyhyys omana valintana oli kuitenkin käsittämätöntä, koska Jumala oli sallinut ja kannustanut omaisuuden kasaamiseen. Halu olla köyhä oli sama kuin halu olla sairas (mt., 120).

2.2 Yrittäjyys ja moderni kapitalismi

Pelkästään taloudellisen toiminnan näkökulmasta, eli rahapanoksen vertaamisesta rahatulokseen, pysyviä yrityksiä ja yrittäjiä oli ollut kauan. Esimerkiksi tukkukauppiaat ja lainausliikkeet olivat suorittaneet yksittäisten liiketoimien sarjaa kaikkialla, mistä löytyi julkisten yhteisöjen rahataloutta ja rahanarvoisia mahdollisuuksia. Näillä alkuperäisillä omistajayrittäjillä ansaitseminen oli voinut olla irrationaalista keinottelua, väkivallalla hyötymistä, rationaalista vaihtoa tai kaikkea siltä väliltä. (Weber 1980, 14-15.) 1800-luvulla henkilöyrittäjien toiminnassa oli jo kaupallis-liikemiesmäisiä piirteitä. Pääomaa kierrätettiin ja kirjanpidon laatu oli korkea, mutta kysymys oli silti traditionaalisesta taloudesta. Se ilmeni siinä hengessä, millä voiton suuruutta, työn määrää, uusien asiakkaiden hankintaa ja tuotteiden kysyntää arvioitiin. (mt., 48.)

Protestanttisen etiikan vaikutus merkitsi muutosta yrittäjien asemaan. Sekä ammattikutsumuksen ja -velvollisuuden näkökulma että voiton hankkimisen mahdollisuus vaativat ja palkitsivat omalla tavallaan uuden tiukan elämänkurin. Menestymisen tavoittelu oli suotavaa ja mahdollisuus toteuttaa liikemiesvaistoa parhaansa mukaan oli nyt legitimoitu Jumalan tahdon mukaisena. Vähitellen ammatit erikoistuivat, työntekijät harjaantuivat ja työsuoritukset kohosivat laadullisesti ja määrällisesti. Kiinteää ammattia pidettiin elämän järjestelmällisyyden keskiönä ja ammattitaidottomuus leimattiin yksilön päämäärättömänä toimintana. Ihmistä arvioitiin nimenomaan sen omantunnon, huolellisuuden ja metodin perusteella, jolla hän ammatissaan toimi. (mt., 119-121.)

2.2.1 Kapitalismin henki ja arkitoiminta

Kapitalismin henki ei tarjonnut ainoastaan liikemiesoveluutta, vaan kiinnostavaa eetosta työntekijästä, työstä ja ammatista. Siinä yhdistyivät eri suhteina yhteiskunnallinen tilanne, uudet tarpeet ja ihminen. Hengen idea löytyi parhaiten protestanttisten arvojen pohjalle rakennetuista sananparsista, joiden sisältä löytyi talouseetos. Muun muassa *aika on rahaa*, *luotto on rahaa*, *raha poikii ja on hedelmällistä* olivat arkipäivän muistutuksia, joita käytettiin perusteluina tai motiiveina. *Työskentelemällä vain aamupäivä, menetetään toinen puoli tuloista lekottelemalla iltapäivä*. Myös luotonanto oli koron muodossa rahaa. *Raha tuottaa rahaa*, sillä mitä enemmän sitä oli, sitä enemmän se kiertokulussa tuotti. *Hyvä maksaja on jokaisen kukkaron herra,* siis luotettava lainan kohde luotonantajalle. Luotto oli asia, mihin vaikuttavat kohdat tuli tarkasti huomioida. Esimerkiksi ahkeruus, rehellisyys, kohtuullisuus ja täsmällisyys velkojien silmissä painoivat luotonannon vaa'assa. (Weber 1980, 34-35.) Kapitalismin hengellä oli talouden murroksessa yksilöä ja yhteiskuntaa yhdistävä rooli. Tässä talousjärjestyksessä motivoitiin kaikkia tuottamaan tulosta.

Uuden talouseetoksen sananlaskuissa ja filosofiassa Weber (1980) kiinnitti huomion siihen, että kyseessä oli elämisen tekniikka. Tämä henki korvasi ansaitsemisen motiivina pelkän alkuperäisen materiaalisen elämäntarpeiden tyydyttämisen ja pelkän puhtaan voitonhimon. Kun raha hankittiin laillisesti, työ tuotti tulosta talousjärjestyksen sisässä ja henkilö osoitti kelpoisuutensa ammattimiehenä. Tämä kelvollisuus tai luotonarvoisuus nousi moraalin ytimeksi. Ammattivelvollisuus ilmeni suhteessa ammatillisen toiminnan sisältöön, huolimatta siitä mikä ammatti oli kyseessä. Yksilön eettinen velvollisuus oli olla maineeltaan puhdas ja liikemiestavan loukkaaminen oli velvollisuuksien unohtamista. (mt., 36, 38-39.) Ajatuksena kapitalismin henki

muutti ja vahvisti yksilön näkemystä työn tekemisen merkityksestä. Työtä oli tehtävä, koska sillä oli sinänsä jo arvo. Tämä henki ei tullut itsestään, vaan se sisäistettiin yksilöiden omaksitunnoksi, koska moderni kapitalismi tarvitsi työvoimaa. (mt., 44.)

2.2.2 Moderni yrittäjä

Laillisen rahanhankinnan vaatimus pakotti seikkailijayrittäjän arvioimaan uudelleen päivän valoa kestämättömät tulokeinonsa. Laillisuus kutoi uudenlaisen ammatillisen hyväksynnän verkoston, jonka puitteissa menestystä haluavan oli toimittava. Vain hyväksyttyjen moraalisten elämänasenteiden avulla voitettiin uudistuksissa välttämätön luottamus asiakkailta ja työläisiltä. Uuden talousjärjestelmän sisällä vapautettu työ ja ansaitseminen loivat entisen idyllin sijaan kilpailutilanteen. Perinteinen yritystyyli muuttui, kun kauppiasperheen jälkikasvu alkoi sopeuttaa tuotteidensa laatua asiakkaiden tarpeisiin ja noudattaa alhainen hinta, suuri liikevaihto -periaatetta. Tilanne ajoi yrittäjät sekä kehittämään ja kohdentamaan tuotettaan että etsimään uusia markkinoita. Uskonnollinen askeettisuus ei siis ollut kadonnut modernista maailmasta, vaan se löydettiin uudelleen muun muassa ammattityön erikoistumisessa ja rajoittumisessa. Elämänuran valinta tietyn rajoittuneen asiantuntijuuden osa-alueen mukaan edellytti yksilöltä valintoja. Moniulotteisesta toiminnasta oli luovuttava ja ammattitaitoa tuli jatkuvasti pitää ajan tasalla. Saavutettua omaisuutta pidettiin liikkeessä ja se sijoitettiin jatkuvaan liiketoimintaan. Menestystarinoita kokivat ne, jotka osallistuivat kilpailuun hankkiakseen voittoa, eivät kuluttaakseen. (Weber 1980, 49, 134-135.)

Uutta talouseetosta toteuttamaan lähteneet joutuivat kovaan elämänkouluun. Uuden tyylin yrittäjä tarvitsi lujuutta ja kestävyyttä suojakseen itsehallinnan menetykseltä, sekä moraaliselta että taloudelliselta haaksirikolta. Yrittäjällä tuli olla selvä näkemys ja toiminnallinen voima toteuttaa kutsumuksensa liike-elämässä. Tässä hengessä tuli huomata, että kutsumuksena saattoi olla pelkkä rahan kasaaminen. Eettiset mallit loivat mielikuvan asialle tosimielessä ja tinkimättä omistautuvasta, rohkeasta ja intensiivisen työpanoksen tarjoavasta henkilöstä. Nämä piirteet erosivat laadultaan traditionalismin vaatimista ominaisuuksista, koska tässä liikemiesmäisessä käyttäytymisessä etsittiin nimenomaan kykyä muuttaa maailmaa. Esimerkiksi Lutherin oppien mukainen yhdessä tehtävässä pysyminen, muutoksen välttäminen ja taistelu rajojen ylittämistä vastaan olivat täysin päinvastaisia oppeja yrittäjien uudessa talousopissa. Liiketoiminta nähtiin taukoamattoman työnteon kautta yrittäjille elämän välttämättömyytenä, tapana elää. Merkitys tässä oli myös vallan ja arvonannon tunteilla, jotka pelkkä omistamisen tosiasia tarjosi. (Weber 1980, 49-51.)

Olennaista modernien yrittäjien kustannus–hyöty -ajattelussa oli sosiaalisen toiminnan suuntautuminen arvo- ja päämäärärationaalisesti. Arvorationaalisuus tähtäsi absoluuttiseen arvoon ja toiminnan itseisarvoon seurauksista riippumatta. Päämäärärationaalisuudessa korostui taas johdonmukaiset keinot, joilla lopputulokseen pääsyä pohdittiin suunnitelmallisesti etujen ja haittojen perusteella. Käytännössä kuitenkin yksilöiden sosiaalinen toiminta koostui eri orientaatioiden yhdistelmistä. Myös ei-rationaaliset piirteet, kuten tradition tai tunteen perusteella toimiminen, liittyivät jossain määrin jokaisen toimintaan. Tästä esimerkkinä voitiin poimia puhtaasti käsityöläistyyppiset yrittäjät. Mielikuva yrittäjistä täydellisinä työkoneina ilman inhimillisiä ominaisuuksia oli siis idealisoitu. Tämän käsityksen mukaan yksilöt eivät miettineet arkityön aikana, kuinka saada totuttu palkka mahdollisimman mukavasti ja vähällä työllä. Myös seikkailijayrittäjän keinottelijaluonne oli yhtäkkiä pyyhkäisty pois kunniallisen ammattimiehen tieltä. Käytännössä roolien muuttuminen ei todennäköisesti ollut näin selväpiirteistä. Se miten Weberin moderni yrittäjämääritelmä sopi kaikkiin yksilöihin, vaati silmää todellisuuden moninaisuudelle. Edellä kuvattu yrittäjätyyppi ei ollut empiirinen keskiarvo, vaan Weberin luoma ideaalityyppi länsimaisen kapitalismin rationaalisesta yrittäjästä. (Burrel & Morgan 1979, 82-83; Kyntäjä 1980, 7; Gronow 1997, 303-304.)

Taloudellinen murros oli kuitenkin merkityksellinen yrittäjyyden luonteen löytämisessä. Liiketoimien irrottaminen traditionaalisista kahleista mahdollisti yhä useampien liikemiesmäisen ajattelutavan omaavien yrittäjäksi ryhtymisen. Toisaalta tuntemattoman talouskehityksen suunta lietsoi seikkailuviettiä ja mahdollisten rajojen kokeilua laillisen liiketoiminnan vaatimuksesta huolimatta. Yrittäjän rooli oli saada käytännössä uudet innovaationsa läpi, mikä vaati prosessissa sinnikkyyttä, suostuttelutaitoa ja luovimista. Yksin itsensä markkinoijana keinot vaihtelivat siis omantunnon ja taitavuuden mukaan. Tältä pohjalta Weberin uusi kunniallinen yrittäjäkuva oli liian puhdas ja jopa alkuperäisessä seikkailijayrittäjässä lukija tunnisti enemmän inhimillisiä ja todellisia piirteitä. Ideaalityyppisyyden pohjalta Weber ei väittänytkään, että kaikki protestantismin vaikutuspiirissä olevat yrittäjät olisivat muuttaneet tapansa kokonaan kunniallisiksi tai jääneet puhtaiksi keinottelijoiksi. Moderni liiketoiminnan laillisuuden vaatimus oli periaate, jota jokainen noudatti omalla henkilökohtaisella tavallaan.

Weber pohti edellistä rajanvetoa laillisuuden ja keinottelun välillä, eikä tuominnut yksilön mieltä syntisenä tai heikkona. Hän kutsui sitä utilitarismin ja ihmisluonteen väistämättömäksi seuraukseksi. Kun hyveen ja moraalisten asenteiden kautta saavutettiin voittoa, aitouden rajasta tuli

häilyvä. Tässä oli riski tekopyhyyteen, kun pienemmälläkin määrällä ahkeruutta, täsmällisyyttä ja kohtuullisuutta päästiin samaan tulokseen kuin ankaralla itsekieltäymyksellä ja raadannalla. Tätä 'helpoimman tien' ajatusta Weber piti ihmisille luonnollisena, mutta protestanttinen etiikka vaati luonnollisten ajatusten nurin perin kääntämistä. (Weber 1980, 37-38.) Modernin utilitaristisen kapitalismin levätessä enemmän omalla jalustallaan yhä harvempi pelkäsi sielunsa puolesta.

Kaikki eivät kuitenkaan hypänneet uuden modernin kehityksen kelkkaan. Ne yrittäjät, jotka tyytyivät entisiin työtapoihin, vakiintuneeseen asiakaskuntaan ja asemaan, joutuivat hyväksymään rajoitukset omassa elämässään. Toisaalta voidaan ajatella, että he eivät halunneet työltään sen enempää ja olivat tyytyväisiä tilanteeseensa sellaisenaan. Oli myös niitä, jotka hylkäsivät kokonaan houkuttelevat lisäansiot ja työtavan muutokset. Nämä henkilöt eivät halunneet muuttaa maailmaa ja uskoivat uuden ilmapiirin väliaikaisuuteen. (Weber 1980, 172). Kutsumus -ajatus mahdollisti siis uskonnollisessa kontekstissa erilaisia tulkintoja ja toteuttamistapoja. Kun modernin kapitalismin oma vakiintunut arvoperusta syrjäytti uskonnollisen pohjan, myös yrittäjä saattoi vapautua suurelta osin omantuntonsa tuskista. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että moderni kapitalismi olisi hyväksynyt joutilaana loikoilemisen. Päinvastoin, yrittäjiltä odotettiin vähintään yhtä voimakasta työmotivaatiota ja silmää mahdollisuuksille. Uutta oli vain se, että yksilön sielu ei ollut nyt matkalla kadotukseen. Toisaalta modernilla kapitalismillakin oli paikka syntisille: syrjäytyminen työelämästä.

2.3 Weberin teorian kritiikki

Weberin tutkimuksissa ensimmäinen kiistan aihe oli kapitalismin hengen ja protestanttisen etiikan määrittely toinen toistensa termeillä. Tämän seurauksena romanttinen traditio koettiin pääasiallisesti vastakkaisena tälle etiikalle. Campbell (1987) kuitenkin huomautti, että protestantismin sisällä, erityisesti voimakkaan puritaanisen haaran sisällä, tuli nähdä kaksi suurta ajatushaaraa, utilitarismi ja romantiikka. Ne molemmat jakoivat idealistisen ja eettisen systeemin, joka määräsi 'kutsumuksen' sielun etsintään ja vaati sitoutumista maailmalliseen toimintaan mystiikan sijaan. Huomattava myös oli, että nämä kulttuuriset ideaalit eivät olleet synonyymisia yksilöiden kokonaisvaltaisen käyttäytymisen kanssa. Teoriassa yksilöt eivät voineet mukautua kahteen etiikkaan, mutta käytännössä se ei ollut niin vaikeaa. Tämä johtui käyttäytymisen psykologisista, sosiologisista ja loogisista arvioinneista eikä täydellisestä ideaalin vastaavuudesta. Samalla tavalla yhteiskuntaluokka pystyi olemaan vastakkaisten arvojen ja ideaalien yhdistelmä. (mt., 218-221.)

Kahden ideologian yhdistäminen käytännössä mahdollisti siis sen, että keskiluokka siirsi jälkeläisilleen sekä utilitaristiset että romanttiset arvot. Kysymys oli ensisijaisesti modernin yksilön mahdollisuudesta toteuttaa itse itseään. Näin taittui myös se kritiikin terä, joka kyseenalaisti keskiluokkaisen askeettisuuden samanaikaisesti ilmenneen kuluttajuuden kasvun vuoksi. Modernit yksilöt pystyivät liittämään yhteen sekä mielihyvän että taloudellisen tuloksen. (Campbell 1987, 226-227.)

Toinen näkökulma keskiluokan uuteen yhdistettyyn elämäntapaan oli eettisten ideaalien kannatuksen ja käyttäytymisen olennaisen ironinen suhde. Weber itse koki tämän ihmistoiminnan ironisen piirteen toimivan usein vastoin alkuperäistä tarkoitustaan. Puhdas ja korkeamielinen käytös saattoi heikentyä ajan mittaan merkityksettömäksi tai moraalisesti alhaiseksi. Kritiikki kosketti juuri protestanttisten arvojen tuhoa modernin kapitalismin arvojen alle. Campbell (1987) kuitenkin kyseenalaisti tämän toteamalla, että korkean ideologian ei välttämättä tarvinnut tuhoutua ihmisten toiminnassa. Merkityksetön käyttäytyminen pystyi myös saavuttamaan ideaalin merkityksensä, kuten esimerkiksi 1960–1970-luvun vaihteen hippiliikkeessä. (mt., 210, 209.)

Kolmas kritiikki kohdistui Weberin tutkimuksen todistusvoimaisuuteen. Otosta arvosteltiin mielivaltaiseksi, tulkinnan sisältöä kaukaa haetuksi ja protestanttisen ilmiön rajoja liian ahtaiksi. Protestantismin tiettyjen muotojen ja kapitalismin hengen filosofian välisen suhteen tutkimuksessa Weberin tarkoitus oli kuitenkin tutkia kalvinismin ja luterilaisuuden pohjalta syntynyttä idealisoitua ilmiötä. (Campbell 1987, 103.) Tämä ideaalityyppi ei pyrkinytkään todellisuuden tarkkaan kuvaukseen. Tulee myös huomata, että Weber ei antanut painoarvoa uskonnollisille opeille käyttäytymiseen vaikuttavina suorina didaktisina tapoina. Tämä tarkoitti sitä, että kirkollisten auktoriteettien määräämä toiminta ei ollut tärkein arviointiperuste käyttäytymiselle. Merkitystä oli niillä psykologisilla seurauksilla, jotka nousivat tiettyjen uskonnollisten ideoiden pohjalta ja muotoutuivat käytännön asenteiksi. Olennaista oli se, että yksilöt ymmärsivät tavoitellun ideaalin ja kokivat varmuuden sen saavuttamisesta. (mt., 116-117.)

3. YRITTÄJYYS JA YRITTÄJÄ

Weberin moderni yrittäjäkuva koostuu ideaaleista ominaisuuksista, jotka ilmentävät tämän työtavan edustajaa oman aikansa kuvana. Henkilöpiirteissä korostuu ankara työkuri, ahkeruus, oma-aloitteisuus, ammattikutsumus, voiton saaminen ja yksilöllinen vastuu selviytymisestä. Protestanttisuuden pohjalla lepäävä länsimainen talouseetos koki siis tarvitsevansa vastaavanlaisia yksilöitä, jotka kuitenkin käytännössä olivat näiden eettisten ideaalien lisäksi oma risteymänsä seikkailijayrittäjän kanssa. Jos Weber näki yrittäjyyden tiettyjen piirteiden yhdistelmänä, lukuisat muut tutkijat ovat löytäneet muita mielekkäitä tapoja jäsennellä sitä. Laajasti käsitettynä yrittäjyys onkin vain yläkäsite, joka voidaan pilkkoa osiin ja käyttää eri tilanteissa juuri siihen hetkeen sovitettuna.

Yrittäjyyden ensimmäiset tieteelliset selitysperustat tulevat taloustieteistä ja sosiologiasta, mutta myös muista tieteistä löytyy jatkotulkintoja ilmiöstä. Yrittäjyys tutkimuksen kohteena on käsittänyt muun muassa työntekoon kohdistuvien asenteiden, motivaation, yrittäjyyden edellytysten ja esteiden tutkimusalueita. Uutta mielenkiintoa on herättänyt myös jako sisäiseen ja ulkoiseen yrittäjyyteen. Itsenäisen omistajayrittäjän rinnalle noussut palkkatyöläinen toimii sisäisen *yrittävyyden* kautta organisaatiossa kuin omatoiminen yrittäjä. (Kyrö 1998, 38-39; Peltonen 1986, 38.) Yritystoiminnan tutkimus on ollut laaja-alaista myönteisen merkityksensä vuoksi. Kehitysalueet ja tulevaisuuden toimialat, esimerkiksi yrityshautomot ja teknologiakylät, etsivät jatkuvasti keinoja parantaa taloudellisia näköaloja. Merkittävään rooliin ovat nousseet henkilöyrittäjät ja varsinkin ne, joiden menestystarinoita ja sankarimyyttiä on seurattu medioista. Menestyjät eivät kuitenkaan kuvaa kokonaisuudessa yrittäjien heterogeenista ryhmää, vaan sen sisään mahtuu erilaisia motiiveja, päämääriä, arvoja ja lopputuloksia. Päätös ryhtyä yrittäjäksi on suorassa suhteessa henkilön näkemyksiin ja mielipiteisiin, joihin myös tilanne ja ympäristö vaikuttavat. (Huuskonen 1992, 9-10.)

Kriittisimmät yrittäjyystutkimuksen tarkastelijat pitävät uusia tutkimuksia "pyörän uudelleen keksimisenä", eli hyvin vähän kehitystä on tapahtunut (Chell 1991, 147). Tämä johtuu osaltaan siitä, että yrittäjyydestä ilmiönä on mahdotonta muodostaa yhtenäistä oppia sen monitahoisuuden vuoksi. Tutkimukset ovat eronneet menetelmiltään ja kohdejoukkojensa suhteen, eikä eri osien yhteisvaikutuksesta ole saatu kaikkien hyväksymää perustaa. Myös laajempi kehys ilmiölle on

jäänyt tämän vuoksi löytämättä. Jo lähtökohtaisesti keskeiset termit *yrittäjä, yrittäjyys* ja *pienyritys* saavat monia eri määritelmiä. Niiden lisäksi nimetty 'yrittäjämytologia' seuraa ja värittää ilmiötä. (Huuskonen 1992, 11-12.) Seuraavissa kappaleissa esitetään yrittäjyyden yleisimmät tarkastelutavat ja määritykset. Monet tarkastelutavoista ovat kritiikin alaisia, esimerkiksi piirreteoriat, mutta tehtävänä onkin löytää eri malleista niitä yhdistävät piirteet ja päästä näin muodostamaan mahdollisimman monipuolinen yrittäjämääritelmä.

3.1 Termien merkitys ja sisältö

Yrittäjyys on yleiskäsite, jossa kantasana liitetään useisiin eri merkityksiin, kuten yrittäjähenkeen, uusien asioiden tekemiseen ja ilmiöön talousjärjestelmässä. Sanat *yrittäjyys*, *yrittäjä* ja *yritteliäisyys* ovat lähtöisin verbistä *yrittää*, jolla tarkoitetaan pyrkimystä, päämäärätietoista tavoittelua ja tahtomista. *Yritys* on juridinen liikeyritys, mutta myös teko, joka voi olla onnistunut, epäonnistunut tai turha. Suomen kielen *yrittäjyys* ei myöskään vastaa täysin englannin *entrepreneur* -termiä, vaan ne poikkeavat sivumerkityksiltään. Yrittäjä mielletään Suomessa yrityksensä omistavaksi henkilöksi, joka harjoittaa liiketoimintaa, mutta ei välttämättä halua kasvattaa yritystään. Tätä henkilöä ei arvioida johtamistyylin perusteella, mutta hän on selkeästi itse omistaja ja johtaja yrityksessään. *Entrepreneurship* on puolestaan englanninkielessä laatumääre, joka liitetään yrittäjätyyppeihin ja tapaan millä he hoitavat yritystään. Sana viittaa lähinnä yrittelijäisyyteen, jossa entrepreneur on yritystä kasvattamaan ja kehittämään pyrkivä ammattijohtaja. Yrittäjät on tässä entrepreneur -merkityksessä erotettu pienyritysten omistajajohtajista, koska kriteerinä on ollut päämäärällinen ja muodollinen suunnittelu tavoitteena tulos ja kasvu. Ammatinharjoittajien ja pienyrittäjien toiminnan ei olla nähty pyrkivän tähän tulokseen. Tämä johtuu siitä, että esimerkiksi toiminimen haltijoilla ei ole ollut vaadittavaa toiminnan jatkuvuutta, laajuutta tai yrittäjäriskiä. (Huuskonen 1992, 32-33; Koskinen 1997, 26; Marjosola 1979, 8-9.)

Yrittäjyyttä käsittelevässä kirjallisuudessa löytyy myös niitä teoksia, jotka on luotu motivoimaan yrittäjiksi aikovia ja vaikuttamaan asenteisiin. Nämä teokset antavat tästä elämäntavasta ja henkilöyrittäjistä kenties todellisuutta tehokkaamman ja idealistisemman kuvan. Tässä ja myöhemmin kuvattuja piirteitä voidaan pitää *ideaalityyppeinä* yrittäjistä ja yrittäjyydestä. Niiniluodon (1980, 241) mukaan 'puhtaan' yrittäjätyypin avulla voidaan vertailla enemmän tai vähemmän epätäydellisiä ilmiöitä tai henkilöitä. Todellisuudessa kaikki tämän elämäntavan valinneet eivät mahdu määritelmien puitteisiin.

Henkilöyrittäjän ideaalityyppi löytyy teoriassa, mutta käytännöntutkimus kertoo yrittäjäryhmän heterogeenisuudesta. Huuskonen (1992) on tutkinut yrittäjäksi ryhtymistä ja käyttää yksilön mielestä termiä *kognitiivinen kartta*. Tähän karttaan yksilö on kasannut aikaisemmin oppimaansa, minkä perusteella hän tulkitsee tulevia ja nykyisiä mahdollisuuksia ja ongelmia. Kognitiivinen kartta sisältää tietoa yksilön tavoitteista, nykytilasta ja erilaisista toimintastrategioista, jotka kaikki koskevat ympäristön hahmottamista. Jos kartta on selkeä ja jäsentynyt, niin yksilö voi helposti määritellä yrittäjyyttä keinona omassa tilanteessaan. (mt., 20, 24.) Toiseksi tärkeäksi kohdaksi nousee yksilön vuorovaikutus ympäristön kanssa. Vaikka olosuhteet olisivat samanlaiset, yrittäjien tuleminen kaikista yhteiskuntaluokista osoittaa, että esimerkiksi heikentyneet taloudelliset suhdanteet saavat vain osan väestöstä valitsemaan tämän elämänstrategian. Yksilön tekoja määrittävät subjektiiviset halut, velvollisuudet, tilanteet ja kyvyt vuorovaikuttavat ympäristön kanssa. Tästä symbioosista muodostuu yksilön maailmankuva, jonka kautta syntyvät eri valinnat ja intentionaaliset ratkaisut. (Huuskonen 1992, 9-10, 15-16.)

3.1.1 Termin historia

Yrittäjyyden historia nousee jo feodaaliyhteiskunnasta 500–1700-luvulta, kun yksilöyrittäjyys tunnistettiin janalla seikkailijayrittäjä–ammattiyrittäjä. Yleensä seikkailijat olivat tuntemattomaan heittäytyjiä ja oman tulevaisuutensa rakentajia riskiympäristössä. Ammattiyrittäjiksi miellettiin eri ammattikuntien verstaiden omistajat, jotka toimivat kotimarkkinoilla saaden harvoin voittoja tai pääomaa. Kun traditionaalinen yhteiskunta siirtyi vähitellen kohti modernia 1700–1800-luvulla, myös yksilöyrittäjyyteen kytkeytyi mahdollisuus nähdä se talouden prosessina. (Kyrö 1998, 135, 138.) Giddens (Beck et al.1995, 83) puhuu tästä vaiheesta modernin uudelleen rakentamana teollisuuden traditiona. Murrosvaihe kehitti itsenäisen käsityöläisen ja palkkatyöläisen, joista ensimmäinen tuotti tavaroita paikallisille markkinoille ja jälkimmäinen toimi suuryrityksen listoilla osana massatuotantoa. (Kyrö 1998, 14, 17.)

Taloustieteilijöiden teksteissä on yrittäjillä tärkeä rooli jo 1700-luvulla. Ensimmäisen kerran yrittäjä-termiä ekonomisessa kontekstissa käytti Richard Cantillon (1680?-1734), joka määrittelee yrittäjän laajasti keneksi tahansa henkilöksi, joka toimii olosuhteissa, missä kulut olivat tiedetyt ja määritellyt, mutta tulot tuntemattomia ja epävarmoja. Ainutlaatuista tässä profiilissa on sekä kaukonäköisyys tulevaisuuden markkinoiden suhteen että varmuus toimia epävarmoissa

olosuhteissa. Yrittäjyys on ketju tuottajalta kuluttajalle, jossa yrittäjä oivaltaa mitä halutaan ja milloin. Epävarmoissa olosuhteissa suoritettu toiminta tekee Cantillonin mukaan jokaisesta riskinkantajasta yrittäjän. Tässä yrittäjämääritelmässä korostuu ensisijaisesti yrittäjän funktio, ei niinkään persoonallisuus. (Binks 1990, 9-10; Kyrö 1998, 42; Huuskonen 1992, 34.)

Jean-Babtiste Sayn (1767-1832) määritelmässä yrittäjä todetaan myös tuotannontekijöiden yhdistelijäksi, mutta Say lisää joitain henkilöpiirteitä kuvaan. Yrittäjä luokitellaan sitkeäksi, arviointikykyiseksi ja tietoiseksi maailmasta sekä liike-elämästä. Yrittäjä ei ollut kuitenkaan sama kuin kapitalisti, koska hänen ei tarvinnut omistaa pääomaa. Hänellä on kuitenkin kyky, verkostot ja maine sen hankkimiseksi. (Binks 1990, 11; Kyrö 1996, 44.) Kuten Cantillon, myös Carl Menger (1840-1921) korostaa yrittäjän roolia resurssien ohjailussa yhteiskunnan epätasapainotilassa. Menger painottaa yrittäjien tiedontarvetta ja kykyä analysoida tietoa, jotta resurssit määrätään ja kohdennetaan oikein. Yrittäjillä on riskinsietokykyä, mutta heissä korostuu myös johtajuus, terävyys ja toimintavalmius. (Binks 1990, 12.)

Uuden ja monista traditionaalisesti hyväksytyistä talouden yrittäjä-assosiaatioista eroavan näkökulman antoi Joseph Schumpeter. Hänen yrittäjänsä on ensisijaisesti *uuden* tuotteen tai tuotantoprosessin keksijä ja kehittäjä, mikä määritelmänä ei sisältänyt varsinaista liiketoimintaa. Schumpeter nojautuu siis pikemminkin epäjatkuvuuteen kuin lopulliseen muutokseen. (Schumpeter 1939, 104; Binks 1990, 14-15.) Teoriassa tämä sulkee pois yrityksien omistajat ja johtajat, koska todellinen yrittäjä ei kanna taloudellista riskiä. Yrittäjyys tekona on erillään sijoittamisesta ja pääoman omistamisesta. Tätä eroa Schumpeter kutsuu kapitalistin ja yrittäjän eroksi. Koneistus taas mahdollistaa ihmisten toimia kuin yrittäjät ilman henkilökohtaisia resursseja, millä hän viittaa ulkoisiin johtajiin. Yrittäjä sinänsä ei kanna riskiä, sillä hän on vain idean alkuunpanija. Riski astuu kuvaan vain jos yrittäjä on samalla kapitalisti, eli hänellä on mahdollisuus hävitä rahaa yrittäjyyden kautta. Uuden idean ajaminen yhteisön rutiinin tilalle synnyttää riskin, kun yrittäjä pyrkii saamaan ulkopuolista rahoitusta ennen kokeilemattomaan toimintaan. Schumpeterin määritelmän mukaan puhdas yrittäjähahmo on vaikea tunnistaa käytännössä. Usein yrittäjä ja firman johtaja ovat sama yksilö, tai hän sijoittuu suurissa yhtiöissä firman johtajien joukkoon, perustajiin tai johtavassa asemassa oleviin vastuuhenkilöihin. (Schumpeter 1939, 102-104.)

3.1.2 Yleisimmät yrittäjätyypit

Yrittäjyyttä on jaoteltu myös toiminnan ja identiteetin perusteella. Yritysmaailmassa identifioituu muun muassa kolmenlaisia yrittäjiä: omistajayrittäjiä, sisäisiä yrittäjiä ja virkamiesjohtajia. Näistä kolmesta klassinen yrittäjähahmo on omistajayrittäjä. Galbraithin (1970, 112-114) mukaan hän on henkilö, joka on pienyrityksen välittömässä johdossa, sisäistää yksinkertaisen tuotantojärjestelmän ja hahmottaa aktiivisesti ympäristöään ja pitää usein täyttä valtaa yrityksessä. Ideaalisen omistajayrittäjän pienyrittäjästä tekee siis ensisijaisesti kokonaisuuden hallinta. Yrittäjä pystyy yksin yhdistämään pääoman hallinnan yrityksen johtamisen kanssa, eikä valta ole jakautunut suuren johtoryhmän välille. Pienyrittäjien markkinarako löytyy Galbraithin mukaan isojen yritysten välistä, missä suurten ja kalliiden tuotteiden sijaan tuotetaan palveluja pienemmälläkin pääomalla. Tämä tosin altistaa pienen yrityksen markkinatalouden heilumiselle. Tässä Galbraith näkee pienyrityksen hallitsevan osakkeenomistajan, eli yrittäjän, innovaatio- ja motivaatiolähtökohdan. Kun markkinoita ei voi muuttaa mieleisiksi, niin pikkuyrityksen yhtiömuoto mukautuu helposti yrittäjän tarpeisiin ja kekseliäisyyteen.

Yritysmaailman toinen tyyppi on sisäinen yrittäjä, millä tarkoitetaan aloitteellista ja henkilökohtaista vastuun kantamista toisen palveluksessa työskenteleviltä henkilöiltä. Sisäinen yrittäjä toimii kyvykkäästi, innovatiivisesti ja dynaamisesti firman sisällä. Ensisijaisesti tällä muodolla haetaan keinoa tehostaa työntekijöiden ja virkamiesjohtajien sitoutumista. Sisäiseen yrittäjyyteen tukevilla johtamisfilosofioilla pyritään myös motivoimaan työntekijöitä ja sitä kautta saavuttamaan parempi menestys. Sisäisen yrittäjyyden mukaan ottaminen yrittäjämääritelmään lisää kuitenkin jo ennestään epämääräistä käsitettä, eikä se vastaa käsitteen vakiintunutta merkitystä. Kolmanteen yritysmaailman hahmoon liittyy sama ongelma. Virkamiesjohtajalla tarkoitetaan firman johtajaa, joka saa palkkaa tulosjohtamisesta. Tämä henkilö ei kuitenkaan välttämättä omista yhtiötä. Seuraavassa kappaleessa määritellään tätä tyyppiä tarkemmin toimitusjohtajaidentiteettinä. (Peltonen 1986, 47-48; Huuskonen 1992, 41.)

Stanworthin ja Curranin (1973) klassinen tutkimus jakaa yrittäjät identiteetin ja elämäntavan perusteella. *Käsityöläisidentiteetti (artisan)* on henkilöllä, joka pitää ensisijaisena työtyytyväisyyttä, itsenäisyyttä ja riippumattomuutta. Tämä yrittäjätyyppi johtaa yritystään yksin ja osallistuu itse tuotteensa valmistukseen. Tärkeintä on työstä saatava tyydytys, mikä ajaa toimeentulon edelle. Pienimuotoista yritystä pyritään kasvattamaan ja välttämättömät työntekijät rekrytoidaan lähipiiristä. Toisin kuin edellinen, *klassinen yrittäjäidentiteetti (classical entrepreneur)* pitää voittoa

ja toimeentuloa tärkeämpänä kuin itsenäisyyttä ja työstä saatavaa tyydytystä. Tämä yrittäjä osallistuu vain vähän tuotteiden valmistukseen ja keskittyy taloudellisen tuloksen saavuttamiseen. Työvoimaa palkataan yleisin perustein käsityöläisyritystä isompaan yritykseen, jota pyritään kasvattamaan. *Toimitusjohtajaidentiteetin (manager)* omaava henkilö taas pitää alaisiltaan ja ulkopuolisilta saatua tunnustusta johtamiskyvystään ensisijaisen tärkeänä. Oman toimeentulon merkitys korostuu, koska hän ei osallistu tuotteiden valmistukseen, vaan keskittyy kahta edellistä suuremman yrityksen kasvattamiseen. (Stanworth & Curran 1973, 97-100, 151-152) Näistä yrittäjäidentiteeteistä klassiset tyypit muistuttavat eniten Weberin modernia yrittäjäsukupolvea, jotka ovat hypänneet kilpailun pyörteisiin.

Yrittäjistä löytyy myös suppeampi jako ammattimies- ja opportunistisiin yrittäjiin. Nämä erityyppiset yrittäjät perustavat yrityksensä sen mukaan miten käsittävät ympäristön ja yritystoiminnan. *Ammattimiesyrittäjällä* on kapea koulutus tiettyyn ammattiin, eikä hänellä ole johtamiskoulutusta. Tämä tyyppi osaa tehdä jotain muita paremmin, minkä vuoksi he ryhtyvät yrittäjiksi. Jatkuva tyydytys työstä on tärkeintä ja voitto on vain väline, ei päämäärä. Toimintaa leimaa lyhyt aikaperspektiivi ja ympäristöä kohtaan tunnetaan epävarmuutta. *Opportunistinen yrittäjä* on taas sitoutunut ympäristöönsä ja on laajasti koulutettu. Tyyppinä tämä henkilö luottaa mahdollisuuksiinsa vuorovaikuttaa ympäristön kanssa. Hän uskoo kasvuun ja tehokkuuteen, sekä näkee mahdollisen markkinaraon tilaisuutena kasvavalle toiminnalle pitkällä aikavälillä. Opportunististen yrittäjien yritykset ovat esimerkiksi joustavampia kuin käsityöläisten. (Huuskonen 1992, 43.)

3.1.3 Yrittäjän funktiot

Yrittäjän funktio, eli toiminta tai tehtävä, on määritelty kirjallisuudessa lähinnä neljän kohdan kautta. Yrittäjä on tällöin 1) innovaattori, 2) riskin kantaja, 3) yrityksen omistaja ja 4) johtaja tai organisoija. Nämä tehtävät tulivat jo osittain ilmi Sayn, Mengerin ja Schumpeterin määritelmissä. Yrittäjän tehtävää innovaattorina korostaa ensisijaisesti Schumpeter (1939, 100), joka painottaa sitä tärkeimpänä yrittäjyyden tuntomerkkinä ja nostaa sen historiallisesti keskeiseksi funktioksi. Schumpeterin mukaan uusien ideoiden luominen on vaikeinta. Kun uuden innovaation pohjalta on saatu tuotanto onnistuneesti alkuun, samoille markkinoille tulijoiden on huomattavasti helpompi tehdä samaa tai parantaa tuotetta. Yritysten olennainen piirre on siis se, että ne seuraavat innovaatioita. Huuskosen (1992, 36) mukaan innovaatiot voivat kohdistua joko uusiin tuotteisiin,

palveluihin, keinoihin tuottaa, markkinoihin, resurssilähteisiin tai organisaatioihin. Terminä innovatiivisuus on kuitenkin rajanvedoiltaan lähes yhtä epämääräinen kuin yrittäjyyskin.

Yrittäjyyteen liitetty toinen funktio, riskin kantaminen, ymmärretään yleisesti taloudellisen riskin ottamisena. Yrittäjä joutuu punnitsemaan esimerkiksi lähteäkö kasvattamaan yritystä sillä riskillä, että toimii yli voimavarojen ja taitojen, vai pitääkö sen pienenä siitä riskistä huolimatta, että jää kilpailusta jälkeen. Kasvuun liittyvästä taloudellisesta riskistä voi olla seurauksena myös henkinen ja sosiaalinen riski, kun yrittäjä asettaa alttiiksi toiminnassaan perhesuhteet ja henkisen hyvinvointinsa. Henkilökohtaisen riskin ja vastuun ottajina yrittäjien uskotaan yleisesti olevan muita riskinottokykyisempiä. Tulokset kuitenkin osoittavat yrittäjien ottavan omasta mielestään kohtuullisia ja hallittavia riskejä. (Huuskonen 1992, 37, 61-62, 69-70; Delmar 1996, 47, 65.) Tämä saa tukea Kakkosen (2001, 102) tutkimuksesta, jossa noin 80 prosenttia suomalaisista yrittäjistä arvioi työkykynsä henkisten vaatimusten osalta melko hyväksi tai kohtalaiseksi. Työuupumusta koki kuitenkin melkein puolet vastaajista.

Hyrskyn ja Tuunasen (1999, 238-239, 251-253) vertailututkimuksessa amerikkalaiset yrittäjät olivat suomalaisia innovatiivisempia ja riskinottokykyisempiä. Päämääränä liike-elämässä enemmistö suomalaisista yrittäjistä haki yrittäjyydestä tuloja perheelle, kun taas amerikkalaiset ammattiveljet panostivat huomattavasti enemmän voittoon ja kasvuun. Molemmissa maissa ne yrittäjät, joilla oli yksityiskohtainen liikesuunnitelma, pystyivät korkeampaan innovatiivisuuteen ja riskinottoon kuin ilman suunnitelmaa toimivat. Koko aineistossa naiset olivat miehiä innovatiivisempia, kun taas miehet olivat riskinottokykyisempiä. Hyrsky ja Tuunanen kuitenkin huomauttivat, että riskinottokyky ei suoraan kerro henkilökohtaisesta ominaisuudesta, vaan myös yhteiskunnallinen tilanne ja arvostukset vaikuttivat tuloksiin. Ensinnäkin suomalainen liike-elämä oli amerikkalaista nuorempi. Tutkijat kuitenkin peräänkuuluttivat yleistä koulutusta, joka tukisi suomalaisia markkinoimaan ideoitaan ja ottamaan enemmän laskelmoituja riskejä.

Kolmantena funktiona määritelty yrityksen omistajuus karsii pelkät pääoman sijoittajat pois yrittäjä-määritelmästä. Tämä funktio sivuaa myös johtajuuden ja liikkeen organisoinnin funktiota. Weberin (1969, 56) mukaan yrittäjä itse on ylin muodollinen auktoriteetti organisaatiossa, auktoriteetti joka yhdistyy henkilöön, ei tiimiin tai kokonaiseen johtoryhmään. John Galbraith (1970) yhtyy tähän ajatukseen, mutta huomauttaa yleisestä organisaatiokulttuurin muutoksesta. Yhä useammin yhtiön kehityksen, kasvun ja organisoitumisen mukana henkilöyrittäjän korvaa johtokoneisto, joka koostuu erikoistietoja ja –taitoja käyttävästä ihmisryhmästä. Tätä organisaatiorakennetta Galbraith kutsuu

teknostruktuuriksi, jossa tulee huomata ero päätöksen vahvistajan ja päätöksen tekijän roolin välillä. (mt., 93-95, 108.) Kokonaisvaltainen henkilöjohto toimii kuitenkin edelleen pienimmissä yrityksissä.

Koskinen (1997, 26-27) sivuaa edellisiä Galbraithin ajatuksia ja puhuu työelämän muutoksen vaikutuksesta määritelmien rajanvetoihin. Muun muassa työntekijän ja yrittäjän erottaminen yksiselitteisesti on vaikeutunut, kun yrittäjille tunnusomaisten piirteiden asema on aikaisempaa ongelmallisempi. Ero yrittäjän ja työntekijän välillä kohdistuu taloudellisen riskin kantamiseen, itsenäisyyteen ja toiminnan yleisyyteen. Yrittäjänä olemisen perusvaatimuksina ovat työn johdon ja valvonnan puuttuminen, jonkinasteinen yrittäjäriski sekä toiminnan laajuus ja jatkuvuus. Tässä kohdassa toiminimien omistajat karistetaan usein joukosta pois. Koskisen mielestä ei ole enää selvää, että yrittäjä olisi itsenäinen työssään ja työntekijä alisteinen. Palveluja tarjoava yrittäjä voi olla voimakkaasti sidottu asiakkaan tarpeisiin ja toiveisiin. Toisaalta tuotantotoimintaa harjoittava yrittäjä on tässä suhteessa hieman vapaampi. Yritystoiminnan laajuus on myös saanut rinnalleen muita vaihtoehtoja, kun monet yrittäjät toimivat rajatuilla alueilla alihankkijoina. Erot yrittäjien ja työntekijöiden välillä pienenevät edelleen, jos työntekijäkin kantaa taloudellista riskiä esimerkiksi jonkin yrityksen vakuuksien muodossa ja on samanaikaisesti useissa työsuhteissa eli toimii laajasti.

3.1.4 Yrittäjän persoonallisuuspiirteiden tarkastelu

Funktioiden ohella yrittäjyys nähdään myös yksilön ominaisuuksien eli persoonallisuuspiirteiden kautta. Tällöin yrittäjyys on subjektiivinen tapa tarkastella ympäristöä. Piirreteorioissa yrittäjiin liitetään pysyviä ominaisuuksia, jotka sekä altistavat yrittäjäksi ryhtymiseen että selittävät yrittäjäkäyttäytymistä. Aloitteellisuus, luovuus, kilpailuhenkisyys, korkea suoriutumismotivaatio ja innostus ovat muutamia yrittäjiin yhdistettyjä piirteitä. (Huuskonen 1992, 35, 44-46.) Prototyyppinen yrittäjä on Chellin (1991, 154-155) mielestä myös opportunisti, mielikuvituksellinen, rauhaton, ammattiaktiivinen ja seikkailunhaluinen.

Näihin edellä mainittuihin persoonallisuudenpiirteisiin liitetään usein myös erilaisia kulttuurisia sivumerkityksiä. Yksinäinen oman onnensa seppä toimii hyvin ajatuksena individualismia korostavissa länsimaissa, mutta esimerkiksi kollektiivista ajatusmaailmaa edustavassa idässä yksinäinen yrittäjä on ryhmäpetturi. (Kauhanen 2002, 19.) Myytit köyhästä ryysyläisestä rikkaaksi pohataksi, toisaalta lain rajoja hipova epärehellisyys, keinottelu tai saituus ovat usein toistuvia stereotypioita (Huuskonen 1992, 35). Yrittäjyyden myyttistä sankaruutta amerikkalaisesta

näkökulmasta kuvannut Reich (1987) toteaa kuitenkin, että yksinäinen sankarimyytti on häviämässä kollektiivisen yrittäjän tieltä. Uuden globaalin kilpailun myötä kilpailuetu löytyy ainoastaan kaikkien yrityksen työntekijöiden ideoiden yhteisestä jalostuksesta ja kehityksestä. Ideaali yritys toimii kokonaisuutena ja sisäinen yritteliäisyys leimaa kaikkia sen jäseniä. Yksinäisen ja yritteliään sankarin myytti on kuitenkin palvellut pitkään ja hyvin. Tältä perustalta löytyy myös selitys kahtiajakoon yritteliään sankarin ja työläisvetelehtijän välillä. (Reich 1987, 23-28.)

Piirreteoriat eivät ole kuitenkaan pystyneet kehittämään täydellistä psykologista profiilia yrittäjistä. Piirteiden avulla ei esimerkiksi ole voitu erottaa yrittäjiä tavallisista ihmisistä eikä menestyjiä epäonnistujista. Psykologisen tutkimuksen puutteita ovat lähinnä oletus staattisista peruspiirteistä, tarkastelutasojen yksipuolisuus, mittarien epäluotettavuus ja systemaattisen tutkimuksen puute. (Huuskonen 1992, 45-46.) Delmarin (1996, 47, 65) mukaan yrittäjyys on kuitenkin liian mielenkiintoinen ja monipuolinen käsite, jotta psykologian uudet menetelmät voitaisiin unohtaa. Psykologista tutkimusta on kritisoitu ensisijaisesti yrittäjien luonteenpiirteitä etsittäessä, mutta eroja yrittäjien välillä tarkastellaan myös motivaatiossa, kognitiivisissa kyvyissä ja vuorovaikutustaidoissa ympäristön kanssa. Persoonallisuudenpiirteiden hahmottamisessa on nähty olevan apua esimerkiksi yrityskoulutuksessa.

3.1.5 Motiivitutkimukset

Yrittäjäksi ryhtymisen syitä on myös etsitty henkilöiden motiiveista. Motiivitutkimus keskittyy ensisijaisesti kolmeen motiiviryhmään, joiden vaikutus nähdään edesauttavan yrittäjyyden työmuodon valintaa. *Tunneperäisinä motiiveina* on löydetty riippumattomuus, työviihtyvyys ja yksilöllisyys. Toisena tulevat *kehitysmotiivit*, kuten luovuus, itsensä toteuttaminen ja kehittäminen sekä haasteellisuus. Viimeisenä ryhmässä ovat *instrumentaaliset* eli välineelliset motiivit, raha ja työn tarve. Välineelliset motiivit on helposti yhdistetty yrittäjyyteen. (Peltonen 1986, 41.) Werner Sombart (Gronow ym. 1997, 288) kutsuu yrittäjähenkeä hyvänä esimerkkinä suoraan normaaliksi taloudelliseen toimintaan kanavoituneeksi voitonhimoksi. Peltonen (1986, 41) kuitenkin korostaa, että yrittäjäksi ryhtymisen päämotiivit ovat muita kuin rahan tavoittelu. Tosin hän joustaa huomauttaessaan, että rahan tavoittelu saattaa liittyä myös tunne- ja välinemotiiveihin.

Aiemmin mainitussa Hyrskyn ja Tuunasen (1999, 245) tutkimuksessa suomalaisten yrittäjien motivaatiopohjaksi todettiin perheen elannon hankkiminen. Tämä tulos edustaa siis omalla tapaa välinearvoja, mutta ei Sombartin nimeämää voitonhimoa. Kokonaisuutena yrittäjyyden

motiivipohjasta on vaikea sanoa mitään yksipuolista syytä. Laitinen (1982) muun muassa kartoitti yrittäjien työmotivaatiota 1980-luvun lopussa ja löysi motivaation pohjaksi persoonallisuuden ja onnistumisen kokemuksen. Työmotivaatio oli siis korkea niillä yrittäjillä, jotka kokivat yrittäjyyden sopivana työmuotona itselleen ja tunsivat työilmapiirin positiivisena. Kysyttäessä uudelleen yrittäjäksi ryhtymistä, jos tilanne tulisi eteen samanlaisena kuin aloittaessa, sadan keskisuomalaisen omistajajohtajien vastauksista löytyi yli puolet niitä, jotka alkaisivat varmasti uudestaan. Vain yksi kolmasosa ei aloittaisi uudestaan, minkä voitiin päätellä ilmentävän huonoa työmotivaatiota. (Laitinen 1982, 20-23.)

3.2 Yrittäjäksi ryhtyminen

Edellä esitetyt yrittäjyyden eri tarkastelulähtökohdat selittävät yrittäjyyden olosuhteita ulkoisesti ja pyrkivät löytämään yhteisiä piirteitä, jotka tukevat tätä työmuotoa. Ne eivät kuitenkaan anna vastausta siihen, miten ja miksi yksilöt ovat päättäneet ryhtyä yrittäjiksi. Tässä prosessissa tulee tarkastella henkilöstä lähtöisin olevien tekijöiden lisäksi yleisiä taustatekijöitä ja tilannetekijöitä. (Huuskonen 1992, 51.) Taustatekijöinä toimivat esimerkiksi aikaisempi työkokemus, yrittäjäkokemus, perhetausta ja yhteiskunnallinen lähtökohta. Nämä seikat vaikuttavat yksilön minäkuvaan ja hallinnan tunteeseen, kun hän kuvittelee vastaavansa ympäristön ja lähipiirin hänelle asettamiin suoriutumispaineisiin. (Huuskonen 1992, 52-55.) Mallina voi toimia myös erilainen yrittäjä, jonka on vaikea sopeutua tavallisiin työoloihin ja auktoriteetteihin. Tällaiselle yksilölle oman yrityksen perustaminen tuo tarvittavan hallinnan tunteen ja kokemuksen selviytymisestä. (Huuskonen 1992, 57, 69.) Stanworth ja Curran (1973, 92-93) puhuvat samasta asiasta sosiaalisena marginaalisuutena, joka työntää pienyrittäjyyteen. Marginaalisuudella tarkoitetaan esimerkiksi henkilön turhautumista tilanteeseen, jossa hänen lahjakkuutensa huomataan, mutta sen ei anneta kukoistaa.

Yrittäjäksi ryhtymisen henkilötekijöillä viitataan yksilön selviytymis- ja toimintastrategioihin. Tässä kohtaa ristiriitaisten piirreteorioiden adjektiivien sijaan täytyy kiinnittää suurempi huomio yksilön elämänhallintaan, suoriutumistarpeeseen, riippumattomuuteen ja vallanhaluun. Jos henkilö uskoo pystyvänsä muuttamaan haluttua tilannetta, niin todennäköisesti hän myös toimii aktiivisesti siihen suuntaan. (Huuskonen 1992, 56, 59.) Myös ympäristö tilannetekijänä vaikuttaa olennaisesti yrittäjyyden valintaan. Se näyttäytyy henkilölle objektiivisena ja subjektiivisena todellisuutena, missä yksilön kokemus tilanteesta työntää hänet lähemmäs tai kauemmas valinnasta. Myönteiset

tilannetekijät ovat lähinnä niitä asioita, joita ei olisi voinut saavuttaa ilman yrittäjäksi ryhtymistä, esimerkiksi itsensä toteuttaminen. Kielteisenä koetaan esimerkiksi työtyytymättömyys tai työttömyys. (mt., 70-71, 80-81.)

Yrittäjäksi ryhtymisestä Huuskonen (1992) rakentaa prosessimallin. Siinä yksilötasoinen yrittäjyys ymmärretään henkilön valitsemaan päämäärään tähtääväksi toiminnaksi, jota edeltää vaihtoehtojen punnintavaihe. Yrittäjyys valitaan toimintamuodoksi, jos henkilö- ja tilannetekijät yhdistyvät oikeanlaiseksi kombinaatioksi. Tällöin yrittäjyys antaa mahdollisuuden saavuttaa halutun päämäärän, tilanne mahdollistaa liiketoiminnan ja muut mahdolliset vaihtoehdot ovat vähemmän houkuttelevia. Tilanteen arviointi on kuitenkin voimakkaasti subjektiivista, koska luottamus omiin kykyihin ja tilanteen näkeminen on henkilösidonnaista. Jos vaihtoehtojen punnintavaiheessa henkilö pitää yrittäjyyttä parhaana keinona, syntyy aikomus, joka konkretisoituu sitoutumisvaiheen kautta. Sitoutumisessa lisätään panoksia ja jos tilanne toimii, myös sitoutuminen lisääntyy. Toinen tienhaara johtaa yrittäjyydestä luopumiseen kokonaan tai hetkellisesti. Yksittäisten muuttujien vaikutus ei siis ole oleellista, vaan kaikki kietoutuvat toisiinsa myötävaikuttaviksi tai pois sulkeviksi yhdistelmiksi. Myös dynaaminen aika vaikuttaa tilanteiden ja henkilöiden muuttumiseen, jolloin 'suotuisa aika' yrittäjyydelle vaihtelee. (mt., 89, 91.)

3.3 Tutkimuksen yrittäjämääritelmä

Omistajayrittäjien elämäntilanne ja -asenne ovat tehneet heistä marginaalisen joukon suhteessa muihin samassa tilanteessa erilaisen valinnan tehneisiin. Lukuisista tutkimuksista ja luokitteluista huolimatta yrittäjistä ei ole pystytty muodostamaan yhtä yksiselitteistä kategoriaa. Jako opportunisteihin ja käsityöläisyrittäjiin on sidottu luokkaan, koulutukseen ja työkokemukseen. Tämä jako ei ole ongelmaton ja se voidaan kyseenalaistaa kysymällä, onko käsityöläistyyppi todella yrittäjämäinen? Samanlainen ongelma löytyy johtamistyylin kahtena ääripäänä, kun auktoriteetin tuolilla voi istua joko omistajayrittäjä tai hallinnollisena johtajana toimiva ammattilainen. Tätä erittelyä on kritisoitu sen suhteen, miksi palkkajohtajien ja yrittäjien välillä olisi eroja esimerkiksi suoritusmotivaatiossa, jos molemmat ovat yhtä menestyviä. Kokonaisuudessaan yrittäjäkuvaa on kyseenalaistettu sen suhteen, onko kyky kestää riski ja päätöksen teko epävarmoissa olosuhteissa olennainen luonteenpiirre nimenomaan yrittäjillä. (Chell et al. 1991, 27-28, 67-68.)

Vaikka yrittäjyyden määritelmästä ei ole yksimielisyyttä, kaikki tunnustavat sen merkityksen taloudellisessa kasvussa. Vallitsevat erot voidaan johtaa yksilöiden erilaisesta tavasta toteuttaa yrittäjyyttä. Tämän tutkimuksen yrittäjäkäsitys pohjautuu Weberin määritelmän pohjalle, jonka mukaan yrittäjät voidaan tunnistaa elämäntapansa ja toimintojensa perusteella. Liiketoiminta on yrittäjälle ensisijaisesti tapa toteuttaa itseään. Oma ala on lähtökohtaisesti valittu oman kutsumuksen ja mielekkyyden mukaan, jotka molemmat antavat motivaatiopohjan työn tekemiselle. Ahkeruus, yrittämishalu, itsenäisyys ja toiminnallinen voima nousevat elämänasenteina ensimmäiselle sijalle. Weberin yrittäjä omistautuu asialleen tosimielessä ja antaa intensiivisen työpanoksensa liike-elämälle, unohtamatta sitä, minkä hän myös saavuttaa tällä valinnallaan. Tarkennan weberiläisen yrittäjän määritelmää vielä omistajayrittäjän kriteereillä (ks. Huuskosen 1992, 39-40), jolloin yrittäjä on samanaikaisesti a) kokonaisvastuussa yrityksestä, b) yrityksen riskipääoman sijoittaja, c) ylimmän päätäntävallan käyttäjä ja ylin auktoriteetin lähde yrityksessä.

4. AINEISTO

Aineiston yrittäjät jakautuivat kahteen ryhmään, pienyrittäjiin ja yrittäjiin. Ensimmäiset olivat itsenäisiä ammatinharjoittajia, joilla oli korkeintaan yksi työntekijä. Yrittäjillä oli enemmän alaisia, jolloin myös yrityskoko voitiin olettaa suuremmaksi. Yrittäjäryhmien sisäinen jako oli aiheellinen, koska aineiston analysoinnin aikana pienyrittäjät erosivat mielipiteiltään useassa suhteessa yrittäjistä. Näin ollen oli mielekästä tuoda erot myös julki ja osoittaa ryhmien erilaisuus jo yrityksen muodon perusteella. Toinen vertailukohta oli suhteessa muuhun väestöön eli koko aineistoon. Tällöin vertasin aina yrittäjiä yhtenä ryhmänä, sekä pienyrittäjiä ja yrittäjiä yhdessä, loppuun aineistoon.

Koska yrittäjiä oli kokonaisuudessaan suhteellisen vähän, yrittäjäryhmien välillä päästiin harvoin tilastollisesti merkitseviin eroihin. Kun yrittäjiä verrattiin yhtenä ryhmänä muuhun väestöön merkitsevyystaso oli yleisesti hyvä. Tulosten tulkinnassa käsiteltävät yleistykset koskevat siis ensisijaisesti vain tämän aineiston yrittäjiä. Jos tilastollinen merkitsevyys syntyi, siitä mainittiin erikseen. Kaikkiin taulukoihin on myös laitettu suhteellisuuden vuoksi prosenttien jälkeen vastanneiden yrittäjien lukumäärä. Muun väestön kohdalla tätä ei olla tehty, koska henkilöiden

kokonaismäärä oli riittävän suuri yleistyksiin. Paljon selventäviä kysymyksiä olisi ollut tarpeen, mutta niihin ei ollut mahdollisuutta aineiston sekundaarisuuden vuoksi.

Vuoden 1994 aineisto koostui 1789 henkilöstä, joista yrittäjiä oli 115 kappaletta. Pienyrittäjiä tai itsensä työllistäjiä oli 53 henkilöä (3 % koko väestöstä) ja yrittäjiä 62 (3.5 % koko väestöstä). Sukupuolen mukaan molemmat ryhmät painottuivat miehiin. Itsenäisistä pienyrittäjistä naisia oli 43 prosenttia ja yrittäjistä 36 prosenttia. Lähes kaikki aineiston yrittäjät olivat päätoimisia ammatinharjoittajia ja yrittäjiä. Molemmista ryhmistä vain kaksi henkilöä olivat osa-aikaisia yrittäjiä muun työn rinnalla.

Yrittäjien ikää tarkasteltiin J.P. Roosin (1987, 53-56) sukupolvijaon mukaisesti. Nämä suomalaisen elämäntavan perustyypit olivat jakaneet samat historialliset kokemukset ja ulkoisen arvomaailman, sekä reagoineet muutoksiin tekemällä samat johtopäätökset. Roosin neljä sukupolvea sijoittuivat vuosina 1900–1924 syntyneisiin sodan ja pulan sukupolveen, 1925–39-lukujen taitteessa syntyneisiin jälleenrakennuksen ja nousun sukupolveen, 1940–1949 syntyneisiin suuren murroksen sukupolveen, 1950-luvun lähiöiden sukupolveen ja 1960-luvulla ja sen jälkeen syntyneeseen toistaiseksi nimettömään sukupolveen. Kukaan aineiston yrittäjäryhmistä ei ollut syntynyt sodan ja pulan aikakaudella. Koko ryhmästä suurinta joukkoa edusti 1950–1960-luvuilla syntyneet, joita oli hieman yli kuusikymmentä prosenttia. Yrittäjäryhmistä pienyrittäjät olivat suhteessa nuorempia kuin yrittäjät, kun lähes neljäkymmentä prosenttia heistä oli 1960–1970-luvuilla syntyneitä. Yrittäjistä vain vajaa viidennes oli kyselyn hetkellä noin 30-vuotias. Tilastollisesti merkitsevä tulos ($p=.001$) saatiin verrattaessa yrittäjiä yhtenä ryhmänä muun väestön ikään. Yrittäjissä oli enemmän 40–50-vuotiaita ja vähemmän sekä 1920–1930-luvuilla että 1960-luvulla syntyneitä.

Aineiston yrittäjien toimialat vaihtelivat. Alla olevasta taulukosta 1. näkyy, että pienyrittäjät sijoittuivat ensisijaisesti vähittäiskaupan, henkilökohtaisten palveluiden, sekä rakennustoiminnan sektoreille. Yrittäjistä noin kolmasosa sai myös toimeentulonsa vähittäiskaupan ja ravitsemustoiminnan alalta, mutta myös kuljetus- ja rakennustoiminta oli houkutellut. Työpaikkamuotona molemmissa yrittäjäryhmissä oli enemmistöllä yksityinen yritys tai yhtiö, mihin sijoittui lähes kaikki yrittäjät ja 87 prosenttia pienyrittäjistä. Loput pienyrittäjistä ilmoittivat työskentelevänsä kunnan, osuuskunnallisen yhteisön tai muun vastaavan palveluksessa itsenäisinä ammatinharjoittajina. Näistä henkilöistä kolme työskenteli kiinteistö-, rakennus- ja

puhtaanapitotoimessa, yksi sosiaalitoimen osastolla ja yksi palo- ja pelastustoimen alueella. Yrittäjistä vain kaksi henkilöä työskenteli kunnan tai muun julkisen yhteisön kiinteistötoimessa.

Taulukko 1. Yrittäjien toimialat.

Toimiala	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**
1) Maa-, metsä- ja kalatalous, metsästys	14 % (7)	7 % (4)
2) Kaivos- ja muu kaivannaistoiminta	-	-
3) Teollisuus	2 % (1)	7 % (4)
4) Sähkö-, kaasu- ja vesihuolto	-	4 % (2)
5) Rakennustoiminta	16 % (8)	13 % (7)
6) Tukku- ja vähittäiskauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta	28 % (14)	35 % (19)
7) Kuljetus, varastointi ja tietoliikenne	8 % (4)	15 % (8)
8) Rahoitus-, vakuutus, kiinteistö- ja liiketoimintaa palveleva toiminta	6 % (3)	7 % (4)
9) Yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut	26 % (13)	11 % (6)
Yhteensä	100 % 50	100 % 54

Peruskoulutuksen suhteen yrittäjäryhmien välillä oli hieman eroja. Pienyrittäjien koulutus pohjautui ensisijaisesti peruskoulu- (45 %) ja ylioppilaspohjaan (20 %). Yrittäjien peruskoulutus painottui taas kansakouluun (24 %), keskikouluun (20 %) ja peruskouluun (32 %). Tämä ero johtui osittain iästä, koska pienyrittäjät olivat suhteessa nuorempia kuin yrittäjät. Akateemisen loppututkinnon suorittaneita oli molemmissa yrittäjäryhmissä vain alle kymmenen prosenttia. Ammatillinen koulutus painottui molemmissa ryhmissä alempaan ja ylempään keskiasteeseen, kun noin puolet vastanneista oli käynyt ammattikoulun tai kauppaopiston. Ilman mitään ammattikoulutusta oli viidesosa ja sama määrä sijoittui ammattikurssin suorittaneisiin. Keskimäärin koulutuksen koettiin vastaavan omaa työtä, kun noin 60 prosenttia pienyrittäjistä ja puolet yrittäjistä oli ensisijaisesti tyytyväisiä. Molemmista ryhmistä 65 prosenttia oli kuitenkin saanut työnsä aikana lisäkoulutusta.

Yleinen kuvitelma yrittäjistä, jotka olivat lähteneet hakemaan menestystä ilman koulutusta, kumoutui aineistossa vanhanaikaisena. Perus- ja ammattikoulutuksen suhteen yrittäjien ja muun väestön välillä ei ollut merkittäviä eroja. Ainoastaan työn ja koulutuksen vastaavuudessa yrittäjät kokivat olevansa muita vähemmän ylikoulutettuja ja enemmän alikoulutettuja työn vaatimuksiin nähden ($p=.009$). Viimeksi mainittu tulos on ymmärrettävä, koska 1990-luvun alussa kiristynyt taloudellinen tilanne vaati todennäköisesti kaiken kekseliäisyyden kilpailuaseman ylläpitämiseksi. Erikoistuneet toiminnot ja liikeideat oli dynaamisesti pidettävä ajan tasalla.

4.1 Suomalainen pienyrittäjyys

Siviilisäädyltään yrittäjät sijoittuivat enemmistönä naimisissa oleviin ja perheellisiin. Nuoremmissa pienyrittäjissä vajaa viidesosa oli sekä yksin eläviä että avoliitossa asuvia. Perheellisistä enemmistöllä oli keskimääräisesti 1–2 lasta. Koska yli puolella molemmista yrittäjäryhmistä perheenjäsenet olivat mukana yrityksen toiminnassa, voitaisiin puhua suomalaisesta perheyrittäjyydestä. Perheen osallistumisen kohdalla oli kuitenkin huomattava ja erotettava tiettyjä toiminnallisia kohtia. Perheenjäsenten roolia yrityksessä ei ollut sen tarkemmin määritelty, mikä jätti avoimeksi työn intensiteetin. Puoliso tai lapset saattoivat työskennellä kokopäiväisesti tai osa-aikaisesti yrityksessä, mutta osallistumisen nimellisyys oli yhtä mahdollista. Esimerkiksi yrityksen hallituksen paikat oli helppo täyttää Oy-perustalla olevilla yrittäjillä omien perheenjäsenten keskuudesta. Näin valta pysyi tietyllä tavalla omien keskuudessa.

Kun pienyrittäjiä tai oman toiminimen omaavia henkilöitä ja yrittäjiä verrattiin suhteessa yrityksen kokoon, erot olivat pieniä (ks. taulukko 2.). Enemmistö pienyrittäjistä työskenteli yksin (65 %) yrityksessään ja vajaalla kolmasosalla oli yksi tai kaksi vakituista työntekijää. Myös yrittäjien firmat olivat henkilömääriltään pieniä. 1–5 henkilön yrityksiin sijoittui heistä 65 prosenttia ja 6–10 henkilön yhtiöissä yrittäjiä oli enää viidesosa. Kummastakin yrittäjäryhmästä kuului 1–10 henkilön työyhteisöihin siis yli 80 prosenttia. Mielenkiintoista oli, että pienyrittäjistä muutamalla, jotka ammattiaseman mukaan määrittelivät itsensä enintään yhden työntekijän omistaviksi yrittäjiksi, oli 3–5 henkilöä vakituisesti töissä. Tätä ristikkäisyyttä tapahtui myös yrittäjien suhteen, joista kahdeksan työskenteli yksin ilman työntekijöitä. Ammattiaseman mukainen nimike oli siis ymmärretty vastauksissa jossain määrin liukuvasti.

Molemmat yrittäjäryhmät olivat kuitenkin suhteellisen pienten yritysten vetäjiä, minkä vuoksi voitiin olettaa, että (ks. Galbraith 1970, 113-114) näiden henkilöyrittäjien persoonallisuus leimasi yritystä, eivätkä he hukkuneet osaksi johtokoneistoa. Yritys kuvasi siis yrittäjää itseään, joka firman pienuudesta johtuen saattoi pitää kaikkia lankoja käsissään ja soveltaa omaa kekseliäisyyttään. Tästä kokonaisuudesta poikkeamana esiintyivät ne pienyrittäjät ja yrittäjät, joilla työpaikka löytyi julkisen sektorin palveluksesta tai joilla oli 6–50 henkilöä vakituisesti töissä. Nämä ryhmät tulevat myöhemmissä osioissa esille poikkeavan itsenäisyys- ja päätäntävaltakäsityksen kohdalla. Taulukosta 2. näkyvien tilapäistyöntekijöiden kohdalla prosenttiluvut olivat vinoutuneet, koska vastausprosentti oli huono. Vain puolet yrittäjäryhmistä vastasi kysymykseen.

Taulukko 2. Työntekijöiden määrä yrityksessä.

Työntekijöiden määrä yrityksessä	**Pienyrittäjät**		**Yrittäjät**	
	Vakituisesti	Tilapäisesti	Vakituisesti	Tilapäisesti
1) Ei yhtään	65 % (26)	50 % (12)	16 % (8)	21 % (7)
2) 1-2 työntekijää	28 % (11)	46 % (11)	30 % (15)	58 % (19)
3) 3-5 työntekijää	8 % (3)	4 % (1)	30 % (15)	18 % (6)
4) 6-10 työntekijää	-	-	10 % (5)	3 % (1)
5) 11-20 työntekijää	-	-	10 % (5)	-
6) 21-50 työntekijää	-	-	2 % (1)	-
7) yli 50 työntekijää	-	-	2 % (1)	-
Yhteensä	100 % (40)	100 % (34)	100 % (50)	100 % (33)

Yrittäjyys oli suurimmalle osalle kaikista otoksen yrittäjistä ensisijainen toimeentulolähde. Joukosta löytyi kuitenkin yrittäjien ryhmälle tyypilliseen tapaan kirjavuutta, kun joukosta löytyi myös alle viidesosa (alle 10 henkilöä molemmista ryhmistä) osa-aikatyöläisiä. Osa-aikatyö kohdistui kuitenkin ensisijaisesti yrittäjyyden ulkopuoliseen työhön, koska vain neljä ilmoitti osa-aikaisuuden liittyvän yrittäjyyteen. Sukupuoleltaan osa-aikatyötä tekevät painottuivat miehiin, mikä oli ymmärrettävää, koska perheellisillä naisyrittäjillä perinteiset kodinhoito ja lapsenhoito veivät todennäköisesti lopun ajasta. Yrittäjyyden päätoimen lisäksi muita sivutöitä teki 30 prosenttia pienyrittäjistä (15 henkeä) ja viidesosa (11 henkeä) yrittäjistä. Myös tällä saralla miehet olivat aktiivisempia, kun yhteensä 24 miestä molemmista yrittäjäryhmistä työskenteli sivutoimisesti ja naisista vastaava luku oli vain kaksi. Pienyrittäjien suurempi sivutoimiprosentti yrittäjiin verrattuna selittyi osaksi pienemmän työtuntien ja ylityön määrän suhteessa, sekä keskimäärin heikommassa palkkauksessa, mikä tuli esille seuraavaksi.

Työajan suhteen yrittäjäryhmät eivät eronneet merkittävästi toisistaan. Yksityisyrittäjyyden luonteen huomioon ottaen voitiin olettaa, että työtuntien jakautuminen viikkoa kohti tarkoitti seitsemää, eikä viittä päivää viikossa. Tällöin molemmissa yrittäjäryhmissä reilu neljäkymmentä prosenttia työskenteli 4–7 tuntia päivässä, eli 30–49 työtuntia viikossa. 50–69-tuntisia työviikkoja teki pienyrittäjistä 35 prosenttia ja yrittäjistä lähes puolet, jolloin jokaiselle päivälle kertyi mittaa 7–10 tuntia. Ääripäinä vain yksi yrittäjistä ilmoitti työskentelevänsä alle 29 tuntia viikossa, kun taas kuusi heistä puursi 70 tuntia tai yli. Pienyrittäjistä lähes sama määrä sijoittui myös näihin ääripään työtuntikategorioihin. Työtuntien suhteen yrittäjät yhtenä ryhmänä erosivat kuitenkin muusta väestöstä merkitsevästi (p=.000). Palkkatyöläiset työskentelivät enemmistön (yli 80%) mukaan 30–49 työtuntia viikossa, kun vastaavasti yrittäjistä sijoittui tähän ryhmään noin neljäkymmentä prosenttia. Luvut muuttuivat reilusti, kun tarkkailtiin seuraavaa työtuntikategoriaa ylöspäin. Nyt

vain 5 prosenttia koko väestöstä oli töissä 50–69 tuntia viikossa, kun noin 40 prosenttia yrittäjistä yhteensä piti tätä itselleen ominaisena viikkorytminä. Suhteessa koko väestöön aineiston yrittäjäryhmät erottuivat siis selvästi työteliäämpinä ja allekirjoittivat protestanttisen etiikan mukaisen ahkeruuden.

Palkkaustapana oli puolella molemmista yrittäjäryhmistä yrittäjätulo, joka käsitti lähinnä yrityksestä nostetun ansiotulon. Pienyrittäjistä noin neljännes sai tulonsa myös myynnin tai suoritetun palvelun mukaan, kun yrittäjistä viidesosa oli kuukausipalkkalaisia. Muita palkkaustapoja olivat pienemmässä mittakaavassa tunti- ja urakkapalkka. Palkkaustavan erot johtuivat henkilökohtaisista valinnoista tai työn luonteesta. Itsenäisinä ammatinharjoittajina yrittäjät pystyivät määrittelemään oman tulonsa muodon ja milloin he ylipäätään nostivat palkkaa. Taulukosta 3. näkyy yrittäjäryhmien välinen ero kuukausituloissa. Pienyrittäjät sijoittuivat ensisijaisesti kahteen ensimmäiseen tuloluokkaan, kun yrittäjissä hajontaa oli neljänteen tuloluokkaan saakka. Tämän perusteella yrittäjissä oli vuonna 1994 vajaa viidesosa paremmin toimeentulevia kuin pienyrittäjissä. Muuhun väestöön verrattuna erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 3. Yrittäjien ja koko väestön palkkatulot kuukaudessa.

Keskimääräinen palkka mk/kk (brutto)	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**	**Muu väestö**
1) 6999 mk tai vähemmän	59 % (24)	35 % (18)	46 %
2) 7000-10 999 mk	27 % (11)	29 % (15)	36 %
3) 11 000- 16 999 mk	7 % (3)	19 % (10)	14 %
4) 17 000- 24 999 mk	5 % (2)	12 % (6)	3 %
5) 25 000- 39 999 mk	2 % (1)	2 % (1)	1 %
6) 40 000 tai enemmän	-	4 % (2)	0.3 %
Yhteensä	100 % (41)	100 % (52)	100%

Yrittäjien kuukausiansioiden tulkitseminen ei kuitenkaan ollut aivan yksinkertaista. Nostettu bruttopalkka oli palkansaajien kanssa vertailukelpoinen, mutta huomioon tuli ottaa myös vakuutukset ja eläkekulut, jotka yrittäjä joutui itse maksamaan. Lisäksi palkkatuloon vaikutti yksityisen toiminimen (Ky) pienyrittäjillä ja osakeyhtiöpohjaisilla (Oy) yrittäjillä erilainen verotus. Tämä verotuksen erilaisuus sisälsi mahdollisuuden saada hyötyä yrityksen kautta. Yksityisen toiminimen vero vähennettiin suoraan henkilökohtaisista tuloista, mutta osakeyhtiössä verotettiin ensin yhtiöön tuleva tulo ja vielä sen lisäksi yrittäjän henkilökohtaisesti nostama palkka. Näin ollen Oy-pohjalla toimiva yrittäjä mietti, kannattaako henkilökohtaista palkkaa nostaa ja minkä verran. Yrittäjällä oli kuitenkin mahdollisuus hyväksikäyttää firman suomia etuja muilla tavoilla. Autoetu,

päivärahat, kilometrikorvaukset ja muut hyödykkeet, jotka menivät verotukseen firman ostoina, toimivat usein käytännössä yrittäjän henkilökohtaisena etuna.

4.2 Yrittäjäperheet yhteiskuntaluokkana

Yrittäjien heterogeenisuus näkyy myös perheen vuositulojen kohdalla taulukosta 4. Hajontaa oli kaikkiin neljään tuloluokkaan, mutta tilastollisesti merkitseviä eroja ei syntynyt. Aineiston yrittäjäperheet olivat vain hieman paremmin toimeentulevia kuin pienyrittäjät. Tämä jako ei kuitenkaan antanut kattavaa kuvaa yrittäjäperheistä, koska puolison ja lasten vaikutusta tuloihin ei näy. Nämä seikat otettiin huomioon Blomin (toim. 1999) tutkimuksessa, josta tämän pro-gradun aineisto on otettu. Siinä yhtenä tarkastelun kohteena oli koko Suomen väestön luokka-aseman ja taloudellisen tilanteen muutos vuonna 1994. Luokkaperheiden vuositulojen tarkastelussa otettiin huomioon kotitalouden lasten ja aikuisten määrä soveltamalla OECD:n indeksiä, joka jakoi tulot kulutusyksikköluvulla (ks. Blom 1999, 131).

Taulukko 4. Yrittäjäperheiden vuositulot verrattuna muuhun väestöön.

Vuositulot	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**	**Muu väestö**
alle 199 999 mk	80 % (31)	54 % (25)	67 %
200 000 - 399 999 mk	18 % (7)	35 % (16)	30 %
400 000 - 599 999 mk	3 % (1)	7 % (3)	3 %
600 000 tai enemmän	-	4 % (2)	1 %
Yhteensä	100 % (39)	100 % (46)	100 %

Luokkaperheet muodostettiin tutkimuksessa (Blom toim. 1999) puolisoiden luokka-aseman ja taloudellisen aktiivisuuden mukaan. Taloudellinen aktiivisuus tarkoitti väestön jakamista palkkatulojen mukaan yrittäjä- tai palkkatuloa saaviin. Ensimmäiseen luokkaan sijoittuivat näin ollen yrittäjät ja maanviljelijät, palkkatuloa saaviin kuuluivat taas johtavassa asemassa olevat ja akateemisesti koulutetut sekä työntekijät. Muut luokat muodostuivat eläkeläisistä ja yhdistetystä opiskelijoiden ja työttömien ryhmästä. Määrällisesti yrittäjäperheitä oli koko väestöstä vuonna 1994 noin kymmenesosa. Työntekijäperheitä oli eniten, eli vähän yli neljäkymmentä prosenttia, akateemisia perheitä reilu viidesosa ja maanviljelijöistä tai työttömistä sekä opiskelijoista koostuvia perheitä oli alle kymmenesosa. (Blom 1999, 123, 125, 128)

Yrittäjien luokkaperheet oli määritelty molempien puolisoiden luokka-aseman perusteella, jolloin vähintään toinen puolisoista oli yrittäjä. Tämän jälkeen perheitä tarkasteltiin vielä sen mukaan,

olivatko molemmat puolisoista työelämässä vaiko vain toinen. Verrattaessa vuosien 1988 ja 1994 yrittäjäperheitä huomattiin, että perheet, joissa molemmat puolisot olivat työelämässä, olivat hienoisesti vähentyneet laman aikana. Muutos ei kuitenkaan ollut läheskään yhtä dramaattinen kuin työntekijäperheissä, joista yli puolella toinen puolisoista oli joutunut työelämän ulkopuolelle. Myös akateemisten perheiden puolisoiden täystyöllisyys oli melkein puolittunut ja työttömien/opiskelijoiden ryhmän suhde kolminkertaistunut. (Blom 1999, 127)

Edellinen vertailu osoitti, että johtavan aseman tai akateemisen koulutuksen omaavilla oli hyvä tulotaso, vaikka toinen puolisoista olisikin työtön. Vuosituloiltaan heterogeeniset yrittäjät sijoittuivat luokituksen keskivaiheille akateemikkojen ja työläisten jälkeen, ennen eläkeläisiä, maanviljelijöitä ja työttömiä. Tulovertailussa todettu yrittäjien heterogeeninen leima toistui myös perhetyyppien vertailussa, kun vähintään 20 prosenttia yrittäjäperheistä sijoittui kaikkiin tuloluokkiin. Keskiarvovertailu ei siis toiminut tässä ryhmässä. (Blom 1999, 131, 133-134.) Tässä työssä analysoiduissa yrittäjäperheiden vuositulojen korkeimmassa tuloluokassa (ks. taulukko 4.) ei ollut 20 prosenttia yrittäjistä. Tämä johtuu siitä, että Blomin analyysissä oli erilaiset tuloluokat ja suhteuttavat kulutusyksikköluvut. Lisäksi puolison tulot vaikuttivat tuloksiin.

5. YRITTÄJIEN TYÖNKUVA

5.1 Ajatus työn tuloksellisuudesta

Omaan taloudelliseen menestymiseen ja palkkaukseen vaikuttavissa tekijöissä pienyrittäjät ja yrittäjät olivat yhtä mieltä siitä, että oman työn tuloksellisuus ja työn laatu vaikuttivat palkkashekkiin. Tuotannon ja palvelusten määrällä nähtiin myös selvä yhteys, kun yli 80 prosenttia uskoi sen vaikuttavan merkitsevästi. Ainut ero mielipiteissä oli ryhmän tuloksellisuuden suhteen. Yrittäjistä 80 prosenttia oli sitä mieltä, että ryhmän tuloksellisuuden merkitys palkkaukseen oli melko suuri tai suuri, kun pienyrittäjistä puolelle ryhmä ei vaikuttanut lainkaan palkkaukseen. Tämä selittyi sillä, että yrittäjät työllistivät enemmän omia työntekijöitään kuin pienyrittäjät. Näin ollen ryhmän saumaton toimivuus oli osa tuloksellisuutta, kun taas pienyrittäjien tulot olivat enemmistöllä kiinni vain heistä itsestään.

Tilastollisesti merkitsevä ero (p=.000) tuli suhteessa muuhun väestöön, jonka mielestä ryhmän tuloksellisuuden vaikutus palkkaan oli lähes 70 prosentilla vähäinen tai ei vaikuttanut suuntaan eikä toiseen. Palkkatyöläinen kantaa siis oletettavammin vain oman kortensa kekoon, jättäen lopputuloksen tarkastelun muille. Myös oman työn tuloksellisuuden merkityksen kokeminen oli yrittäjillä voimakkaampaa. Koko aineistossa mielipiteet hajaantuivat laidasta laitaan ja vain noin neljäsosa koki työnsä tuloksellisuuden vaikuttavan palkkaukseensa. Muun väestön palkkaan ei myöskään näyttänyt vaikuttavan tuotannon tai palvelusten tekemisen määrä. Erot olivat tilastollisesti merkittäviä (p=.000), kun yli 70 prosenttia koko väestöstä näki palvelusten määrän vaikutuksen vähäisenä, kun päinvastoin 80 prosentille yrittäjistä se oli ensisijainen vaatimus palkkaan. Myös työn laadun vaikutuksesta palkkaan saatiin merkitseviä eroja (p=.000), kun laadun vaikutuksen näki palkassa 83 prosenttia yrittäjistä ja vain vajaa kolmasosa muusta väestöstä.

Yrittäjät olivat siis palkkatyöläisiä aktiivisempia ja motivoituneempia työelämässä, sekä uskoivat voimakkaammin oman työn laatuun ja merkitykseen. Työn tuloksellisuus, palvelusten määrä ja laatu olivat yrittäjille tie parempaan palkkaan ja elintasoon. Toisaalta tämä oli suorassa syy-seuraus-suhteessa työmuotoon. Yrittäjät kokivat jokaisen menetetyn tilauksen kukkarossaan ja ymmärsivät sitä kautta työn tekemisen merkityksen selvemmin kuin palkkatyöläiset. Tämä kertoo myös jotain ihmisluonnosta. Kaikki eivät olleet valmiita auttamaan kalvinilaisen opin mukaan itse itseään ja saamaan menestystä. Palkkatyöläiset näyttivät olevan yksilöinä piilossa organisaatiossa ja olivat omalla tapaa sisäistäneet työtavan, johon työn tekemisen määrä ja laatu eivät enemmistöllä merkittävästi vaikuttanut. Tämä oli sinänsä yllättävää, koska laman aikana monet työntekijät pitivät tiukasti kiinni työpaikastaan työttömyyden kasvaessa. Kapitalismin hengen opit yrittäjien ahkeruudesta ja luotonarvoisuudesta olivat siis hyvin sisäistettyinä vuoden 1994 lamasta huolimatta. Kunnolla tehty työ ja työn tekemisen määrä olivat edelleen suorassa vastaavuussuhteessa yrittäjien menestymiseen.

5.2 Työn itsenäisyys ja itsensä toteuttaminen

Aineiston yrittäjillä työ oli vakiintunut tiettyyn rutiiniin, kun lähes puolet pienyrittäjistä ja yli 60 prosenttia yrittäjistä kohtasi uusia ongelmia vain jonkin verran. Pienyrittäjien keskuudessa oli hajontaa, kun neljäsosa koki työnsä lähes rutiiniksi ja toisella neljänneksellä työ oli jatkuvasti täynnä haasteita. Tämä osoittaa sen, että yrittäjillä oli melko vakiintuneet toimialat. Poikkeuksen tekivät ne, joiden työn kuvaan sisältyi ainutlaatuisten kohteiden vaatimat sovellukset, esimerkiksi

erikoisrakenteiset koneet kaivoksilla. Muuhun väestöön verrattuna olisi voinut olettaa, että palkkatyöläisten työ olisi ollut rutinoituneempaa. Näin ei kuitenkaan ollut, eivätkä yrittäjät eronneet tässä kohtaa merkittävästi muusta väestöstä. Tilastollisesti merkittävät erot syntyivät kuitenkin suhteessa mahdollisuuteen suunnitella omaa työtä tai tuotetta.

Yrittäjäryhmissä työn ideointivelvollisuus käsitti pienyrittäjistä 94 prosenttia ja yrittäjistä 89 prosenttia, mikä vastaa odotuksia tämän työmuodon kohdalla. Ideointivelvollisuutta koki myös noin 70 prosenttia koko väestöstä. Alla olevista kuvioista 1. ja 2. näkyy tarkemmin työn ja tuotteen suunnitteluvastuu. Tässä suhteessa yrittäjät erosivat yhtenä ryhmänä tarkasteltuna merkitsevästi (p=.000) koko väestöstä. Vapaus suunnitella ja soveltaa ideoita sekä tuotteessa että työsuorituksessa oli selvästi suurempi kuin muilla. Yrittäjäryhmien sisällä ei ollut tässä kohdassa merkittäviä eroja ja molemmat ryhmät kokivat voivansa vaikuttaa enemmän omaan työsuoritukseensa kuin tuotteeseen.

Kuvio 1. Missä määrin on mahdollista suunnitella työn tuotetta?

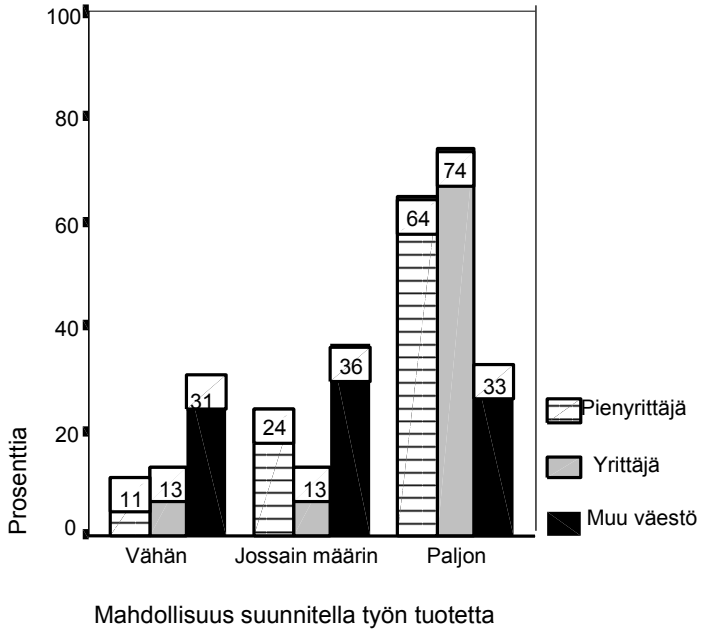

Kuvio 2. Missä määrin on mahdollista suunnitella omaa työsuoritusta?

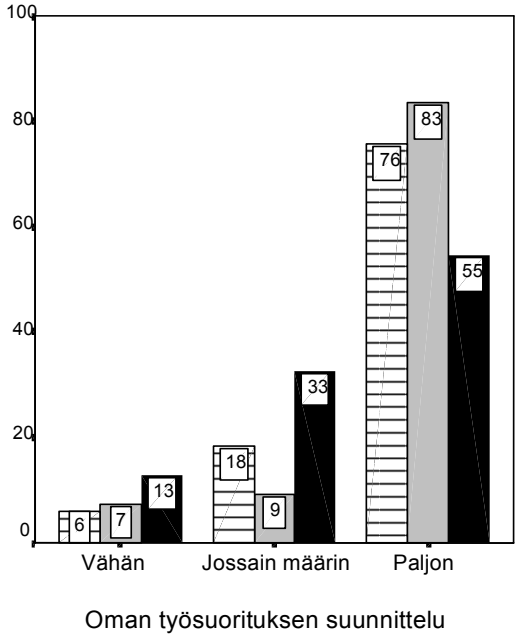

Suunnittelua rajoittavina tekijöinä molemmat yrittäjäryhmät nimesivät ensimmäisenä asiakkaat. Toisena rajoittavana kohtana jakoi sidonnaisuus koneeseen tai työvälineeseen pienyrittäjät kahtia. Toinen puoli oli työmuotonsa puitteissa kiinni työvälineessä ja toinen puoli ei. Myös säännöt ja määräykset rajoittivat kolmasosaa. Alla olevasta taulukosta 5. näkyy, että yrittäjien keskuudessa asiakkaiden lisäksi erilaiset määräykset koettiin rajoittavimpina. Koko väestöä tarkastellessa oman työn suunnittelua sitoi yrittäjiä enemmän (p=.005) ainoastaan työnjohto. Yllättävää oli, että sekä pienyrittäjistä että yrittäjistä löytyi myös kolme henkilöä, joita työnjohto rajoitti melko paljon tai

paljon. Vaikka lukumäärältään tämä ryhmä oli pieni, tarkastelin heitä myöhemmin lähemmin 5.3 kappaleessa. Yrittäjä ja työnjohto vaati ristiriitaisena yhtälönä tulkintaa.

Taulukko 5. Missä määrin seuraavat asiat rajoittavat mahdollisuutta suunnitella työtänne?

Rajoittavat tekijät	**Pienyrittäjät**			**Yrittäjät**			**Muu väestö**		
	Vähän	Ei vähän eikä paljon	Paljon	Vähän	Ei vähän eikä paljon	Paljon	Vähän	Ei vähän ikä paljon	Paljon
1) Sidonnaisuus koneeseen tai työvälineeseen	46% (16)	14% (5)	**40%** (14)	67% (26)	13% (5)	21% (8)	59%	20%	22%
2) Työnjohto	79% (26)	12% (4)	9% (3)	71% (27)	21% (8)	8% (3)	55%	23%	22%
3) Säännöt tai määräykset	52% (17)	15% (5)	33% (11)	32% (13)	27% (11)	**42%** (17)	33%	24%	**44%**
4) Työpaikan sosiaaliset suhteet	71% (25)	26% (9)	3% (1)	69% (27)	18% (7)	13% (5)	59%	27%	15%
5) Asiakkaat	22% (8)	30% (11)	**49%** (18)	39% (18)	11% (5)	**50%** (23)	41%	23%	**36%**

Yrittäjien työn itsenäisyyttä ja päätäntävaltaa haarukoitiin myös työajan avulla. Molemmat aineiston yrittäjäryhmät toteuttivat tätä vapautta odotusten mukaisesti määrittelemällä itse oman työaikansa ja valitsemalla seuraavat työtehtävät. Myös oma työtahti sai olla normaalia hitaampi jos siltä tuntui. Yrittäjät kuitenkin kokivat suhteessa enemmän vapautta ja itsenäisyyttä kuin pienyrittäjät. Seuraavalla sivulla olevasta taulukosta 6. näkyy, että pienyrittäjistä hieman yli puolet ei voinut pitää vapaapäiviä ilman palkanmenetystä, kun taas yrittäjistä vain vajaa kolmasosa oli samaa mieltä. Pienyrittäjien kohdalla tämä tarkoittaa todennäköisimmin sitä, että esimerkiksi yksin henkilökohtaisten palveluiden alalla työskentelevä yrittäjä ei pystynyt korvaamaan työpanostaan työntekijöiden avulla. Kun yrittäjiä verrattiin yhtenä ryhmänä muuhun väestöön merkitseviä eroja löytyi kaikista muista kohdista, paitsi työtahdista. Myös muu väestö koki voivansa säädellä itse omaa työtahtiaan normaalia rauhallisemmaksi, eikä tässä suhteessa poikennut yrittäjistä. Oma päätäntävalta työhön tulemisesta (p=.000), vapaapäivän pitämisestä (p=.000) ja työn valitsemisesta (p=.000) oli koko yrittäjäryhmällä muuhun väestöön verrattuna erittäin merkitsevä piirre.

Taulukko 6. Yrittäjien mielipiteet oman työn itsenäisyydestä ja päätäntävallasta.

Voitteko työssänne tehdä seuraavia asioita?	**Pienyrittäjät** Kyllä	Ei	**Yrittäjät** Kyllä	Ei	**Muu väestö** Kyllä	Ei
A) Päättää itse milloin tulla töihin ja lähteä Kotiin	70% (33)	30% (14)	80% (45)	20% (11)	22%	79%
B) Pitää päivän vapaata menettämättä palkkaa tai lomapäiviä	48% (21)	52% (23)	73% (38)	27% (14)	18%	82%
C) Työskennellä päivä normaalia huomattavasti rauhallisempaan työtahtiin palkan pienenemättä	56% (25)	44% (20)	70% (35)	30% (15)	60%	40%
D) Päättää itse mihin työhön ryhtyä	78% (39)	22% (11)	86% (48)	14% (8)	48%	52%

Yrittäjiltä kysyttiin myös valvoiko työnantaja heidän työnsä tuloksellisuutta, ajan käyttöä tai työn laatua. Kysymys oli ristiriitainen, koska ensisijaisesti yrittäjät miellettiin itse itsensä työnantajiksi. Edellä oli myös todettu, että yrittäjät olivat itsenäisiä omaan työhön kohdistuvan päätäntävallan suhteen. Tämän kysymyksen kohdalla tulokset kuitenkin osoittivat, että valvontaa koettiin tietyn marginaalisen joukon sisällä. Tätä ryhmää tarkasteltiin myös lähemmin kappaleessa 5.3 ja keskityttiin työnantajan luonteeseen. Selvä 60 prosentin enemmistö molemmista yrittäjäryhmistä ei kokenut työn tuloksellisuuden ja ajankäytön valvontaa, mikä sopi yhteen perinteisen ja itsenäisen yrittäjämielikuvan kanssa. Työnantaja ei myöskään puuttunut ajan käyttöön, kun pienyrittäjistä 68 prosenttia ja yrittäjistä 76 prosenttia saivat työskennellä ilman valvontaa. Työn laatuun kohdistuvassa työnantajan valvonnassa yrittäjäryhmät erosivat hieman. Pienyrittäjistä 60 prosenttia näki laatua valvottavan, kun taas lähes sama määrä yrittäjistä oli toista mieltä.

Yrittäjäryhmien vertailu päätösvaltaisuuden suhteen tuotti myös muutaman eron. Seuraavan sivun taulukosta 7. näkyy, että pienyrittäjistä suurempi osa kuin yrittäjistä ei osallistunut päätöksen tekoon työtahdin ja -määrän muuttamisesta, talousarviosta tai tasa-arvon edistämisestä. Päättävässä asemassa oli molemmissa yrittäjäryhmissä kuitenkin suhteessa sama määrä henkilöitä. Mielenkiintoista oli, että jos lähes kaikki pienyrittäjistä työskentelivät yksityisessä firmassa, niin miksi päätäntävaltaprosentti oli huono. Tähän pienyrittäjien eroon voitiin löytää osasyy jo yksistään siitä, että heistä yli puolet oli ensisijaisesti yksin työskenteleviä, eikä esimerkiksi tehtävänjako tai tasa-arvon edistäminen ollut olennaista. Muut kohdat herättivät kuitenkin kysymyksen. Tämä ryhmä oli tarkemman tutkimuksen kohteena seuraavassa jaksossa.

Taulukko 7. Aseman nojalla tuleva aloitteenteko ja päätäntävalta.

Aseman mukana tuleva päätäntävalta	Pienyrittäjät					Yrittäjät				
	En osallistu päätöksen tekoon	Mieli-pidettä-ni ky-sytään	Esitän asian hyvä-k-symistä	Kuulun päättä-vään elimeen	Päätän asian	En osallistu päätöksen tekoon	Mieli-pidettä-ni ky-sytään	Esitän asian hyvä-k-symistä	Kuulun päättä-vään elimeen	Päätän asian
1) Työpaikan vakinaisen henkilökunnan lisääminen tai supistaminen	17 % (7)	7 % (3)	2 % (1)	17 % (7)	56 % (23)	2 % (1)	8 % (4)	6 % (3)	30 % (16)	55 % (29)
2) Työpaikan päivittäisen työtahdin tai työmäärän muuttaminen	20 % (8)	5 % (2)	-	15 % (6)	60 % (24)	8 % (4)	6 % (3)	2 % (1)	34 % (17)	50 % (25)
3) Työpaikan talousarvioista päättäminen	23 % (9)	5 % (2)	-	13 % (5)	60 % (24)	6 % (3)	4 % (2)	4 % (2)	30 % (16)	57 % (30)
4) Uusien koneiden tai laitteiden hankinta	17 % (7)	2 % (1)	-	24 % (10)	57 % (24)	2 % (1)	6 % (3)	8 % (4)	26 % (13)	58 % (29)
5) Työnjaosta/tehtävienjaosta päättäminen	17 % (7)	5 % (2)	-	24 % (10)	54 % (22)	6 % (3)	8 % (4)	8 % (4)	26 % (13)	52 % (26)
6) Sukupuolten tasa-arvon edistäminen	24 % (9)	13 % (5)	-	11 % (4)	53 % (20)	7 % (3)	4 % (2)	7 % (3)	35 % (16)	48 % (22)

5.3 Yritystoiminta ja lopputuotteen laadun valvonta: Itsenäisyyden venyvät rajat

Kaikki yrittäjät eivät vastanneet kysymyksiin 'ideaalin' puitteissa. Aineiston sekundaarisuuden vuoksi kaikkiin kysymyksiin ei myöskään löytynyt suoria vastauksia. Suurimmaksi ongelmaksi muodostui miten määritellä yrittäjän omistajasuhde yritykseen, joka puolestaan vaikutti kysymyksiin työnjohdosta ja työnantajasta. Ensimmäinen kysymys nousi, kun aineiston yrittäjistä tietty pieni marginaalinen osa koki, *etteivät he pystyneet suunnittelemaan työtään* ja toiset nimesivät rajoittavaksi tekijäksi *työnjohdon*. Toisaalla osan työn laatua ja ajan käyttöä valvoi *työnantaja*. Tilanne tuntui mutkistuvan entisestään, kun yrittäjän päätöksentekoa kysyttäessä tietty prosentti molemmista yrittäjäryhmistä *ei johtanut työtä* firmassaan eikä myöskään jakanut tehtäviä alaisilleen. Myös päätösvaltaisuuden kohdalla noin viidesosa pienyrittäjistä *ei osallistunut päätöksentekoon* missään mainitussa kohdassa (ks. taulukko 7). Näitä viittä kohtaa tarkasteltiin tässä lähemmin.

5.3.1 Työn suunnittelun rajoitukset

Ensimmäiseksi tutkittiin osajoukkona niitä muutamia henkilöitä molemmista yrittäjäryhmistä, jotka kokivat pystyvänsä suunnittelemaan omaa työsuoritustaan (7 henkilöä) ja tuotetta (12 henkilöä) vain *vähän* (ks. kuvio 1. ja 2). Mielenkiintoista oli, että melkein kaikki heistä olivat edellisessä kysymyksessä vastanneet työnsä vaativan suunnittelua ja ideoiden soveltamista. Nämä yrittäjät olivat kokopäiväisiä yrittäjiä, jotka kaikki työskentelivät yksityisissä pienyrityksissä, mutta noin puolella heistä oli myös sivutöitä. Toimialoiltaan he sijoittuivat kuljetukseen ja varastointiin, tukun

ja vähittäiskaupan alalle, rakennustoimintaan sekä kiinteistöpalveluihin. Työ todettiin rutiininomaiseksi ja sisälsi vain vähän totutusta poikkeavia ongelmia.

Suunnittelua rajoittavat tekijät jakautuivat näiden henkilöiden kesken tasaisesti jokaiseen viiteen kohtaan (ks. taulukko 6.). Mikään kohdista ei kuitenkaan rajoittanut joukkoa enemmän kuin vähän. Yksittäisiä ääniä (rajoittaa suunnittelua paljon) saivat tuotteen kohdalla säännöt ja sitoutuminen työvälineeseen, sekä työsuorituksen kohdalla asiakkaat. Huomattava oli, ettei varsinkaan työnjohto ollut suunnittelun esteenä. Tämän perusteella nämä yrittäjät olivat ensisijaisesti sidottuja toimialan rajoituksiin. Aloina edellä mainituilla sektoreilla toimineet yrittäjät toteuttivat perustoimintoja ja olivat tuotteiltaan vakiintuneita. Tämän vuoksi suunnittelun ja ideoinnin mahdollisuus oli vähäinen tai koettiin jo vakiintuneessa tilanteessa tarpeettomaksi.

5.3.2 Työnjohto

Edellistä ryhmää työnjohto ei rajoittanut, mutta taulukosta 5. näkyy tietty marginaalinen (6 henkilöä) ryhmä yrittäjiä, joiden työn suunnittelua työnjohto rajoitti paljon. Nämä henkilöt poimittiin myös osa-aineistoksi, jonka luokissa muita muuttujia tarkasteltiin. Toimialoittain he sijoittuivat maa- ja metsätalouteen, tukun- ja vähittäiskaupan sekä yhteiskunnallisten palvelujen sektorille. Näistä henkilöistä kolme yrittäjää työskenteli yksityisessä firmassa ja kolme pienyrittäjää kunnan tai muun nimeltä mainitsemattoman tahon palveluksessa. Työpaikan koko oli yrittäjillä 1–5 henkilöä, mutta kahdella pienyrittäjällä se oli 51–100 henkilöä. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut pienyrittäjien kohdalla omia työntekijöitä, koska kahdella heistä ei ollut lainkaan työntekijöitä ja yhdellä niitä oli vain yksi tai kaksi. Palkkaukseen, joka oli hajautunut tuntipalkasta yrittäjätuloon, vaikutti yrittäjien mielestä paljon työn tuloksellisuus, laatu ja palvelusten/tuotannon määrä. Vaikka osajoukko oli poimittu sen perusteella, että työnjohto rajoitti työn suunnittelua paljon, silti nämä henkilöt kokivat mahdollisuutensa suunnitella sekä työsuoritusta että tuotetta hyväksi.

Päätoimisen yrittäjyyden ohella henkilöitä nimitti yhteisesti tietty vapaus ja itsenäisyys. Kaikki kolme pienyrittäjää ja kolme yrittäjää pystyivät itse päättämään mitä työtä tehdä seuraavaksi, milloin tulla ja lähteä töistä, sekä tehdä työtä vaikka puolet hitaammalla vauhdilla. Mutta ainoastaan kahdella yrittäjällä oli virallisessa työnkuvassa työnjohdollisia tehtäviä. Tämä selittyy sillä, että näillä kahdella oli omia työntekijöitä ja he työskentelivät yksityisessä (omassa) firmassa. Pienyrittäjien työnjohto identifioitui siis ensisijaisesti myydyn palvelun ja asiakassuhteen kautta, koska kahdella pienyrittäjällä ei ollut omia työntekijöitä ja he työskentelivät osana suurempaa

yksikköä. Oma työpanos oli myyty näissä tapauksissa yksityisenä toiminimenä esimerkiksi kunnan kiinteistötoimen puhtaanapito-osastolle ja työnjohto selkiytyi tätä kautta kunnaksi tai vastaavaksi esimieheksi. Yrittäjien kohdalla työnjohto jäi hieman epäselvemmäksi käsitteeksi, koska kahdella heistä oli täysi valta päättää kaikista työnjohdollisista tehtävistä firmassaan (ks. taulukko 7.). Yksi yrittäjä kuului firmassa asioista päättävään ryhmään. Näin ollen työnjohtoa oli etsittävä johtoryhmän työnjaosta ja palkatusta työnjohtajasta firman sisällä.

5.3.3 Työnantaja ja asiakassuhde

Yrittäjiltä kysyttiin myös työnantajan valvonnasta, joka kohdistui työn tuloksellisuuteen, tehtävään käytettyyn aikaan ja työn laatuun (ks. sivu 43). Itse itsensä työnantajina tämä kysymys kuulosti oudolta. Valvontaa kuitenkin koki yllättävän moni joukosta, noin 20–30 yrittäjää kolmiosaisen kysymyksen alakohdasta riippuen. Nämä yrittäjät olivat kokopäiväisiä yrittäjiä, ensisijaisesti yksityisessä firmassa työskenteleviä, sijoittuivat toimialoiltaan kaikkiin ryhmiin ja heidän työnsä vaati sekä suunnittelua että ideointia. Työnsä suhteen he olivat yhtä itsenäisiä kuin edellä mainittu ryhmä ja pystyivät enemmistön mukaan suunnittelemaan hyvin itsenäisesti työsuoritustaan ja tuotetta/palvelua. Työ ei myöskään ollut täysin rutinoitunutta, vaan ongelmia kohdattiin jonkin verran.

Merkittävä yhtäläisyys oli siinä, ettei muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kukaan tuntenut työnjohdon rajoittavan mahdollisuutta suunnitella työnkuvaa. Kun näiltä yrittäjiltä kysyttiin itsenäisten toimintojen määrää, selvällä enemmistöllä oli mahdollisuus päättää itse työajoista, tehtävistä ja työtahdista. Vapaapäivän ottaminen, jos siltä tuntui, oli myös mahdollista, mutta siihen tämä joukko suhtautui yhtä nihkeästi kuin aikaisemmatkin joukot. Tämä oli ymmärrettävää siinä mielessä, että kapitalismin hengen sananlaskun mukaan "aika on rahaa", eikä yritys tuottanut vapaapäivinä elämiseen vaadittavia varoja. Koska osajoukko oli suhteellisen suuri ja heterogeeninen, eikä taustalta löytynyt erityisiä itsenäisyyttä rajoittavia tekijöitä, työnantajan valvonta sai selvimmän sisältönsä asiakassuhteesta. Työnantaja ei ollut samaistettavissa työnjohtoon, vaan työn tilaajaan/teettäjään eli asiakkaaseen. Tästä ryhmästä vain neljällä pienyrittäjällä työnantajasuhde muotoutui kunnan, osuustoiminnallisen yrityksen tai muun vastaavan kautta, mutta se ei muuttanut asiakassuhteen kuvaa. Asiakassuhteeseen suhtauduttiin kuitenkin vaihtelevasti. Toiset kokivat näiden työnantajien vaikuttavan työn suunnitteluun paljon, kun toiset eivät kokeneet valvonnalla olevan mitään vaikutusta. Asiakkuussuhde saa tukea teoriasta,

kun Koskisen (1997, 26-27) mukaan ei ole harvinaista, että esimerkiksi palveluja tarjoavat yrittäjät ovat usein sidottu asiakkaaseen ja tämän tarpeisiin.

Yrittäjäryhmien toimenkuvan muotoa selvitettiin myös sen perusteella, kuuluiko viralliseen asemaan toisten työn johtaminen ja tehtävien jakaminen. Pienyrittäjistä 29 prosentilla ja yrittäjistä 65 prosentilla tämä oli arkipäivää. Yllättävän suurella osuudella pienyrittäjistä (71 %, 34 henkilöä) ei kuitenkaan ollut työn johtamista ja tehtävien jakamista virallisena toimenkuvana. Yrittäjienkin kohdalla vastaavan ryhmän koko oli suhteellisen suuri (35 %, 19 henkilöä). Näin suuren osajoukon tutkiminen antoi heterogeenisia vastauksia, jolloin kysymysten kaikkiin vaihtoehtoihin sijoittui aina tietty joukko mielipiteitä. Lähtökohtaisesti molemmista yrittäjäryhmistä nämä 'ei työnjohtoa ja tehtävien jakoa' -kategoriaan joutuneet olivat määritelleet itsensä päätoimisiksi yrittäjiksi. Toimialoittain henkilöt jakautuivat melko tasaisesti kaikkiin kohtiin, mutta pienyrittäjistä selvä kasauma oli henkilökohtaisten palvelujen (38 %) kohdalla. Koko ryhmä työskenteli ensisijaisesti yksityisissä firmoissa ja ainoastaan viisi pienyrittäjää ilmoitti työskentelevänsä kunnan tai muun yhteisön alaisuudessa. Kuten kaikissa aikaisemmin tutkituissa osajoukoissa, nämä henkilöt pystyivät myös suunnittelemaan itsenäisesti työtään, eikä työnjohto rajoittanut 74 prosenttia heistä.

Virallisesta toimenkuvasta puuttunut toisten johtaminen selittyi jälleen osittain yrityksen työntekijöiden määrällä. Lähes 70 prosenttia kaikista näistä yrittäjistä ei omistanut yhtään työntekijää (24 pienyrittäjää ja 7 yrittäjää), joten varsinaista muiden henkilöiden johtamista ja tehtävien jakoa ei tarvittu. Toinen selittävä tekijä tuli esille kysyttäessä aseman nojalla tulevaa päätöksentekovaltaa. Tämä päätöksenteko kohdistui henkilökunnan lisäämiseen, työmäärän muuttamiseen, talousarviosta päättämiseen, laitteiden ostoon, tehtävänjakoon ja tasa-arvon edistämiseen. Ryhmän 34:stä pienyrittäjästä 15–18 henkilöä (kysymyksen alakohdasta riippuen) oli itse päättävässä asemassa. Ainoastaan 5–8 pienyrittäjää ei näissäkään kohdissa kokenut olevansa ylin auktoriteetti, loppujen mielipidettä joko kysyttiin tai he kuuluivat päättävään ryhmään. Vastaavasti niistä 19:sta yrittäjästä, joilla ei ollut työnjohdollisia tehtäviä, kuului kuusi henkilöä asemansa nojalla firman päättävään ryhmään ja toiset kuusi yrittäjää teki itsenäisesti päätöksen. Loppujenkin mielipidettä kysyttiin ratkaisua tehtäessä. Tämän perusteella näiden yrittäjäryhmien virallisesta toimenkuvasta puuttuva työn johtaminen selittyy sekä työntekijöiden puuttumisena, johtoryhmän työnjaosta johtuvana, että suuremman yhtymän aliurakoitsijaroolista. Oletettavasti ilman työntekijöitä työskentelevät yrittäjät eivät katsoneet oman itsensä johtamista tässä kohdassa relevantiksi vastaukseksi.

Kiinnostavaa oli määritellä myös tarkemmin sitä, muuttuuko yrittäjien kokemus työnantajien valvonnasta työnjohdollisten tehtävien mukana (taulukko 8.). Taulukosta näkyy, että vaikka yrittäjän virallinen toimenkuva sisälsi toisten työn johtamista ja tehtävien jakamista, valvontaa koettiin silti jossain määrin. Työnjohdolliset tehtävät ainoastaan vähensivät valvonnan kokemista. Yrittäjäryhmien sisäisessä vertailussa ei ollut tässä suhteessa merkittäviä eroja. Työn laadun ja tuloksellisuuden kohdalla valvontaa koettiin enemmän johtotehtävistä riippumatta. Ainoastaan ajan käyttö oli suhteellisen vapaata. Työnjohdollinen asema siis vaikutti valvonnan kokemiseen, mutta ei kokonaan poistanut sitä. Tämä viittaa sekä työnantajan asiakasrooliin että yksinään työskentelevien yrittäjien erilaisiin tuotteisiin tai palveluihin.

Taulukko 8. Työnantajan valvonta ja yrittäjät, jotka on jaoteltu työnjohdollisten tehtävien perusteella.

1) Valvooko työnantaja työn tuloksellisuutta	**Pienyrittäjät**		**Yrittäjät**		**Muu väestö**	
	Johto-Tehtäviä	Ei johto-tehtäviä	Johto-Tehtäviä	Ei johto-tehtäviä	Johto-Tehtäviä	Ei johto-tehtäviä
kyllä	30% (3)	50% (12)	35% (8)	53% (8)	85% P=.000	73% P=.003
ei	70% (7)	50% (12)	65% (15)	47% (7)	15% P=.000	27% P=.003
2) Valvooko työnantaja ajan käyttöä						
kyllä	20% (2)	38% (9)	17% (4)	43% (6)	25%	31%
ei	80% (8)	63% (15)	83% (19)	57% (8)	75%	69%
3) Valvooko työnantaja työn laatua						
kyllä	55% (6)	63% (15)	39% (9)	53% (8)	85% P=.000	77% P=.010
ei	46% (5)	38% (9)	61% (14)	47% (7)	15% P=.000	23% P=.010

Suhteessa muuhun väestöön yrittäjät yhtenä ryhmänä kokivat vähemmän valvontaa työnantajan taholta. Tilastollisia eroja syntyi (ks. taulukko 8.) työn tuloksellisuuden ja laadun valvonnan suhteen. Ainoastaan työajan valvonnan kohdalla kummankaan ryhmän mielipiteet eivät eronneet merkittävästi. Tehtävään käytettävä aika ei siis kiinnostanut tuotteen/palvelun tilaajia tai työnantajia niinkään paljon kuin esimerkiksi laatu. Työn tuloksellisuuden ja laadun valvonnassa erot olivat tilastollisesti merkitseviä (p=.000). Johtoasemassa olevat pienyrittäjät ja yrittäjät kokivat suhteessa huomattavasti vähemmän valvontaa kuin koko aineiston muut vastaavat henkilöt. Niiden yrittäjien ero, joilla ei ollut johtotehtäviä, oli myös tilastollisesti merkittävä suhteessa muun väestön johtotehtävissä oleviin. Työn tuloksellisuuden (p=.003) suhteen valvontaa ei kokenut puolet näistä yrittäjistä, mutta samassa asemassa olevista muista vastaava luku oli vain neljäsosa. Laadun valvonnassa (p=.010) nämä asemaltaan ei-johtotehtäviä omaavat yrittäjät kokivat myös vähemmän valvontaa kuin vastaavasti muut ammattiryhmät.

5.3.4 Subjektiivinen kokemus päätäntävallasta

Taulukossa 7. näkyy tietty joukko pienyrittäjiä ja yrittäjiä, joilla ei ollut päätäntävaltaa muun muassa yrityksen talousarvion tai henkilöstön lisäämisen suhteen. Lähemmin tarkasteltuna tämän joukon läpileikkaus ei tuonut mitään uutta edellä käytyjen syiden lisäksi. Jälleen kerran nämä henkilöt totesivat olevansa päätoimisia itsenäisiä ammatinharjoittajia, joista pääosa työskenteli yksityisellä sektorilla. Jokaisessa päätäntävallan ja aloitteenteon kysymyksen kuudessa eri alakohdassa vastausten joukossa oli aina niitä, joilla oli asiassa täysi päätäntävalta. Vaikuttaakin siis siltä, että tietty osa etenkin pienyrittäjistä tai ammatinharjoittajista ilmaisee nöyrästi oman auktoriteettinsa. Yksin ilman työntekijöitä työskentelevä toiminimi hukkuu helposti työnantajan tai palvelun ostajan vallan alle. Päätösvaltaisuuden ja oman auktoriteetin kokeminen oli siis subjektiivista. Osaltaan tähän voi vaikuttaa aikaisemmin teoriassa käsitellyt yrittäjyyden eri identiteetit. Tietyt käsityöläistyyppiset yrittäjät mieltävät työnsä ensisijaisesti tekemisen mielekkyyden kautta, eivätkä koe olevansa valtaa pitäviä yrittäjäauktoriteetteja. Tietty osa myös niistä yrittäjistä, joilla ei ollut omia työntekijöitä, kuului tähän ryhmään.

Yrittäjien ryhmässä toimivaltaisuutta ja asemaa päätöksiä tekevänä tahona ilmaistiin selvemmin. Tämän ryhmän kohdalla kuitenkin firman muut työntekijät sotkivat tulkintaa. Koska aineiston kaikki yrittäjät olivat suhteellisen pienten yritysten omistajia, olikin yllättävää, että niin moni heistä kuului vain asioista päättävään elimeen. Työnjako oli siis eriytynyt ja ristiriitaisia tuloksia johtotehtävien suhteen pääsi syntymään. Tässä jaksossa käsitellyistä 'poikkeustapauksista' huolimatta aineiston yrittäjien voitiin todeta olevan ensisijaisesti itsenäisiä yrittäjiä. Tämän lauseen rinnalla tulee kuitenkin huomata henkilöyrittäjän vaihteleva rooli palvelusten tai tuotteen tarjoajana. Kaikki kyselylomakkeen eri auktoriteetin toteutumisen muodot eivät täyttäneet kaikilta osin jokaisen yrittäjän oman arkipäivän kokemuksia. Kaikki kuitenkin ilmaisivat yhdellä tai toisella tavalla itsenäisyytensä.

5.4 Itsensä toteuttamisen ilot ja haitat

Teoria yrittäjien voimakkaammasta paineenkestokyvystä sai tukea aineiston vertailussa. Yrittäjien työn fyysistä ja henkistä puolta mitattaessa yrittäjäryhmät eivät keskenään eronneet merkittävästi. Pienyrittäjistä puolet piti työtään usein fyysisesti rasittavana ja loppujen mielestäkin se oli joskus

rasittavaa. Yrittäjät kokivat taas muutaman prosenttiyksikön vähemmän usein toistuvaa ruumiillista rasitusta, mutta enemmän työn henkistä painetta. Kukaan yrittäjien keskuudesta ei sanonut olevansa kokonaan ilman henkistä taakkaa. Suhteessa muuhun väestöön tilastollisesti merkitsevä ero (p=.002) syntyi työn henkisen rasittavuuden suhteen. Koko väestöstä noin 15 prosenttia koki *harvoin* henkistä painetta, kun vastaava luku yrittäjillä oli kolme. Tähän paineeseen toi oman lisänsä laman taloudellinen tilanne. Hyrskyn ja Tuunasen (1999) mukaan suomalainen yrittäjä haki ensisijaisesti työllään tuloja perheelleen, eikä tavoitellut kasvua toisin kuin amerikkalaiset työtoverinsa. Epävakaan työn tekijänä yrittäjän elannon hankkiminen erosi suhteessa vakaamman palkkatyöläisen paineesta. Työn ruumiillisen rasituksen suhteen yrittäjillä ja muulla väestöllä ei ollut merkitseviä eroja.

Weberin (1980, 49-51) mukaan yrittäjät oli kasvatettu ammattiaan varten itsevarmoiksi ja kestäviksi, mikä auttoi kestämään itsehallinnan menetyksen ja uhkaavan taloudellisen haaksirikon. Tämä näkyi muun muassa siinä, että aineiston pienyrittäjistä 78 prosentilla oli laman taitteessa melko usein kireä työtahti, kun yrittäjillä vauhti oli vielä kovempi. 72 prosenttia yrittäjistä työskenteli usein tai melkein aina täydellä vauhdilla. Pienyrittäjillä töiden runsaus ei kuitenkaan painanut päälle. Yli puolella pienyrittäjistä oli vain joskus töitä enemmän kuin ehti tehdä, kun yrittäjistä enemmistöllä näin oli usein tai melkein aina. Muuhun väestöön verrattuna tilastollisesti merkitsevää eroa ei kuitenkaan ollut, kun kaikista noin reilu 60 prosenttia koki kiirettä työssä. Yrittäjiin (46 %) verrattuna koko aineistosta löytyi enemmän niitä henkilöitä (52 %), jotka kokivat että työtä on enemmän kuin ehtii tehdä. Tässä kohtaa pienyrittäjien vastaukset laskivat yrittäjäryhmien yhteistä tulosta. Toisaalta suurtyöttömyyden aikana jokainen joutui pitämään tiukasti kiinni työpaikastaan, mikä on varmasti lisännyt vauhtia myös palkkatyöläisten työtahtiin. Työtahdin kiihtyminen ei kuitenkaan tuonut korotusta tiliin, toisin kuin yrittäjillä (ks. sivu 38).

Tilastollisesti melkein merkitsevä ero (p=.044) saatiin kuitenkin yrittäjäryhmien suhteessa ylityöhön. Alla olevasta taulukosta 9. näkee, että säännöllinen ylityö oli ensisijaisesti yrittäjien arkea, eivätkä pienyrittäjät yltäneet vastaaviin lukuihin. Aiemmin tarkastellussa työtuntien määrässä pienyrittäjien tuntimäärät olivat kuitenkin suhteellisen samat yrittäjiin nähden. Ainut hienoinen ero tuli 50–69-tuntisia työviikkoja tekevien kohdalla, joista noin kymmenen prosenttiyksikköä enemmän oli yrittäjiä. Yrittäjien edellä mainittu kireä työtahti ja ylityöt voivat osaltaan johtua jo hyväksi havaitusta liikeideasta. Yrittäjät olivat hieman iäkkäämpiä kuin pienyrittäjät, jolloin viimeksi mainitut olivat vasta kehittämässä toimintasuunnitelmaansa tulevaisuutta varten.

Taulukko 9. Ylitöiden tekeminen yrittäjäryhmissä.

Ylityön tekeminen	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**	**Muu väestö**
Säännöllisesti	39% (18)	64% (34)	19%
Epäsäännöllisesti	44% (20)	25% (13)	44%
Ei koskaan	17% (8)	11% (6)	37%
Yhteensä	100% (46)	100% (53)	100%

Ylitöiden määrä kasvoi loogisesti työtuntien määrän lisääntymisen myötä. Koko aineistoon verrattaessa molempien yrittäjäryhmien työtunnit suhteessa ylitöihin erosivat merkitsevästi (p=.000). Vain viidesosa muusta väestöstä teki säännöllisesti ylitöitä, kun yhteensä yrittäjistä oli säännöllisesti ylitöissä yli puolet. Ne 19 prosenttia koko väestöstä, jotka tekivät säännöllisesti ylitöitä, sijoittuivat enemmistön mukaan 30–49 viikkotyötunnin kohdalle. Yrittäjäryhmässä säännöllisesti ylitöitä tekevä enemmistö työskenteli taas 50–69 tuntia viikossa. Tämä tukee oletusta, että yrittäjät joutuivat työskentelemään toimeentulonsa eteen enemmän. Tai toisaalta he saattoivat olla asialleen omistautuneempia ja työskennellä enemmän muiden motivaatiotekijöiden seurauksena. Weberin (1980, 49-51) teorian lähtökohdista katsottuna yrittäjät ilmentävät tässä kapitalismin hengen työmoraalia enemmän kuin muu väestö. Intensiivisen työpanoksen antava moderni yrittäjä oli talouden sisällä tulosta tuottava yksilö. Mielikuva täydellisestä työkoneesta ei tässä kohtaa ole kovin kaukaa haettu.

Edellisen väitteen motivaatioperustaksi selkiytyi työn kiinnostavuus. Palkkaus jäi toissijaiseksi arvoksi, kun 90 prosenttia yrittäjistä valitsi ennemmin kiinnostavan ja miellyttävän työn keskinkertaisella palkalla hyväpalkkaisen ja tylsän työn sijaan. Työn sisällön mielekkyydessä näkyi myös Weberin (1980) kutsumuksen ajatus. Omaa tuottoisaa uraa lähdettiin ensisijaisesti hakemaan oman johdatuksen pohjalta. Kapitalismin hengessä ei myöskään rajoitettu toimialoja, eikä sitä valittu ensisijaisesti rahan perusteella. Omaan ajatukseen oli uskottava tinkimättömästi koko sydämellä, koska se oli johdatusta. Tämän pohjalta kutsumustyö sai parhaimman onnistumisprosentin menestymisen suhteen. Koko väestöön verrattaessa mielipiteet olivat samansuuntaiset muutaman prosenttiyksikön erolla. Tärkeimmäksi asiaksi omassa työssään (ks. taulukko 10.) pienyrittäjät ja yrittäjät nostivat työn mielekkyyden ja vaihtelevuuden. Ensimmäiselle sijalle ehdotettiin myös työpaikan varmuutta ja mahdollisuutta käyttää aloitekykyä.

Taulukko 10. Mikä asia on tärkein ja mikä toiseksi tärkein nykyisessä työssä.

	Pienyrittäjät		Yrittäjät		Muu väestö	
	1. tärkein	2. tärkein	1. tärkein	2. tärkein	1. tärkein	2. tärkein
1) työn mielenkiintoisuus ja vaihtelevuus	48% (1.)	23% (2.)	38% (1.)	25% (2.)	34% (2.)	25% (1.)
2) työpaikan pysyvyys ja varmuus	30% (2.)		32% (2.)		40% (1.)	
3) mahdollisuus käyttää omaa aloitekykyä	11% (3.)	30% (1.)	15% (3.)	31% (1.)		18% (3.)
4) hyvä palkka		23% (2.)			11% (3.)	
5) hyvät ihmissuhteet työpaikalla				19% (3.)		24% (2.)

Työn mielekkyyden vaatimus kertoi sen, että laman aikanakin oltiin valmiita arvostamaan omaa uravalintaa ja mahdollisuutta toteuttaa itseään. Työpaikan varmuus oli kiinni yrittäjästä itsestään, jolloin hankalassa taloudellisessa tilanteessa oli pakko luottaa omiin kykyihinsä. Weberin mukaan kapitalismi olikin kasvattanut toimijansa itsevarmoiksi talouden lujaa ketjua varten. Tämä näkyi siinä, että yrittäjät arvostivat nykyisessä työssään toiseksi eniten työpaikan pysyvyyttä. Toiseksi tärkeintä arvoa kysyttäessä samat kohdat tulivat esille eri järjestyksessä, mutta nyt esille tulivat myös raha ja hyvät ihmissuhteet. Yrittäjien rahanahneen ideaalityypin kuva joutui siis aineiston perusteella väistymään. Enemmän tulokset kallistuivat mielekkään elämäntapayrittäjyyden suuntaan.

Edellisestä taulukosta 10. näkyy myös muun väestön ensisijaiset arvot suhteessa omaan työhön. Työpaikan pysyvyys tuli ennen työn mielenkiintoisuutta, mikä erosi yrittäjien tärkeysjärjestyksestä. Myös palkka nousi muulla väestöllä tärkeämmäksi kuin yrittäjillä. Työpaikan pysyvyys ensimmäisellä sijalla kertoo yrittäjiin verrattuna pienemmästä riskinsietokyvystä ja vapaudenhalusta. Työn mielenkiintoisuus ja vaihtelevuus tuli vasta toisella sijalla. Muista vaihtoehdoista työn helppous ja yksinkertaisuus ei saanut kannatusta otoksessa, eikä myöskään mahdollisuus edetä uralla.

Aineiston yrittäjät olivat myös tyytyväisiä tilanteeseensa, koska vain noin kymmenesosa halusi vaihtaa työpaikkaa. Tilastollisesti merkitsevä (p=.000) ero tuli verrattaessa yrittäjiä muuhun väestöön, joista 32 prosenttia oli tyytymättömiä ja halusi vaihtaa työpaikkaansa. Kuitenkin vain hieman yli puolet yrittäjistä uskoi pystyvänsä jatkamaan nykyistä työtä eläkeikään saakka. Pienyrittäjät olivat yrittäjiä tässä suhteessa optimistisempia, mihin vaikuttivat osaltaan pienyrittäjien ikä ja laman kokemukset. Yrittäjät olivat pienyrittäjiä hieman vanhempia ja tunsivat laman kenties koettelevampana kuin nuoremmat työtoverinsa, joilla saattoi olla enemmän taisteluintoa. Toisaalta myös nuorissa yrittäjissä oli niitä, jotka halusivat pois kireästä työelämästä, mikä tulee esille seuraavaksi.

Yli puolet molemmista yrittäjäryhmistä ei halunnut siirtyä pois työelämästä erilaisin eläkejärjestelyin. Se joukko, joka halusi pois työelämästä jakautui mielenkiintoisesti eläkeikää lähellä oleviin ja toisena ääripäänä noin kolmekymmentä -vuotiaisiin yrittäjiin. Eläkkeelle haluavista oli neljäsosa sekä 1920–1930-luvuilla että 1940-luvulla syntyneitä, ja 40 prosenttia 1960-luvulla syntyneitä. Aineiston keräyshetkellä 1994 työelämästä pois halunneet olivat siis olleet suurelta osin myös nuoria aikuisia yrittäjiä, joiden yrittäjyyttä oli koetellut voimakas lamayhteiskunta. Tätä tulosta tuki myös af Ursinin (1998, 13, 15) tutkimus, jossa ikä vaikutti ei-lineaarisesti yrityksen lopettamispäätökseen. Af Ursin totesi menestyneimmät yrittäjät noin 40-vuotiaiksi, missä ryhmässä yrityksen lopettaminen oli harvinaisempaa kuin nuorempien ja vanhempien yrittäjien joukossa. Aineiston muuhun väestöön verrattaessa yrittäjät eivät eronneet merkitsevästi, mutta halu erilaisiin eläkejärjestelyihin oli yrittäjillä vajaan kymmenen prosenttiyksikköä voimakkaampi kuin muulla väestöllä. Tämän perusteella voitiin olettaa, että yrittäjien ammattiryhmään vaikutti voimakkaammin laman henkinen rasitus ja työtilanteen vaikeus.

5.5 Kapitalismin henki: yrittäjien asenteet

Mielipiteet yhteiskunnassa vallitsevista tuloeroista (taulukko 11.) olivat sekä yrittäjäryhmien välillä että suhteessa muuhun väestöön tilastollisesti eroavia (p=.001). Pienyrittäjistä enemmistö oli tuloerojen epäoikeudenmukaisuuden puolella, mutta yrittäjät kallistuivat enemmän toiseen suuntaan. Tähän mielipiteeseen ei kuitenkaan vaikuttanut oma ansaitsemisen määrä. Molemmissa yrittäjäryhmissä tuloerojen oikeudenmukaisuuden puolesta olleet sijoittuivat enemmistönä kahteen ensimmäiseen tuloluokkaan, eli noin 11 000 markkaan asti ansaitseviin. Tämän perusteella voitiin arvioida, että yrittäjien työmuoto vaikutti osaltaan tuloerojen hyväksymiseen. Aikaisemmin todettiin, että yrittäjät tekivät muutaman prosenttiyksikön enemmän töitä viikossa tunteina mitattuna ja erottuivat myös selvästi edukseen ylityötuntien suhteen. Tämän perusteella yrittäjät olivat valmiita antamaan enemmän töitä tekeville myös oikeuden suurempaan omaisuuteen.

Taulukko 11. Miten näette yhteiskunnassamme vallitsevat tuloerot?

Tuloerot	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**	**Muu väestö**
Epäoikeutetut	68 % (36)	35 % (20)	67 %
En osaa sanoa	4 % (2)	21 % (12)	11 %
Oikeutetut	28 % (15)	45 % (26)	22 %
Yhteensä	100 % (53)	100% (58)	100 %

Tuloerojen oikeudenmukaisuuden ajatukseen saattoi vaikuttaa myös erilainen verotuksen kohdistuminen palkkatuloihin. Yrittäjien kohdalla työn tulos näkyi ensisijaisesti yrityksen varallisuutena. Pitkää päivää tekemällä yrittäjä teki firmalle rahaa, mutta henkilökohtaista veroa maksettiin ainoastaan nostetusta palkasta. Firman varallisuus siis kasvoi ja yrittäjä pystyi käyttämään tätä tuloa välillisesti hyödykseen. Omalla toiminimellä työskentelevät pienyrittäjät maksoivat kuitenkin kaikista henkilökohtaisista tuloistaan suoraa veroa, eikä varallisuutta voinut säilyttää samalla tavalla firman nimissä. Ilman verotustakin yrittäjien suhtautuminen oli ymmärrettävää jo aikaisemmin käsiteltyjen ylityötuntien perusteella. Jos työtä teki määrällisesti enemmän, miksi olisi niin väärin myös hyötyä siitä?

Kapitalismin hengen mukaisesti menestymisen syyt olivat aineiston yrittäjien mielestä lähes yksimielisesti yrittämisenhalusta ja ahkeruudesta kiinni. Yrittäjät olivat taas pienyrittäjiä vahvemmin tätä mieltä, kun selvä enemmistö uskoi menestymisen olevan *kokonaan* näiden kahden piirteen ansiota. Pienyrittäjät olivat mielipiteissään varovaisempia, eivätkä nähneet asiaa niin yksioikoisena. Tilastollisesti merkitsevä ero (p=.000) syntyi kuitenkin kun yrittäjiä verrattiin yhtenä ryhmänä muuhun väestöön. Alla olevasta taulukosta 12. näkyy, että pienyrittäjien mielipiteet sivusivat muuta väestöä. Mutta kun yrittäjiä tarkasteltiin yhtenä ryhmänä, heistä 62 prosenttia näki menestymisen olevan kokonaan yrittämishalun ja ahkeruuden vaikutusta. Vastaava luku muun väestön keskuudessa oli noin neljäkymmentä prosenttia. Palkansaajien motivoituminen oli siis keskimääräistä heikompaa yrittäjiin verrattuna.

Taulukko 12. Missä määrin menestyminen on työelämässä johtuu yrittämishalusta ja ahkeruudesta.

Menestyminen johtuu yrittämishalusta ja ahkeruudesta	**Pienyrittäjät**	**Yrittäjät**	**Muu väestö**
1) Vähän	4 % (2)	-	9 %
2) Jonkin verran	48 % (25)	25 % (15)	50 %
3) Kokonaan	48 % (25)	75 % (44)	41 %
Yhteensä	100 % (52)	100 % (59)	100 %

Sosioekonomisten ryhmien vertailussakin yrittäjät pitivät keulaa (75 %) peräänkuuluttaessaan ahkeruuden merkitystä osana menestystä työelämässä. Heti perässä tulivat kotiäidit (57 %), eläkeläiset (56 %) ja maanviljelijät (53 %). Kaikista epäilevimpiä väitteen suhteen olivat alemmat toimihenkilöt, työntekijät, työttömät ja opiskelijat. Vastaavaa väitettä tutki Forma ym. (1999, 64) vuonna 1997. Tässä tutkimuksessa eri sosioekonomisten ryhmien mielipiteet vaihtelivat yllättävän vähän. Yleinen kansalaismielipide (71 %) tuki ajatusta, että menestyminen yhteiskunnassa riippuu

suurimmaksi osaksi yksilöstä itsestään. Optimistisimmin tähän väitteeseen kansalaisista uskoivat opiskelijat (84 %), yrittäjät (76 %) ja ylemmät toimihenkilöt (75 %), työntekijät olivat aavistuksen varovaisempia (66 %). Kuitenkin ”nyky-yhteiskunnassa ihmisellä itsellään ei juuri ole mahdollisuuksia vaikuttaa omaan menestymiseensä” -väittämän kohdalla eroja oli jonkin verran. Samaa mieltä tämä väitteen kanssa oli kolmasosa työntekijöistä, neljäsosa yrittäjistä ja kymmenesosa ylemmistä toimihenkilöistä. Eläkeläiset olivat pessimistisin ja mielipiteiltään ristiriitaisin ryhmä, kun 56 prosenttia heistä uskoi, että nyky-yhteiskunnassa ihmisellä ei ole juurikaan vaikutusmahdollisuuksia menestyä, mutta toisaalta 69 prosentin mielestä menestys on kuitenkin kiinni yksilöstä itsestään.

Kapitalismin hengen ydinajatuksena toiminut jokaisen yksilöllinen vastuu itsestään ja voimakas työmoraali esiintyi yrittäjillä voimakkaimpana, mutta sama ilmiö toistui myös muiden väestöryhmien vastauksissa. Edellä mainittu yleinen kansalaismielipide (Forma 1999) ja Kortteisen (1997) löytämä palkkatyöläisten selviytymisen eetos kertoi kapitalismin hengen vaikutuksesta koko yhteiskunnan läpikäyvänä ideologiana. Menestyminen riippuu siis yksilöstä itsestään (ks. Weber 1980, 93). Laman ajan kontekstissa yrittäjillä riitti siis edelleen uskoa selviytymiseen. Melkein puolet yrittäjistä koki työtä löytyvän jos tekemisen halua riitti (ks. kuvio 3.). Yrittäjäryhmät olivat tässä suhteessa mielipiteiltään melko samansuuntaisia vain muutamien prosenttiyksikköjen erolla. Muuhun väestöön verrattaessa eroja löytyi. Palkansaajien kokemukset työn löytymisestä taloudellisen suhdanteen alamaissa olivat huomattavasti negatiivisemmat. Tämän perusteella voidaan todeta yrittäjäryhmässä tiettyä työmoraalia ja protestanttisen etiikan juurien sitkeyttä jonkin verran enemmän kuin koko väestössä.

Kuvio 3. Löytyykö työtä tekevälle tämän päivän Suomessa? (p=.000)

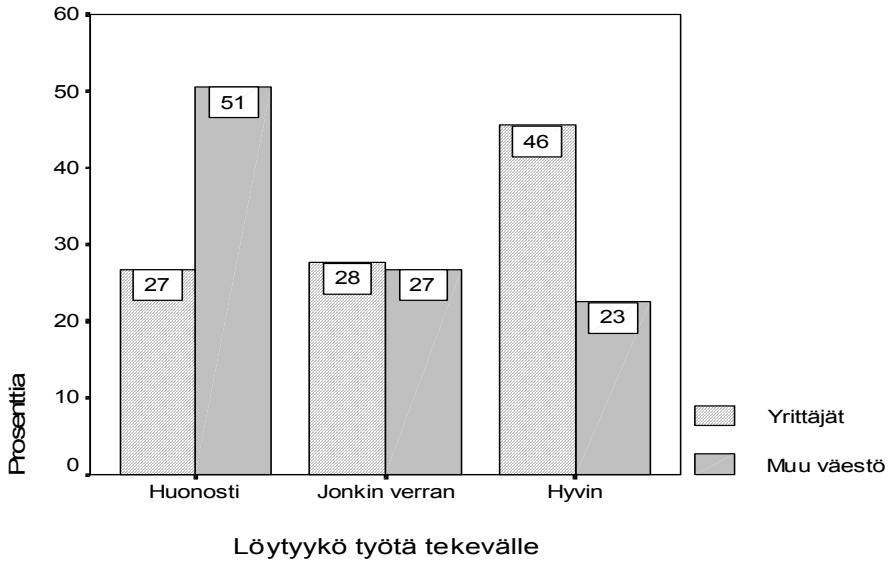

Jos menestyminen oli ahkeruudesta kiinni, köyhyyden syyt Suomessa oli yrittäjien mielestä sidottu ensisijaisesti huonoihin elämäntapoihin ja oman yrittämisen puutteeseen (taulukko 13.). Nämä kaksi selitystä hyväksyi molemmissa yrittäjäryhmissä selvä enemmistö. Myös yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen, huono onni ja epäluulo tiettyjä ryhmiä kohtaan olivat noin puolelle pienyrittäjistä merkityksellinen köyhyyden syy. Huonon onnen vaikutukseen uskovat pienyrittäjät erosivat yrittäjistä jopa tilastollisesti (p=.048). Yrittäjät olivat köyhyyden selitysten suhteen pienyrittäjiä puritaanisempia. Vähiten köyhyyden syyksi nähtiin kykyjen ja lahjakkuuden puute. Talousjärjestelmän vaikutuksesta mielipiteet olivat kirjavimpia, kun yrittäjät jakautuivat kokonaisuutena sekä puoltaviin, vastustaviin että kantaa ottamattomiin melko tasaisesti. Kysymys oli omalla tapaa ristiriitainen yksilöstä johtuvan menestyksen kanssa, koska talousjärjestelmästä johtuva epäonni olisi oikeuttanut nostamaan kädet pystyyn ja antautumaan. Suhteessa muun väestön mielipiteisiin, yrittäjien mielipiteet köyhyyden syistä erosivat tilastollisesti oman yrittämisen puutteen (p=.000) ja talousjärjestelmän epäonnistumisen (p=.002) syiden kohdalla.

Taulukko 13. Yrittäjien suhtautuminen erilaisiin köyhyyden selityksiin Suomessa.

Köyhyyden syyt	**Pienyrittäjät**			**Yrittäjät**			**Muu väestö**		
	eri mieltä	en osaa sanoa	samaa mieltä	eri mieltä	en osaa sanoa	samaa mieltä	eri mieltä	en osaa sanoa	samaa mieltä
1) Kykyjen ja lahjakkuuden puute	59% (30)	24% (12)	18% (9)	52% (30)	19% (11)	29% (17)	63%	16%	21%
2) Huono onni	38% (19)	8% (4)	54% (27)	39% (22)	25% (14)	37% (21)	42%	23%	35%
3) Huonot elämäntavat ja juoppous	10% (5)	10% (5)	80% (41)	12% (7)	12% (7)	76% (45)	19%	12%	70%
4) Oman yrittämisen puute	12% (6)	10% (5)	78% (40)	5% (3)	9% (5)	86% (51)	24%	14%	62%
5) Epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan	30% (15)	24% (12)	46% (23)	33% (19)	36% (21)	31% (18)	27%	33%	39%
6) Yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	24% (12)	16% (8)	60% (30)	32% (19)	27% (16)	41% (24)	21%	26%	54%
7) Talousjärjestelmän epäonnistuminen	25% (12)	37% (18)	39% (19)	30% (17)	38% (21)	32% (18)	17%	30%	52%

Yhteiskunnassa pärjäämiseen vaikutti yrittäjäryhmien mielestä myös tärkeysjärjestyksessä ahkeruus ja yritteliäisyys, toisena koulutus ja kolmantena kunnianhimo. Nämä kolme kohtaa saivat pärjäämiseen vaikuttavina tekijöinä yli yhdeksänkymmentä prosenttia kannatuksesta. Halu ottaa riskejä oli myös olennainen osa pärjäämistä 83 prosentille yrittäjistä. Jälleen yrittäjät erosivat asenteissaan muusta väestöstä (p=.000), joista enemmistö näki riskinottokyvyn tärkeänä, mutta jäi yli kaksikymmentä prosenttiyksikköä alemmalle tasolle yrittäjiin verrattuna. Tämä tuki teoriaa yrittäjistä kykenevämpinä ottamaan enemmän riskejä. Toisaalta Huuskosen (1992) mukaan yrittäjät

ottivat omasta mielestään vain hallittuja riskejä. Tosin tässä kohtaa henkilöissä oli varmasti tapauskohtaisia eroja.

Kaikesta ahkeruuden ja työn tekemisen arvoista huolimatta myös yrittäjien joukoissa oli kärsitty työttömyydestä. Tässä suhteessa pienyrittäjät erosivat tilastollisesti melkein merkitsevästi (p=.051) yrittäjistä. 75 prosenttia yrittäjistä ei ollut koskaan ollut työttöminä työnhakijoina kuukautta pitempää aikaa, mutta pienyrittäjistä tähän ryhmään kuului vain hieman yli puolet. Vain kerran työttömäksi työnhakijoiksi joutuneita oli noin viidesosa molemmissa ryhmissä. Usein työttömyyttä oli kuitenkin kokenut viidesosa (10 henkilöä) pienyrittäjistä ja 7 prosenttia (4 henkilöä) yrittäjistä. Näistä henkilöistä yhdeksän oli ollut työttömänä alle kuusi kuukautta ja loput pitempiä aikoja. Työttömyydestä selviytyminen oli merkinnyt tämän ryhmän enemmistölle ensisijaisesti koulutuksen lisäämistä. Aina kuitenkin löytyi muutama henkilö, joiden mielestä työttömyydestä selviää odottamalla parempia aikoja tai vaihtamalla ammattia sekä asuinpaikkaa. Nämä muutamat parempaa aikaa vihellellen odottaneet persoonat olivat lähempänä seikkailijayrittäjän imagoa kuin 'työkone'-yrittäjien versiota. Vaikka yrittäjäryhmät olivat siis suhteellisen yhtä mieltä ahkeruuden ja yrittämishalun merkityksestä, se ei kuitenkaan tehnyt heistä ideaalia samastumiskohdetta muille. Yrittäjien keskuudessa oli erilaisia selviytymistarinoita.

6. YRITTÄJIEN SUHDE SUOMALAISEEN YHTEISKUNTAAN

6.1 Luottamus instituutioihin

Yhteiskuntaluokkaan samastuminen tuntui yrittäjien keskuudessa erityisen vaikealta. Molemmista yrittäjäryhmistä 70 prosenttia ei ajatellut kuuluvansa mihinkään yhteiskuntaluokkaan. Kun asiaa kysyttiin uudelleen ja pyydettiin valitsemaan ensisijainen yhteiskuntaluokka mihin kuulua, puolet pienyrittäjistä ja noin 40 prosenttia yrittäjistä pysyi kannassaan. Loput pienyrittäjistä valitsivat keskiluokan (27 %) ja viidesosa työväenluokan. Yrittäjistä kolmasosa leimautui keskiluokkaan, joka kymmenes työväkeen ja kuusi prosenttia yläluokkaan. Muuhun aineistoon verrattaessa yrittäjistä noin kymmenen prosenttiyksikköä enemmän koki luokattomuutta.

Tämä johtui osittain yrittäjien ammattiasemasta, jota leimasi yksilölliset ja heterogeeniset lähtökohdat. Jokainen oli ponnistanut omalla koulutustaustallaan sille tasolle mille resurssit olivat riittäneet. Työelämän toiminimen ja koulutuksen perusteella mielletty yhteiskuntaluokka asetti yrittäjät kuitenkin omalla tapaa lainsuojattomiksi. Luokattomuuden kokemuksen taustalta oli löydettävissä yhtenäisen koulutuksen ja menestyksen yhtälö, jota oli vaikea muodostaa. Menestys oli saattanut joiltain osilta nostaa statusta, mutta se ei ollut muuttanut lähtökohtia muuksi. Tässä oli pohja myös yrittäjämytologian sankaritarinoille, kun työläisperheestä noustiin yritysmaailman huipulle.

Jos yhteiskunta näki yrittäjät uuden muutoksen voimavarana 1994, niin miten yrittäjät näkivät yhteiskunnan? Luottamus yhteiskunnan eri instituutioihin ryhmittyi faktorianalyysin perusteella neljään kohtaan: median, politiikan, turvallisuuden ja hyvinvointipalvelujen sektoreille. Yrittäjiä oli helppo tarkastella yhtenä ryhmänä suhteessa muuhun väestöön, koska heidän välillään ei näiden instituutioiden suhteen ilmennyt mainittavaa erimielisyyttä. Mediaan, joka käsitti sanomalehden, radion ja television, luotti yrittäjistä kokonaisuudessaan reilu kolmannes. Sanomalehdet herättivät enemmän luottamusta verrattuna televisioon ja radioon. Ne saivat yli 40 prosenttia luottamusäänistä, kun televisio sekä radio tyytyivät vajaaseen 30 prosenttiin. Tilastollisella erolla ($p=.007$) muu väestö luotti sähköisiin medioihin yrittäjiä enemmän. Tämä saattoi johtua siitä, että yrittäjät olivat lähempänä taloudellisen tilanteen ruohonjuuritasoa ja tulkitsivat sähköisen median lamauutisia tietyllä skeptisyydellä. Julkunen (2001) ja Alasuutari (1996) puhuvat median roolista ensisijaisesti kansalaisten motivoijana. Uutiset laman syistä ja nopeasti kerätyistä gallupeista eivät antaneet yrittäjille kenties todellisuutta vastaavaa kuvaa. Toinen tulkinta tulee työtuntien määrän kautta. Pitkien työpäivien jälkeen yrittäjät ehtivät paneutua rauhassa vain sanomalehteen. Tätä kautta myös luottamus kirjoitettua mediaa kohtaan olisi kasvanut.

Poliittisista elimistä hallitus herätti instituutiona laman ajan yrittäjissä hieman enemmän luottamusta kuin muussa väestössä. Luottamus ei kuitenkaan noussut laadultaan korkeaksi, koska puolet yrittäjistä ja lähes 60 prosenttia muusta väestöstä luotti vain *vähän* hallitukseen. Eduskunnan luottamus oli vastaavaa luokkaa. Vain noin viidesosa molemmista ryhmistä vastasi luottavansa paljon poliittiseen järjestelmään. Tämä tukee Niiniluodon (1994, 28) lohdutonta kuvaa laman ajan Suomen luottamuspulasta väestön keskuudessa. Yrittäjien hieman voimakkaampi luottamus valtioon selittyy omalta osaltaan valtion halusta tulla yrittäjiä vastaan laman aikana. Uudistuksia taloudelliseen tilanteeseen haettiin muun muassa tukemalla yrittäjiä osakeyrityspohjaisiksi, mikä

vaikutti muun muassa ansio- ja pääomaverotukseen. Yrityksiä tuettiin sitomaan rahaa yrityksiinsä progressiivisen verotuksen kautta ja vakauttamaan näin omalta osaltaan taloutta.

Turvallisuusfaktori koostui poliisista ja puolustusvoimista, jotka molemmat nauttivat enemmistöjen luottamusta. Yrittäjistä 75 prosenttia ja muusta väestöstä 69 prosenttia luotti poliisiin täydellisesti, eikä armeija jäänyt myöskään jälkeen yli 60 prosentin äänisaaliillaan. Laman aikana nämä instituutiot eivät olleet tulilinjalla. Jonkin verran arvostelua kärsi hyvinvointipalvelujen faktori, jonka sisälle latautui sosiaaliviranomaiset, terveydenhuoltojärjestelmä ja veroviranomaiset. Näistä ainoastaan terveydenhuolto sai yli puolet molempien ryhmien luottamusäänistä. Veroviranomaiset saivat luottamuksensa noin kolmannekselta molemmista ryhmistä, mutta toinen kolmannes osoitti toisaalta hyvin vähäistä luottamusta. Sosiaaliviranomaisiin luottaminen oli vähäisintä ja ryhmien välillä tilastollisesti erilaista (p=.012). Vain reilu kymmenen prosenttia yrittäjistä ja viidesosa muusta väestöstä antoi sille luottamuksensa. Tähän on vaikuttanut todennäköisesti kasvanut huoli maan pitkäaikaistyöttömistä ja heidän toimeentulostaan. Yrittäjien huoli itsenäisestä selviytymisestä ja laman määrittelemättömästä kestosta on vaikuttanut asenteisiin laskevasti.

Faktoreiden ulkopuolisina instituutioina ammattiyhdistykset, pankit ja veroviranomaiset saivat yrittäjäryhmien konsensuksen rakoilemaan. Yrittäjien välillä tuli tilastollisesti melkein merkitsevä ero (p=.050), kun pienyrittäjistä luotti ammattiyhdistyksiin kolmasosa ja yrittäjistä vain reilu kymmenes. Tilastollisesti tämä toi eron (p=.000) myös yrittäjien ja muun väestön välille. Yrittäjistä noin 60 prosenttia koki luottamuspulaa, kun muusta väestöstä vastaavat tunteet oli noin kolmanneksella. Yrittäjien luottamuspulaan vaikutti oletettavasti rooli työnantajana ja joutuminen tiettyjen määräysten ja lakien alaiseksi. Toinen mielenkiintoinen ero (p=.011) yrittäjäryhmien välille tuli luottamuksessa pankkeihin. Instituutioina ne herättivät yli puolella pienyrittäjistä vain vähän luottamusta, kun vastaava suhde yrittäjillä oli 40 prosenttia. Toisaalta kolmannes pienyrittäjistä ja vajaa viidennes yrittäjistä luotti paljon pankkeihin. Julkusen (2001, 65) ja Tarkan (1994, 5-6) maalailema lohduton pankkikriisi oli siis syönyt myös yrittäjien luottamusta.

6.2 Lama ja muutos

Lähes kaikki yrittäjät kokivat vuonna 1994 sen hetkisistä riskeistä ja uhkakuvista työttömyyden, ympäristön saastumisen ja rikollisuuden vakavimpina (ks. taulukko 14.). Työttömyyden kohdalla mielikuva oli helposti yhdistettävissä lamanajan uhkakuviin. Näiden kolmen vahvimman uhkan

suuruus ei eronnut yrittäjillä yleisestä mielipiteestä. Erittäin merkitsevä ero (p=.000) ilmeni kuitenkin suhteessa köyhyyteen ja sosiaaliturvan heikkenemiseen. Enemmistö yrittäjistä piti uhkia vakavina, mutta viidesosa heistä joko ei ottanut asiaan kantaa tai oli päinvastaista mieltä. Tämä kertoo erilaisesta suhtautumisesta näihin uhkina. Yrittäjyyden weberiläisessä arvomaailmassa ja yleisen kansalaismielipiteen (Forma 1999) kautta nämä kohdat voitiin nähdä ratkaistavina ongelmina. Köyhyys oli esimerkiksi estettävissä valjastamalla oma työvoima suurempaan hyötykäyttöön.

Taulukko 14. Nykyajan yhteiskunnallisten ongelmien vakavuus.

Yhteiskunnallisten ongelmien vakavuus	Yrittäjät			Muu väestö		
	ei vakava	en tiedä	vakava	ei vakava	en tiedä	vakava
1) työttömyys	4 % (5)	3 % (3)	**93 %** (102)	2 %	2 %	**96 %**
2) ympäristön saastuminen	4 % (4)	6 % (7)	**90 %** (98)	4 %	3 %	**93 %**
3) rikollisuus	5 % (5)	7 % (8)	**88 %** (96)	4 %	5 %	**91 %**
4) lähialueidemme poliittinen epävakaisuus	18 % (19)	16 % (17)	67 % (72)	16 %	21 %	63 %
5) sosiaaliturvan heikkeneminen **(p=.000)**	21 % (23)	17 % (18)	62 % (68)	8 %	8 %	84 %
6) yhteisten arvojen ja normien mureneminen	15 % (16)	26 % (28)	59 % (64)	15 %	23 %	63 %
7) köyhyys **(p=.000)**	22 % (24)	20 % (21)	58 % (62)	12 %	13 %	75 %
8) epävakaa poliittinen tilanne	24 % (25)	31 % (33)	45 % (48)	23 %	28 %	49 %
9) ulkomaisen pääoman kasvava valta **(p=.028)**	38 % (41)	26 % (28)	37 % (40)	27 %	36 %	38 %

Laman aikana yrittäjäperheistä viidesosa oli sijoittunut korkeimpaan tuloluokkaan ja sama määrä oli onnistunut myös parantamaan tänä aikana taloudellista tilannettaan. Noin 30 prosenttia yrittäjäperheistä koki tilanteen pysyneen ennallaan ja lähes puolet taas huonontuneen. Yrittäjäperheiden taloudelliseen tilanteeseen vaikutti merkitsevästi puolison työelämässä toimiminen. Yrittäjien perheet kokivat toimeentulohuolia keskimääräistä harvemmin, jos puoliso oli töissä. Riippuvuus puolison tuloista oli lisääntynyt joka toisella yrittäjäperheellä. Myös velkojen hoito oli hankaloitunut erityisesti yli puolella niistä perheistä, joissa puolisolla ei ollut töitä. (Blom 1999, 137, 140, 144-145.)

Yritysten kannattavuuden kehityksessä löytyi eroja pienyrittäjien ja yrittäjien välillä (p=.024). Kahdeksankymmentä-luvun lopusta laman synkimpään aikaan puolet molemmista ryhmistä oli joutunut kamppailemaan heikentyneen kannattavuuden johdosta. Kaikki eivät kuitenkaan olleet joutuneet laskukierteeseen. Alla olevasta kuviosta 4. näkyy, miten osalle laman aika oli päinvastoin ollut kasvun aikaa. Vajaa viidesosa pienyrittäjistä ja puolet enemmän yrittäjistä olivat saaneet nauttia työnsä tuloksista. Nämä tulostaan parantaneet yrittäjät eivät kuitenkaan jakautuneet erityisesti yhdelle menestyvälle toimialalle. Yhtä lukuun ottamatta kaikki olivat yksityisissä

firmoissa työskenteleviä ja työntekijöitä heillä oli joko ei yhtään tai aina kahteenkymmeneen henkilöön saakka. Menestyminen liittyi tarkemmin tutkittuna näiden henkilöiden hyvään liikeideaan ja työn tekemisen määrään. Melkein kaikki kokivat työn olevan usein sekä ruumiillisesti että henkisesti rasittavaa, ja töitä oli myös usein enemmän kuin ehti tehdä. Menestyminen riippui myös täysin näiden yrittäjien mielestä yrittämishalusta.

Tulevaisuuteen katsottiin optimistisesti lamasta huolimatta. Enemmistö yrittäjistä uskoi kannattavuuden parantuvan jo seuraavan viiden vuoden aikana. Kuviosta 5. näkyy, että pienyrittäjistäkin yhteensä lähes kahdeksankymmentä prosenttia ei uskonut tilanteen ainakaan enää heikentyvän. Tässä saattoi tietenkin näkyä optimistisuuden ohella pieni ironinen ajatus jo saavutetusta taloudellisen elämän pohjamudasta. Luottamus työelämän elpymiseen saattoi todennäköisemmin kuitenkin tarkoittaa hyvin pienimuotoisten edistysaskeleiden havaitsemista tilauskannassa. Tämä tarkoitti sitä, että asemansa perusteella yrittäjät olivat lähellä muutoksen hermoa ja sitä kautta näkivät tulevaisuuden nopeammin positiivisena tai negatiivisena. Piirreteorioiden antama kuva yrittäjien 'vainusta' saattoi siis johtua suoraan käytännön tilanteen hienoisesta vaikutuksesta omaan työaikatauluun.

Kuvio 4. Yrityksen kannattavuuden kehitys 1988–93

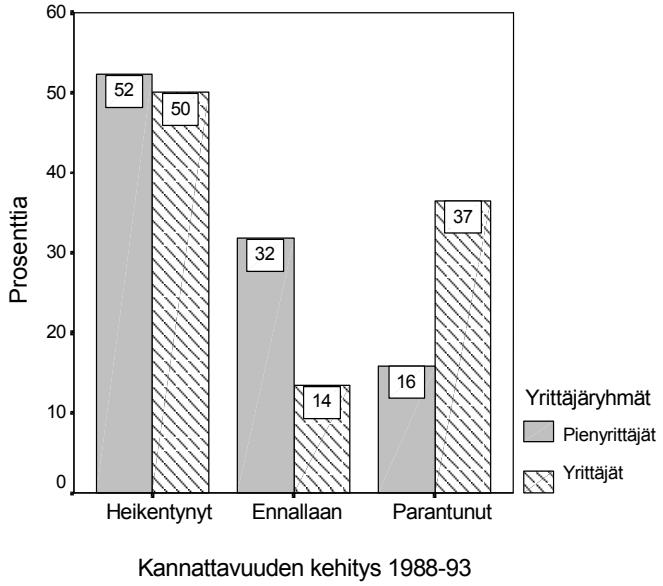

Kuvio 5. Yrityksen kehitys ja arvio tulevaisuudesta 1994–99

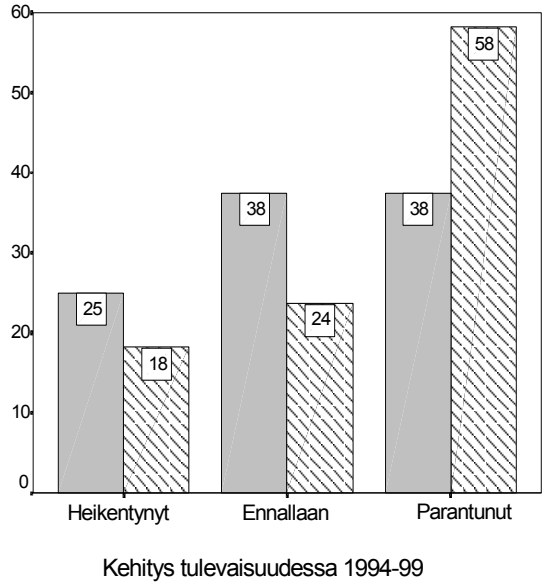

Yrityksen kannattavuuteen oli kaikkien kohdalla vaikuttanut ensisijaisesti verotuksen ja kilpailun kiristyminen sekä kustannusten nousu (ks. taulukko 15.). Pientä epätasaisuutta näissä kokemuksissa oli ainoastaan kilpailun kiristymisen suhteen, josta yrittäjät välittivät vähemmän. Iän ja terveyden

vaikutuksen kohdalla yrittäjäryhmien välille muodostui tilastollisesti melkein merkitsevä ero (p=.032). Vaikka enemmistö molemmista ryhmistä ei nähnyt näiden tekijöiden vaikuttavan paljonkaan kannattavuuteen, noin viidesosa pienyrittäjistä näki terveydellä ja iällä sekä jonkin verran että paljon vaikutusta. Tämä oli ristiriidassa sen kanssa, että yrittäjät olivat pienyrittäjiä keskimäärin vanhempia, kun pienyrittäjistä lähes neljäkymmentä prosenttia oli noin kolmekymppisiä. Voitaisiin siis olettaa, että yrittäjiä huolestuttaisi enemmän ikä ja terveys. Toisaalta kysymyksen muodosta ei selviä, tarkoitetaanko tekijöiden vaikutuksella negatiivista vai positiivista vaikutusta. Joko nuoruuden kokemattomuus nähdään negatiivisena kannattavuuden laskuna tai sitten positiivisena innokkuutena ja kannattavuuden nousuna.

Taulukko 15. Eri tekijöiden vaikutus yrityksen kannattavuuteen.

Kannattavuuteen vaikuttavat tekijät	**Pienyrittäjät**			**Yrittäjät**		
	vähän	jonkin verran	paljon	vähän	jonkin verran	paljon
1) Kilpailun kiristyminen	19% (8)	35% (15)	**47%** (20)	36% (20)	35% (19)	**29%** (16)
2) Kustannusten nousu	17% (7)	38% (16)	**45%** (19)	24% (13)	31% (17)	**46%** (25)
3) Verotuksen kiristyminen	26% (11)	21% (9)	**52%** (22)	18% (10)	31% (17)	**51%** (28)
4) Teknologian puutteellisuus	**82%** (32)	15% (6)	3% (1)	**89%** (47)	6% (3)	6% (3)
5) Koulutuksen puute	**85%** (35)	12% (5)	2% (1)	**94%** (51)	6% (3)	-
6) Valtion/kunnan rajoitustoimenpiteet	56% (23)	12% (5)	32% (13)	66% (35)	21% (11)	13% (7)
7) Ikä, terveys	56% (23)	22% (9)	22% (9)	80% (44)	7% (4)	13% (7)
8) Työvoiman puute	**87%** (34)	8% (3)	5% (2)	**93%** (51)	6% (3)	2% (1)
9) Velkaantuneisuus	51% (21)	17% (7)	32% (13)	57% (31)	17% (9)	26% (14)

Vuonna 1994 lähitulevaisuuden seuraavat toimenpiteet yrityksen suhteen olivat pienyrittäjillä asiakaskunnan laajentaminen, tuotantovälineiden ja teknologian uudenaikaistaminen, sekä kotimaisen yhteistyöverkoston laajentaminen. Yrittäjät aikoivat edellä mainittujen lisäksi panostaa yhteistyöhön ulkomailla ja viidesosalla oli myös tähtäimessä uusien työntekijöiden palkkaaminen. Yleisesti nämä toimet keskittyivät vahvistamaan lähinnä firman pohjaa ja kilpailukykyä. Laman aikana kasvaneen työttömän työvoiman työllistämisessä aineiston yrittäjät eivät kuitenkaan merkittävästi auttaneet valtiota.

Laman ratkaisukeinoina esitetty erilaisten toimintojen yksityistäminen sai mielipiteet jakautumaan yrittäjien ja muun väestön kesken. Yksimielisesti valtion toimiksi hyväksyttiin vain poliisi ja puolustusvoimat. Koululaitos, postipalvelut, ja rautatiet keräsivät myös molempien ryhmien suosion valtion puolelle. Näissä toiminnoissa oli kuitenkin jo mielipiteiden erojakin, kun molemmista ryhmistä kolmasosa antaisi koululaitoksen molempien hommaksi. Tilastollisesti erittäin merkitsevä ero (p=.000) oli kuitenkin suhteessa muuhun väestöön, kun viidesosa yrittäjistä yksityistäisi

rautatiet ja postipalvelut. Selvä yksimielisyys ryhmien välillä oli kuitenkin suhteessa tavaratalojen yksityistämiseen, mikä sinänsä oli kysymyksenä turha, koska ne pääasiassa olivat yksityisiä. Myös linja-autoliikenne yksityistettäisiin yrittäjien enemmistön puolesta, mutta muu väestö jakautui kahtia yksityistämisen ja valtionhallinnon välille (p=.004).

Sekä valtion että yksityisten yritysten yhteiseen hoitoon annettiin enemmistön suostumuksella puhelin- ja telepalvelut, sähkö- ja energiahuolto, kunnalliset palvelut, joukkotiedotus, lasten päivähoito ja sairaalat. Niukka enemmistö antaisi sairaalat molempien hoitoon, mutta melkein puolet pitäisi ne valtion hallinnassa. Tilastollisesti melkein merkitseviä tai merkitseviä eroja oli useissa kohdissa suhteessa muuhun väestöön. Tämä johtui siitä, että yrittäjissä oli jokaisen toimen kohdalla enemmän niitä, jotka yksityistäisivät palvelun. Esimerkiksi sähkö- ja energiahuollosta melkein kolmasosa (p=.008), kunnallisista palveluista viidesosa (p=.026), joukkotiedotuksesta reilu kolmannes (p=.004) ja lasten päivähoidosta viidesosa (p=.010) yrittäjistä kannatti yksityistämistä.

Ristikkäisiä tuloksia tuli suhteessa pankkitoimintaan ja teollisuuteen. Teollisuuden yksityistäisi puolet yrittäjistä ja lähes sama määrä antaisi sen molempien vastuulle. Muu väestö kannatti enemmän sekä valtion että yksityisten yhteishallintaa, mutta kolmasosa oli valmis yksityistämiseen (p=.001). Mielipiteet pankeista menivät myös ristikkäin. 46 prosenttia yrittäjistä yksityistäisi ne ja 36 prosenttia pistäisi yhteisomistukseen. Muu väestö laittoi luvut toisinpäin. Hyvinvointivaltion tulevaisuuden suhteen yrittäjät eivät siis ensisijaisesti olleet romuttamassa tätä mallia, vaikka ajoivatkin yksityistämistä muissa suhteissa enemmän kuin muu väestö. Yksimielisesti valtion toimiksi jätettiin edelleen maanpuolustus ja koulutus, mutta terveydenhuolto nähtiin jo ulkopuolisena tästä yhteydestä. Yksityistämiskeskustelun asenne-erot voidaan toisaalta vetää yrittäjien puolueelliseen asemaan yksityistalouden toimialana, mutta myös erilaiseen suhtautumiseen tuloeroista. Esimerkiksi yrittäjät kokivat köyhyyden erilaisena uhkana kuin muu väestö. Näin ollen valtion tukemien palvelujen yksityistäminen herättää yrittäjissä erilaisia tunteita kuin muussa väestössä.

7. POHDINTA

Joseph Schumpeterin (1939, 101-102) mukaan olemassa olevan systeemin häiritsemiseen tarvittiin voimakkaan innovaation aiheuttama muutos. Häiriön alkulähdettä oli usein vaikea paikallistaa, koska ensi tarkastelussa ympäristössä näkyi vain joukko erilaisia reaktioita. Weberin mielestä tällaisen häiriön synnytti protestanttinen uskonpuhdistus, jonka tärkeimmät piirteet löytyivät kalvinismin arvomaailmasta. Muutoksen aikaansaamiseksi uskonpuhdistus joutui kasvattamaan ja luomaan toimijansa. Tätä ajatusta varten armo poistettiin jokaisen ulottuvilta ja se asetettiin palkinnoksi kovasta työstä. Vastuu omasta sielusta siirtyi siis yksilölle itselleen. Tämä ei kuitenkaan ollut ainut työn tekemisen motiivi. Toimimalla yhteisen ideologian mukaan saavutettiin yhteiskuntakelpoisuuden lisäksi mahdollisuus oman varallisuuden kasvattamiseen ja itsenäisyyteen. (Clegg 1990, 35-37; Weber 1980, 52.)

Yrittäjyys työtapana oli melkeinpä synonyyminen tälle arvomaailmalle. Tässä työn leimaamassa elämäntavassa tekemisen tulos nähtiin suorassa suhteessa omaan ahkeruuteen, ansaitsemiseen ja itsensä toteuttamiseen. Vaikka omaisuuden kartuttaminen oli suotavaa, Schumpeterin ja Weberin teorioita yhdistävään yrittäjäkuvaan ei liittynyt hedonismi tai ahneuden ajatus. Heidän yrittäjänsä oli ideaalityyppinen muutosagentti, joka oli ominaisuuksiltaan valmis toimimaan otollisissa olosuhteissa innovatiivisesti. (Kovalainen 1993, 62-63.) Mielikuva itsekkäästä toimijasta tuli vasta modernin länsimaisen kapitalismin myötä sen noustessa traditionaalisen murroksesta. Tämä talousjärjestys jalostui Weberin mielestä protestanttisten arvojen pohjalta. Kapitalismin henki tuli nähdä ideologiana, joka muotoutui ihmisten omaksuessa kilpailupoliittiset arvot. Weberin ja toisaalla utilitarismin yrittäjätyyppi tuli siis ymmärtää lähinnä saman janan eri päinä. Yrittäjä oli ensisijaisesti itsensä toteuttaja, mutta motiivit vaihtelivat divarinpitäjän rakkaudesta kirjoihin aina palkkashekkiään tuijottavaan tulosjohtajaan.

Weberin lainaamassa Goethen mietelmässä yksilön rooli oli olla päivän vaatimuksen mukainen. Vuonna 1994 Suomi oli keskellä lamaa, kun työttömyys kasvoi ja valtiolta loppuivat julkiset varat työllistää. Tämä tilanne siirsi julkisen puheen yksilöiden vastuuseen, mikä sillä hetkellä tarkoitti ensisijaisesti työttömyyden pelkojen yksityistämistä. Vastuun lisäksi protestanttisista arvoista korostettiin myös työn tekemisen merkitystä. Niiniluodon (1994, 32) mukaan työn tekemisen merkitys nousi taas 1980-luvun välinearvon sijaan yhdeksi elämää määrittäväksi tekijäksi. Myös yleinen kansalaismielipide tuki ahkeruuden, yrittämishalun ja menestymisen tiivistä symbioosia.

Myös Kortteinen (1997, 47, 60-62) löysi tämän selviytymistaistelun suomalaisesta yhteiskunnasta. Palkansaajien keskuudesta löydettyä pärjäämistä kutsuttiin itsellisyydeksi, henkilökohtaiseksi vastuuksi, kunnialliseksi selviytymiseksi ja vapaaehtoiseksi itseuhriksi. Kovuus työn nimittämässä elämässä vaati kävelemistä terveyden, odotusten ja vaatimusten rajamailla. Tässä Kortteisen palkkatyöläiset näkivät ympäristön eri tavalla kuin Weberin (1980) yrittäjät. Weberiläiset yrittäjät näkivät maailman mahdollisuuksien avaruutena, mitä tutkielman aineisto tuki. Vaihtelevuus ja mahdollisuus käyttää omaa aloitekykyä oli yksi syy yrittäjien työssä viihtymiselle. Kortteisen (1997, 73-74, 76) palkansaajat kokivat kuitenkin maailman mahdollisuuksien sijaan musertavana vastavoimana minuudelle. Yksi ero löytyi luovutettavan uhrin erilaisuudesta. Weberin protestantismi ajoi yksilön tekemään rahaa ja uhri oli, että tätä rahaa ei kuluteta. Kortteisen mukaan uhri oli kuitenkin selviytyminen, missä panoksena oli oma terveys.

Kun palkkatyöläiset kokivat maailman vastavoimana minuudelle, mahdollisti tämä sama maailma yrittäjille minuuden eli mahdollisuuden itsensä toteuttamiseen. Kortteinen ja Weber puhuivat siis samasta asiasta, mutta ryhmät reagoivat paineeseen oman työnkuvansa perusteella. Tämän perusteella voitiin todeta, että suomalaista yhteiskuntaa leimasi kokonaisuudessaan protestanttiset arvot ja länsimainen kapitalistinen talouseetos, mutta kansalaisvelvollisuuksien täyttämisestä seuraavat palkinnot nähtiin eri tavalla. Vaikka palkkatyöläiset ja yrittäjät kokivat pärjäämisen yhteiskunnassa sekä fyysisesti että psyykkisesti raskaaksi, yrittäjien lähtökohdissa oli kuitenkin nähtävissä erilainen vapauden palkinto. Kun palkkatyöläinen teki työtä ensisijaisesti työnantajalleen, yrittäjä teki sitä itselleen. Tältä pohjalta selviytymisen eetos ja itseuhri saivat erilaisen näkökulman. Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, että yrittäjien selviytymistaistelu olisi ollut vähäisempää.

Protestanttisen etiikan arvot löytyivät siis lamayhteiskunnasta uudelleen alleviivattuina. Vaikka ne koskettivat omalla tapaa jokaista kansalaista, yrittäjät ilmensivät näitä piirteitä tietyissä kohdissa selvemmin verrattuna muuhun väestöön. Vuonna 1994 aineiston yrittäjiä luonnehti pieni yrityskoko, jonka puitteissa yrittäjyys sai kuitenkin useita muotoja. Ryhmän heterogeenisuus vastasi teoriapohjan toteamusta lähtökohdiltaan monipuolisesta ryhmästä sekä asenteiden että eritasoisen menestymisen kohdalla. Vastauksena tutkimusongelman ensimmäiseen kysymykseen "tekevätkö yrittäjät töitä muuta väestöä enemmän?" tulokset olivat odotusten mukaisia. Yrittäjät tekivät tunneissa mitattuna enemmän töitä ja ylitöitä verrattuna muuhun väestöön. Kuitenkin sekä yrittäjillä että palkkatyöläisillä tuntui olevan yhtä usein kireä työtahti, eikä eroja sen suhteen syntynyt.

Toisaalta yrittäjät kokivat enemmän henkistä painetta työtuntien ja työmuodon seurauksena verrattuna koko väestöön. Paineen sietokykyyn vaikutti kuitenkin helpottavasti työn mielekkyys ja vaihtelevuus, koska vain pieni osa yrittäjistä halusi vaihtaa työpaikkaa. Yrittäjät työskentelivät siis protestanttisen etiikan työmoraalin mukaisesti ja olivat valmiita antamaan työlle sen vaatiman vapaaehtoisen 'itseuhrin'.

Yrittäjät erosivat muusta väestöstä tilastollisesti merkitsevästi myös tutkimusongelman toisen kysymyksen kohdalla. Yrittäjät näkivät oman työn tuloksellisuuden, työn laadun ja tuotannon/palvelusten määrän vaikuttavan merkittävästi omaan palkkaukseensa. Tässä korostui sekä Weberin protestanttisen etiikan ammattikelvollisuuden ajatus että työmuodon mukana tuleva suora henkilökohtainen vastuu. Yrittäjien ryhmä erosi edukseen weberiläisessä mielessä ymmärtäessään työn laadun ja määrän merkityksen palkkatyöläisiä paremmin. Mielenkiintoista oli kuitenkin se, miksi palkkatyöläiset olivat niin nihkeitä tunnustamaan näiden tekijöiden vaikutuksen. Laman aikana jokainen sai pitää tiukasti kiinni työpaikastaan.

Vastauksena kysymykseen "näkevätkö yrittäjät menestymisen syyt eri tavalla kuin muu väestö?" yrittäjät puolsivat rohkeammin ahkeruuden ja yrittämishalun merkitystä. Eroja syntyi niin yrittäjäryhmän sisällä kuin suhteessa muuhun väestöön. Pienyrittäjät olivat jälleen kerran mielipiteissään enemmän muun väestön linjoilla, mutta yhtenä ryhmänä tarkasteltuna yrittäjät erosivat vieläkin tilastollisesti muusta väestöstä. Yrittäjät pitivät myös ensimmäistä sijaa kuuluttaessaan ahkeruuden merkitystä eri sosioekonomististen ryhmien vertailussa. Näissä mielipiteissä kaikui ensisijaisesti uuden talouseetoksen yrittäjä, eikä niinkään seikkailija. Vastapainona runsaille työtunneille ja laadun vaalimiselle, yrittäjät olivat valmiita myös hyväksymään yhteiskunnan tuloerot palkkatyöläisiä halukkaammin. Tässä kohdassa pienyrittäjät ja yrittäjät erosivat taas sisäisesti, kun tilastollisella erolla pienyrittäjät olivat vaisummin tuloerojen oikeudenmukaisuuden puolella. Ahkeruus ja yrittämishalu oli siis selkeämmin havaittavissa aineiston yrittäjien asenteissa. Tämä yksilön toimintaa korostava protestanttinen arvomaailma sivusi myös seuraavan kappaleen yksilön vastuuta.

Kortteisen (1997, 44, 126) mukaan pärjäämisen ajatus sopi saumattomasti yhteen markkinasuhteiden muovaaman sosiaalisen elämän koodiin. Eetoksen näkymättömyyden vuoksi yksilöt toistivat sitä mekaanisesti, jopa irrationaalisesti loppuun palamisen kustannuksella. Tämä tuli esille myös aineistossa, kun yrittäjien ryhmä uskoi lamasta huolimatta muita voimakkaammin, että työtä löytyy jos halua riittää. Yksilön vastuu oli sisäistetty niin hyvin, että kysymys yksilön ja

yhteiskunnan työllistävästä vastuusta ratkesi yhteiskunnan eduksi. Yrittäjät syyttivät talousjärjestelmää tai yhtäläisten mahdollisuuksien puuttumista henkilökohtaisen köyhyyden aiheuttajana vähemmän kuin huonoja elämäntapoja ja yrittämisen puutetta. Tässä kohdassa olisi mielenkiintoista verrata myös kulttuurikohtaisia eroja, koska esimerkiksi Ranskassa kansalaismielipiteitä ilmaistaan luultavasti eri tavalla kuin Suomessa.

Vaikutti kuitenkin siltä, että yrittäjät eivät muutenkaan suhtautuneet lamaan tai köyhyyteen niin suurena uhkana kuin muu väestö. Yhteiskunnassa pärjäämisen kolmena pääkohtana todettiin yritteliäisyys, koulutus ja kunnianhimo, joihin yrittäjät lisäsivät myös muista tilastollisesti eroten halun ottaa riskejä. Vaikka yrittäjät olivatkin vahvoja mielipiteissään pärjäämisen aineksista, myös heidän joukkoonsa mahtui työttömyyden kokeneita. Ensisijaisena ratkaisuna tähän tilanteeseen nähtiin koulutuksen hakeminen, mutta joukkoon mahtui myös niitä, jotka jäivät odottamaan parempia päiviä. Tämä rapautti ideaalia ja puhdasta yrittäjäkuvaa, sekä palautti mieleen weberiläisen seikkailijayrittäjän, jolta ei niinkään puuttunut älyä ja yrittämishalua, vaan protestanttisen etiikan mukaista piiskaavaa työmoraalia.

Yllättävintä yrittäjien elämäntapaa tutkiessa oli kuitenkin se, kuinka monella eri tavalla yrittäjät kokonaisuudessaan tulkitsivat omaa itsenäisyyttään. Vaikka kaikki yrittäjät, muutamaa yksittäistä osa-aikaista lukuun ottamatta, kokivat olevansa itsenäisiä ja vapaita päättämään asioistaan, itsenäisyyttä saattoi usein rajoittaa jokin ulkopuolinen tekijä. Nämä rajoittavat tekijät eivät kuitenkaan pudottaneet yrittäjiä palkkatyöläisten kanssa samalle vapausasteelle. Omaan firmaan kohdistuvan päätäntävallan kohdalla yksinään työskentelevät pienyrittäjät olivat silti kaikista askeettisimpia määritellessään omaa auktoriteettiaan. Merkillistä oli, että päätoiminen ja yksin työskentelevä pienyrittäjä saattoi sanoutua irti päätöksenteosta henkilökunnan, työmäärän, talousarvion ja laitteiden suhteen. Miksi näin oli, jäi kaikkien taustamuuttujien tutkimisen jälkeen yhä osittain avonaiseksi. Tässä kohtaa olisikin mielenkiintoinen jatkotutkimuksen paikka. Yrittäjät olivat yleensä pienyrittäjiä enemmän sinut päätöksentekoon liittyvän asemansa suhteen. Tähän saattoi vaikuttaa se, että yrittäjillä työpaikan koko oli usein isompi ja vakaampi kuin pienyrittäjillä. Lisäksi yrittäjät olivat pienyrittäjiä hieman vanhempia. Tutkimusongelman kysymykseen yrittäjien itsenäisyydestä täytyy siis aineiston perusteella vastata sekä puolesta että vastaan. Enemmistö yrittäjistä kykeni päättämään asioistaan palkkatyöläisiä paremmin, mutta myös yrittäjien itsenäisyyttä rajoittivat enemmän tai vähemmän asiakkaat sekä erilaiset säännöt ja määräykset.

Lama oli myös koetellut sekä nuorten että lähellä eläkeikää olevien yrittäjien tulevaisuudenuskoa, koska näistä ryhmistä useampi halusi pois koko työelämästä. Toisaalta tulevaisuus koettiin kokonaisuudessaan melko hyväksi. Molempien yrittäjäryhmien sisällä odotettiin tuotannon kasvua, eikä edes pessimistisimpienkään mielestä tilanne voinut ainakaan tästä huonontua. Tämä tuki tilastokeskuksen (2000, 8) tuloksia siitä, että vuonna 1994 yritysten eloonjäämisprosentti oli noussut jälleen lamaa edeltäviin lukuihin. Kokonaisuutena tarkasteltuna laman aika oli masentanut ainakin tämän aineiston yrittäjiä yllättävän vähän. Alkuoletuksena oli, että tässä kontekstissa yrittäjien arvot olisivat koetellummat kuin hyvänä taloudellisena aikana. Kuitenkin kapitalismin hengen arvot näyttivät voivan paremmin yrittäjillä verrattuna muuhun väestöön. Tämä saattoi tarkoittaa sitä, että protestanttiset arvot oli otettu median agitaationa hyvin vastaan. Toisaalta Kortteinen totesi ettei protestanttiset arvot olleet kadonneet mihinkään. Ne oli vain kaivettu uudelleen esiin täyttämään tarpeellisen 'uskon' paikan vaikeana aikana.

Taloussuhdanteen alamäessä pääosa yrittäjistä oli siis päättänyt puskea sitkeästi eteenpäin. Jos yrittäjyyttä oli kritisoitu keinottelun rajalla kulkemisesta, kapitalismin hengen ajatus oli silti aineiston perusteella Suomessa melko puhtaana esillä. Laman aikana harmaa talous kuitenkin kukoisti, mutta käsittikö tämä ainoastaan yrittäjien ryhmään kuuluvia henkilöitä, oli epätodennäköistä. Rahan hankintatavoilla ja ammattikelvollisuudella oli kuitenkin merkitystä vielä 1990-luvullakin. Esimerkiksi erilaiset mustat listat talousjulkaisuissa paljastivat osaltaan mahdollisen kauppakumppanin maineen. Laman kireässä taloudellisessa tilanteessa luottokelpoisuus merkitsi yhä enemmän, varsinkin kun jouduttiin toimimaan ilman turvaverkkoa ja tietoa taloudellisen tilanteen noususta.

Näyttääkin siltä, että yrittäjyys on dynaaminen ilmiö, joka ajasta huolimatta mukautuu 'ikivanhana' aina uuteen tilanteeseen. Vaikka Lahti (1994, 63-64) on löytänyt uudenlaista yrittäjyyttä verkostoyrityksissä ja agenttiteoriassa, joissa tiimityöskentely ja hallinnon puuttuminen loi talkootyyppistä toimintaa, yrittäjyyden idea on pysynyt samana. Näidenkin kohdalla perimmäinen ongelma on, pystyykö henkilö ottamaan vastuun omasta työstään, sen hallinnoimisesta ja itsensä johtamisesta. Tulevaisuus ei siis todennäköisesti muuta yrittäjyyden protestanttisten arvojen perustaa niin kauan, kuin kilpailupoliittiset arvot ovat voimissaan.

LÄHTEET

Af Ursin, Anne 1998. Finnish Entrepreneurship and the Recession of the 1990's: Some Preliminary Results. Pellervon taloudellisen tutkimuslaitoksen työpapereita n:o 14. Helsinki. ISBN 951-8950-91-1, ISSN 1455-4623.

Alasuutari, Pertti 1996. Toinen tasavalta. Suomi 1946-1994. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Bauman, Zygmunt 1996. Postmodernin lumo. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Beck, Ulrich, **Giddens,** Anthony, **Lash,** Scott 1995. Nykyajan jäljillä. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Binks, Martin, **Vale** Philip 1990. Entrepreneurship and Economic Change. Maidenhead, England: McGRAW-HILL Company (UK) Limited.

Blom, Raimo (toim.) 1999. Mikä Suomessa muuttui? Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Burrell, Gibson, **Morgan**, Gareth 1979. Sociological Paradigms and Organisational Analysis. Great Britain: Biddles Ltd, Guildford and King's Lynn.

Campbell, Colin 1987. The Romantic Ethic and the Spirit of Modern Consumerism. Great Britain: T.J. Press Ltd., Padstow.

Chell, Elizabeth, **Haworth,** Jean, **Brearley,** Sally 1991. The entrepreneurial personality. Great Britain: Antony Rowe Ltd, Chippenham, Wiltshire.

Clegg, Stewart R. 1990. Modern Organizations. Organization Studies in the Postmodern World. Great Britain: Redwood Books, Trowbridge, Wiltshire.

Forma, Pauli, **Heikkilä,** Matti, **Keskitalo,** Elsa 1999. Mikä on kohtuullinen minimi? Vähimmäisturvan taso konsensusmenetelmällä arvioituna. Stakes, Raportteja 240. Saarijärvi: Gummerus Kirjapaino Oy.

Delmar, Frédéric 1996. The Entrepreneur and the Effectiveness of the Business. Kirjassa: Haahti, Antti J. (Editor) 1996. Effective Entrepreneurship. University of Tampere. School of Business Administration. Series C:5. Tampereen yliopiston jäljennepalvelu.

Galbraith, John 1970. Uusi yhteiskunta. 3. Painos. Tampere: Kirjayhtymä.

Gronow, J. **Noro,** Arto, **Töttö,** Pertti 1997. Sosiologian klassikot. Tampere: Gaudeamus.

Haahti, Antti J. 1989. Entrepreneurs' strategic orientation: Modeling strategic behavior in small industrial owner-managed firms. Helsinki school of economics and business administration. Series A:64. Acta Academiae Oeconomicae Helsingiensis.

Hjerppe, Riitta 1990. Kasvun vuosisata. Helsinki: Valtion painatuskeskus.

Huuskonen, Visa 1992. Yrittäjäksi ryhtyminen. Teoreettinen viitekehys ja sen koettelu. Turun Kauppakorkeakoulun julkaisuja. 2. Painos. Kaarina: Tasopaino Oy.

Julkunen, Raija 2001. Suunnanmuutos. Vastapaino. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Jähi, Rita 1999. Luokkaperheet. Kirjassa: Blom, Raimo (toim) 1999. Mikä Suomessa muuttui. Sosiologinen kuva 1990-luvusta. Tampere: Gaudeamus.

Kakkonen, Marja-Liisa 2001. Yrittäjien fyysinen, psyykkinen ja sosiaalinen työkyky. Jyväskylän yliopiston taloustieteiden tiedekunnan julkaisuja. N:o 128/2001

Kananen, Pentti (toim.) 1990. Työ tekijäänsä kiittää.

Kasvio, Antti 1994. Uusi työn yhteiskunta. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Oy.

Kasvio, Antti, **Nieminen,** Ari 1999. Kilpailu työstä. Tutkimus globalisaatiosta, maailmanlaajuisesta työpaikkakilpailusta ja Suomen mahdollisuuksista. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy.

Koiranen, Matti 1993. Ole yrittäjä. Ulkoinen ja sisäinen yrittäjyys. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Kortteinen, Matti 1997. Kunnian kenttä. Suomalainen palkkatyö kulttuurisena muotona. 2. painos. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Kyntäjä, Timo 1980. Max Weberin elämästä ja työstä. Teoksessa: Weber, Max. Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva: WSOY.

Kovalainen, Anne 1993. At the Margins of the Economy: Women's Self-Employment in Finland 1960-1990. Turun Kauppakorkean julkaisuja. Sarja A 9:1993. Kaarina: Tasopaino oy.

Kyrö, Paula 1998. Yrittäjyyden tarinaa kertomassa. Juva: WSOY.

Marjosola, Iiris 1979. Yrittäjyys tahtona ja mahdollisuutena. Jyväskylän yliopisto, Taloustieteiden laitoksen julkaisuja. N:o 49/1979.

Niiniluoto, Ilkka, **Löppönen,** Paavo (toim.) 1994. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Juva: WSOY.

Niiniluoto, Ilkka 1980. Johdatus tieteenfilosofiaan. Keuruu: Otava.

Nykysuomen sivistyssanakirja 1979. Porvoo: WSOY.

Peltonen, Matti 1986. Yrittäjyys. Keuruu: Otava.

Puhakka, Vesa 1999. Liiketoimintamahdollisuuden käsitteellinen tarkastelu yrittäjyysteorioiden näkökulmasta. Vaasa.

Roos, J.P. 1987. Suomalainen elämä. Suomen Kirjallisuuden Seura. Hämeenlinna: Karisto Oy.

Roos, J.P. 1998. Elämäntavasta elämänkertaan. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino oy.

Schumpeter, Joseph A. 1939. Business Cycles. A Theoretical, Historical, and Statistical Analysis of the Capitalist Process. Volume I. New York and London: McGraw-Hill Book Company, Inc.

Stanworth, M.J.K. & **Curran,** J. 1973. Management Motivation in the Smaller Business. Great Britain: Gower Press Ltd, Epping, Essex.

Tilastokeskus 1995. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset. Yritykset 1995:7.

Tilastokeskus 2000. Aloittaneet ja lopettaneet yritykset. Yritykset 2000:11.

Uusitalo, Liisa 1994. Yhteisöllisyyden kriisi. Teoksessa: Niiniluoto & Löppönen (toim.) 1994. Suomen henkinen tila ja tulevaisuus. Juva: WSOY.

Weber, Max 1969. The Theory of Social and Economic Organization. 6. painos. New York: The Free Press.

Weber, Max 1980. Protestanttinen etiikka ja kapitalismin henki. Juva: WSOY.

LEHDET

Aromaa, Juha 1996. TALOUSTAITO 1996:4, 14-17.

Fellman, Susanna & **Murto**, Risto 1994. Suomi laman jälkeen: kyvyttömät perivät maan? KANAVA 1994:1, 41-43.

Hulkko, Kustaa 2000. …Epäonnistua. OPTIO 2000:17, 14-18.

Hyrsky, Kimmo, **Tuunanen,** Mika 1999. Innovativeness and Risk-taking Propensity: A Cross-Cultural Study of Finnish and U.S. Entrepreneurs and Small Business Owners. Liiketaloudellinen aikakauskirja 3/1999, 238-256.

Kauhanen, Erkki 2002. Lännen sankari on idän luuseri. TIEDE 5/2002, 18-25.

Koskinen, Seppo 1997. Työntekijän ja yrittäjän rajanveto vaikeutunut. TYÖELÄMÄN TUTKIMUS 8/1997:3-4, 26-28

Lahti, Arto 1998. Kannattaako Suomessa yrittää? OPTIO 1998:21, 87-90.

Lahti, Arto 1994. Kapitalisti, hallinnoija ja verkostoija. YRITYSTALOUS (52)1994:6, 63-70.

Laitinen, Erkki K. 1982. Mistä on kiinni yrittäjän työmotivaatio? YRITYSTALOUS 1982: 4, 20-23.

Leppä, August 1993. Työllisyysstrategiaa vai –apatiaa 90-luvulla. KANSANTALOUDELLINEN AIKAKAUSKIRJA 89.vsk. 1/1993. Julkaisija: Kansantaloudellinen yhdistys.

Mikkola, Hannu 1997. Onko työn suorittaja työntekijä vai yrittäjä? TYÖELÄMÄN TUTKIMUS (8)1997: 3-4, 29-32.

Reich, Robert B. 1987. Yrittäjyys uudelleen puntaroitavana: ryhmä sankarina. HARVARD AIKAKAUSKIRJA 1987:4, 23-31.

Summa, Timo 1994. Suomen talouspolitiikka 1990-luvun Euroopassa – yritysten toimintaympäristön muutos. KANSANTALOUDELLINEN AIKAKAUSKIRJA 90.vsk. 4/1994. Julkaisija: Kansantaloudellinen yhdistys.

Tarkka, Juha 1994. Ulkoisten tekijöiden merkitys Suomen talouskriisissä. KANSANTALOUDELLINEN AIKAKAUSKIRJA 90.vsk. 1/1994. Julkaisija: Kansantaloudellinen yhdistys.

LIITE 1: Kyselylomake

1. Sukupuolenne?
   1. mies 2. nainen
2. Syntymävuotenne? 19_____
3. Asuinpaikkanne?
   1. Ahvenanmaa
   2. Hämeen lääni
   3. Keski-Suomen lääni
   4. Kuopion lääni
   5. Kymen lääni
   6. Lapin lääni
   7. Mikkelin lääni
   8. Oulun lääni
   9. Pohjois-Karjalan lääni
   10. Turun ja Porin lääni
   11. Uudenmaan lääni
   12. Vaasan lääni

A. NYKYINEN AMMATTI

4. Mikä on nykyinen/viimeisin ammattinne? Toivomme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veturinkuljettaja, kansakoulunopettaja, työnjohtaja metallialan yrityksessä).

_____

4a. Mitä teette työssänne? Mainitkaa joitakin päätehtäviänne:

_____

5. Mikä on Teidän ammattiasemanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
   1. maanviljelijä
   2. pienyrittäjä tai itsenäinen ammatinharjoittaja (korkeintaan 1 työntekijä)
   3. yrittäjä
   4. ylempi toimihenkilö
   5. alempi toimihenkilö
   6. työntekijä
   7. kotirouva
   8. opiskelija
   9. työtön
   10. eläkeläinen
6. Millä elinkeino- tai toimialalla työskentelette? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
   1. maa-, metsä- ja kalatalous, metsästys
   2. kaivos- ja muu kaivannaistoiminta
   3. teollisuus
   4. sähkö-, kaasu- ja vesihuolto
   5. rakennustoiminta
   6. tukku- ja vähittäiskauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta
   7. kuljetus, varastointi ja tietoliikenne
   8. rahoitus-, vakuutus, kiinteistö- ja liiketoimintaa palvelevatoiminta
   9. yhteiskunnalliset ja henkilökohtaiset palvelut

7. Missä seuraavista toimitte? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
   1. yksityisessä yrityksessä tai yhtiössä
   2. kunnan, kuntainliiton tai kuntayhtymän palveluksessa
   3. valtion palveluksessa
   4. valtion (kunnan) liikelaitoksessa tai yrityksessä
   5. osuustoiminnallisessa yrityksessä tai yhteisössä
   6. muussa yhteisössä tai järjestössä
   7. muussa, missä _____

8. Jos työskentelette teollisuudessa, millä teollisuuden toimialalla? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
   1. elintarvikkeiden, juomien ja tupakan valmistus
   2. tekstiilien, vaatteiden ja nahkatuotteiden valmistus
   3. puutavaran valmistus
   4. paperiteollisuustuotteiden valmistus, graafinen tuotanto
   5. kemiallisten, maaöljy-, kumi- ja muovituotteiden valmistus
   6. savi-, lasi- ja kivituotteiden valmistus
   7. metallien valmistus
   8. metalli- ja konepajatuotteiden valmistus
   9. muu valmistus, muu teollisuus

9. Jos työskentelette valtion, kunnan, kuntainliiton tai kuntayhtymän palveluksessa, millä seuraavista lohkoista työpaikkanne on? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
   1. varsinainen hallinto, maanpuolustus, palo- ja pelastustoimi
   2. opetus tai tutkimus
   3. terveydenhuolto
   4. sosiaalitoimi
   5. kulttuuri- ja virkistyspalvelut
   6. kiinteistö- ja rakennustoimi, puhtaanapito
   7. liikenne tai tietoliikenne

10. Mikä on työpaikkanne koko (esim. pankin konttori, tehdas, laitos)? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. 1–5 henkilöä
    2. 6–10 henkilöä
    3. 11–20 henkilöä
    4. 21–50 henkilöä
    5. 51–100 henkilöä
    6. 101–500 henkilöä
    7. yli 500 henkilöä

11. Kuinka monen henkilön kanssa välittömästi työskentelette yhdessä/yhteistyössä tavallisena työpäivänä? _____

12. Mikä on säännöllinen viikoittainen työaikanne?_____ tuntia viikossa

13. Oletteko viimeksi kuluneen vuoden aikana tehnyt ylityötä?
    1. säännöllisesti
    2. joskus/satunnaisesti
    3. en lainkaan

14. Millä tavoin seuraavat tekijät vaikuttavat palkkaukseenne? Rengastakaa sopiva vaihtoehto seuraavalta asteikolta.

		vähän	melko vähän	ei vähän eikä paljon	melko paljon paljon
1. oman työn tuloksellisuus	1	2	3	4	5
2. ryhmän tuloksellisuus	1	2	3	4	5
3. työn laatu	1	2	3	4	5
4. tuotannon/palvelusten määrä	1	2	3	4	5

15. Millainen on päätoimenne palkkaustapa?
    1. urakkapalkka (yksilöllinen tai ryhmäurakka)
    2. perustuntipalkka + urakkalisä
    3. tuntipalkka
    4. kuukausipalkka
    5. kuukausipalkka + provisio
    6. sopimuspalkka
    7. myynnin mukaan, suoritetun palvelun mukaan
    8. yrittäjätulo
    9. muu tulo, mikä? _____

16. Työskentelettekö osa-aikatyössä? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä 2. ei

17. Onko teillä nykyisen päätoimenne lisäksi sivutoimia?
    1. kyllä 2. ei

B. TYÖN LUONNE

18. Kumpaa sukupuolta useimmat työtoverinne ovat?
    1. vain naisia
    2. suurimmaksi osaksi naisia
    3. yhtä paljon miehiä kuin naisiakin
    4. enemmistö miehiä
    5. vain miehiä

19. Kuinka monet Teidän asemassanne työskentelevät henkilöt saavat työpaikallanne tiettyjen palvelusvuosien jälkeen merkittäviä ylennyksiä? (Ylennys = muutos ammattinimikkeessä, merkittävä palkankorotus ja vastuualueen laajennus) Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei juuri kukaan
    2. jotkut
    3. useat

20. Käytättekö Te työssänne seuraavia ATK-tekniikkaan perustuvia laitteita?

		kyllä	ei
1.	mikrotietokonetta tai tietokonepäätettä	1	2
2.	tietokonepäätteeseen yhdistettyä kassaa tai kassapäätettä	1	2
3.	ohjelmoitavaa työstökonetta	1	2
4.	ATK-valvontalaitteita, joilla ohjataan tuotantoprosessia tai sen osaa	1	2
5.	jotakin muuta ATK-laitetta	1	2

21. Onko työnne sen kaltainen, että Teidän tulee suunnitella työtänne ja soveltaa siihen omia ideoitanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä 2. ei

22. Jos työnne on ideointia ja suunnittelua vaativaa, missä määrin Teillä on mahdollisuus suunnitella? Rengastakaa oikea vaihtoehto kummastakin kohdasta.
    1. työnne tuotetta
        1. vähän
        2. jonkin verran
        3. paljon
    2. omaa työsuoritustanne
        1. vähän
        2. jonkin verran
        3. paljon

22a. Kertokaa esimerkki siitä, miten itse suunnittelette työtänne ja sovellatte siinä omia ideoitanne?

_____

23. Missä määrin joudutte kohtaamaan työssänne sellaisia pulmia, jotka eivät hoidu pelkästään rutiinilla? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. vähän
    2. jonkin verran
    3. paljon

24. Missä määrin jokin seuraavista asioista rajoittaa mahdollisuuksianne suunnitella työtänne?

		vähän	melko vähän	ei vähän eikä paljon	melko paljon	paljon
1.	sidonnaisuus koneeseen tai työvälineeseen	1	2	3	4	5
2.	työnjohto	1	2	3	4	5
3.	säännöt tai määräykset	1	2	3	4	5
4.	työpaikan sosiaaliset suhteet	1	2	3	4	5
5.	asiakkaat	1	2	3	4	5
6.	joku muu, mikä _____	1	2	3	4	5

25. Voitteko tehdä työssänne seuraavia asioita?
    Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.

		kyllä	ei
a.	Päättää itse milloin tulla työhön ja milloin lähteä kotiin (ei tarkoiteta liukuvaa työaikaa)	1	2
b.	Pitää päivä vapaata menettämättä palkkaa tai lomapäiviä	1	2
c.	Työskennellä päivä normaalia huomattavasti rauhallisempaan työtahtiin palkan silti pienentymättä	1	2
d.	Päättää itse, mitä tehdä tai mihin työhön ryhtyä	1	2

26. Valvooko työnantajanne:
    Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.

		kyllä	ei
1.	työnne tuloksellisuutta	1	2
2.	kuinka paljon käytätte aikaa kuhunkin tehtäväänne	1	2
3.	työnne laatua	1	2

C. PÄÄTÖKSENTEKO TYÖPAIKALLA

27. Kuuluuko nykyisen päätoimenne VIRALLISEEN TOIMENKUVAAN toisten työn johtaminen tai tehtävien jakaminen muille työntekijöille? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä 2. ei (siirry kysymykseen 30)

28. Oletteko TYÖSSÄNNE SUORANAISESTI VASTUUSSA jostain seuraavista seikoista? Rengastakaa oikea vaihtoehto kussakin kohdassa.

	kyllä	ei
a. työtehtävien määrääminen alaisillenne	1	2
b. alaistenne työmenetelmistä, työvälineistä tai työmateriaaleista päättäminen	1	2
c. alaistenne työvauhdista, työajan pituudesta tai tehtävän työn määrästä päättäminen	1	2

29. Voitteko työssänne vaikuttaa seuraaviin seikkoihin?

	kyllä	ei
1. alaisen palkankorotuksen tai ylennyksen myöntäminen	1	2
2. palkankorotuksen tai ylennyksen evääminen alaisen huonon työsuorituksen tai käytöksen takia	1	2
3. alaisen irtisanominen tai lomauttaminen	1	2
4. virallisen varoituksen antaminen alaisille	1	2
5. alaisen rankaiseminen tai palkitseminen muulla tavalla	1	2

30. Onko työpaikallanne toteutettu organisaatiouudistuksia viimeisten viiden vuoden aikana?
    1. kyllä 2. ei

31. Miten seuraavat asiat ovat muuttuneet työpaikallanne viimeisten viiden vuoden aikana:

	vähen-tynyt paljon	vähen-tynyt jonkin verran	pysy-nyt ennal-laan	lisään-tynyt jonkin verran	lisään-tynyt paljon
1. työntekijöiden määrä	1	2	3	4	5
2. työntekijöiden väliset ristiriidat	1	2	3	4	5
3. esimiesten ja alaisten väliset ristiriidat	1	2	3	4	5
4. kilpailuhenki	1	2	3	4	5
5. vaikutusmahdollisuudet työtehtäviin	1	2	3	4	5
6. palkan suuruus	1	2	3	4	5
7. uramahdollisuudet	1	2	3	4	5
8. sukupuolten tasa-arvo	1	2	3	4	5

32. Kertokaa kunkin seuraavan kysymyksen kohdalla, oletteko asemanne nojalla päättämässä seuraavista asioista tai tekemässä niitä koskevia aloitteita tai ehdotuksia? Rengastakaa jokaisessa kohdassa erikseen se vaihtoehto, joka lähinnä vastaa tilannettanne.

	en osallis-tu pää-töksen-tekoon	mieli-pidet-täni kysy-tään	esitän asian hyväk-symistä	kuulun päät-tävään elimeen	päätän asian
1. työpaikan vakituisen henkilökunnan lisääminen tai supistaminen	1	2	3	4	5
2. työpaikan päivittäisen työtahdin tai työmäärän muuttaminen	1	2	3	4	5
3. työpaikan talousarvioista päättäminen	1	2	3	4	5
4. uusien koneiden tai laitteiden hankinta	1	2	3	4	5
5. työnjaosta/tehtävienjaosta päättäminen	1	2	3	4	5
6. sukupuolten tasa-arvon edistäminen	1	2	3	4	5

D. TYÖN SISÄLTÖ

33. Miten usein työnne on ruumiillisesti rasittavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei koskaan
    2. harvoin
    3. joskus
    4. usein
    5. melkein aina

33b. Entä miten usein työnne on henkisesti rasittavaa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei koskaan
    2. harvoin
    3. joskus
    4. usein
    5. melkein aina

K. LAPSUUS

93. Muistelkaa omaa lapsuuttanne. Kuka huolehti pääasiassa elatuksestanne, kun olitte alle 15-vuotias. Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. isä
    2. äiti
    3. äiti ja isä yhtä paljon
    4. muu sukulainen
    5. joku muu

94. Mikä oli isänne tai muun huoltajanne kuin äidin pääasiallinen tai pitkäaikaisin ammatti Teidän lapsuusaikananne? Toivomme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veturinkuljettaja, kansakoulunopettaja, myyjä).

    _____

95. Toimiko huoltajanne johtotehtävissä?
    1. ei johtotehtävissä
    2. työnjohtajana
    3. ylemmissä johtotehtävissä

96. Mikä oli äitinne ammatti? Toivomme jälleen mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. sairaala-apulainen, myyjätär, kirjanpitäjä, kotirouva, emäntä).

    _____

L. YRITTÄJILLE JA VILJELIJÖILLE

97. Mikä on yrityksenne toimiala? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. maa-, metsä- ja kalatalous, metsästys
    2. kaivos- ja muu kaivannaistoiminta
    3. teollisuus
    4. sähkö-, kaasu- ja vesihuolto
    5. rakennustoiminta
    6. tukku- ja vähittäiskauppa, ravitsemus- ja majoitustoiminta
    7. kuljetus, varastointi ja tietoliikenne
    8. rahoitus-, vakuutus-, kiinteistö- ja liike-elämää palveleva toiminta
    9. henkilökohtaiset palvelut

98. Oletteko päätoiminen vai sivutoiminen yrittäjä/ammatinharjoittaja/viljelijä? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. päätoiminen 2. sivutoiminen

99. Mikä on tilanne kokonaisala ja peltoala? Rengastakaa oikea vaihtoehto sekä a- että b-kohdassa.

a. kokonaisala (ha)	b. peltoala (ha)
1. alle 10	1. alle 5
2. 10-20	2. 5-10
3. 21-30	3. 11-20
4. 31-50	4. 21-50
5. 51-100	5. yli 50
6. yli 100	

100. Kuinka monta työntekijää Teidän lisäksenne yrityksessänne/tilallanne työskentelee? Rengastakaa oikea vaihtoehto sekä a- että b-kohdassa.

a. vakituisesti	b. tilapäisesti
1. ei yhtään	1. ei yhtään
2. 1-2 työntekijää	2. 1-2 työntekijää
3. 3-5 "	3. 3-5 "
4. 6-10 "	4. 6-10 "
5. 11-20 "	5. 11-20 "
6. 21-50 "	6. 21-50 "
7. yli 50 "	7. yli 50 "

101. Osallistuvatko muut perheenjäsenet tilanne/yrityksenne hoitoon? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä 2. ei

102. Miten tilanne/yrityksenne kannattavuus on kehittynyt 1980-luvun lopun ja 1990-luvun alun aikana ja kuinka arvioitte sen kehittyvän seuraavan viiden vuoden aikana? Rengastakaa arvioitanne parhaiten vastaava vaihtoehto sekä A- että B-sarakkeesta.

A. 1988-1993	B. 1994-1999
1. heikentynyt huomattavasti	1. heikkenee huomattavasti
2. heikentynyt jonkin verran	2. heikkenee jonkin verran
3. pysynyt ennallaan	3. pysyy ennallaan
4. parantunut jonkin verran	4. paranee jonkin verran
5. parantunut huomattavasti	5. paranee huomattavasti

88. Seuraavassa on joukko syitä, joilla jotkut ihmiset selittävät, miksi maassamme on köyhiä. Kertokaa miten suhtaudutte seuraaviin köyhyyteen liittyviin väittämiin.

	täysin eri mieltä	jokseenkin eri mieltä	en osaa sanoa	jokseenkin samaa mieltä	täysin samaa mieltä
1. kykyjen ja lahjakkuuden puute	1	2	3	4	5
2. huono onni	1	2	3	4	5
3. huonot elämäntavat ja juoppous	1	2	3	4	5
4. oman yrittämisen puute	1	2	3	4	5
5. epäluulot ja syrjintä tiettyjä ryhmiä kohtaan	1	2	3	4	5
6. yhtäläisten mahdollisuuksien puuttuminen	1	2	3	4	5
7. talousjärjestelmän epäonnistuminen	1	2	3	4	5
8. joku muu syy	1	2	3	4	5

89. Maassamme on viime aikoina keskusteltu vilkkaasti siitä, mistä asioista pitäisi huolehtia valtion ja mistä yksityisten yritysten. Seuraavassa luetellaan joukko toimintoja. Kertokaa kunkin kohdalla, pitäisikö siitä pääasiassa huolehtia valtion, yksityisten yritysten vai molempien!

	valtio	yksityis-yritykset	molemmat
1. postipalvelut	1	2	3
2. puhelin- ja telepalvelut	1	2	3
3. rautatiet	1	2	3
4. teollisuus	1	2	3
5. sähkö- ja energiahuolto	1	2	3
6. pankit	1	2	3
7. sairaalat	1	2	3
8. koululaitos	1	2	3
9. lasten päivähoito	1	2	3
10. tavaratalot	1	2	3
11. joukkotiedotus	1	2	3
12. linja-autoliikenne	1	2	3
13. poliisi, puolustusvoimat ja muut turvallisuustehtävät	1	2	3
14. kunnalliset infrastruktuuripalvelut (katujen kunnossapito, jätehuolto, jne.)	1	2	3

90. Kenen pitäisi pääasiallisesti olla vastuussa seuraavista palveluista? Rengastakaa kussakin kohdassa vain yksi vaihtoehto.

	perheen	yksityis-yritysten	kunnan	valtion
1. lasten päivähoito	1	2	3	4
2. vanhusten huolto	1	2	3	4
3. asuntopolitiikka	1	2	3	4
4. vapaa-ajan palvelut	1	2	3	4
5. terveydenhuolto	1	2	3	4
6. eläkkeet	1	2	3	4

91. Olisitteko valmis kustantamaan lapsenne yksityiseen päiväkotiin tai kouluun, vaikka tämä olisi varsin kallistakin?
1. kyllä 2. ei

92. Ohessa on lista asioista, jotka voivat olla tärkeitä pärjäämiselle yhteiskunnassamme. Voitteko kertoa miten tärkeitä kukin niistä on?

	ei lainkaan tärkeä	ei kovin tärkeä	en tiedä	melko tärkeä	erittäin tärkeä
1. olla lähtöisin varakkaasta perheestä	1	2	3	4	5
2. hyvä koulutus	1	2	3	4	5
3. kunnianhimo	1	2	3	4	5
4. ahkeruus ja yritteliäisyys	1	2	3	4	5
5. oikeiden (vaikutusvaltaisten) ihmisten tunteminen	1	2	3	4	5
6. poliittiset yhteydet	1	2	3	4	5
7. halu ottaa riskejä	1	2	3	4	5

81. Olettakaamme, että työpaikallanne tapahtuisi huomattavia uudelleenjärjestelyjä. Tämän seurauksena useita työntekijöitä irtisanottaisiin. Johtajat toteaisivat, että päätös on valitettava, mutta välttämätön toiminnan jatkuvuuden turvaamiseksi. Miten itse suhtautuisitte tähän? Rengastakaa valitsemanne (vain yksi) vaihtoehto.
   1. hyväksyisin päätöksen
   2. toteaisin, että mitään ei ole tehtävissä
   3. allekirjoittaisin vastalauseadressin
   4. osallistuisin irtisanomisen vastaiseen mielenosoitukseen
   5. osallistuisin vastalauselakkoon, jos sen järjestäisi ammattiyhdistysliike
   6. osallistuisin vastalauselakkoon, jos siinä olisi mukana suurin osa työntekijöistä
   7. organisoisin itse vastatoimenpiteitä

82. Monet sanovat, että he kuuluvat johonkin yhteiskuntaluokkaan.
   Ajatteletteko itse kuuluvanne johonkin tiettyyn yhteiskuntaluokkaan?
   1. kyllä 2. en

83. Mihin yhteiskuntaluokkaan katsotte ensisijaisesti kuuluvanne?
   Rengastakaa valitsemanne vaihtoehto.
   1. työväenluokkaan
   2. keskiluokkaan
   3. yläluokkaan
   4. en mihinkään luokkaan
   5. en osaa sanoa

84. Kuvitellaan, että ensi sunnuntaina on eduskuntavaalit.
   Tiedättekö varmasti, mitä puoluetta silloin äänestäisitte?
   1. kyllä 2. en

85. Teettekö valintanne pääasiassa ehdokkaiden vai puolueiden ja puolueohjelmien perusteella?
   1. ehdokkaiden 2. puolueen

86. Mitä puoluetta äänestäisitte?
   1. Suomen Keskusta
   2. Kansallinen Kokoomus
   3. Suomen Sosiaalidemokraattinen Puolue
   4. Ruotsalainen Kansan Puolue
   5. Vasemmistoliitto
   6. Vihreät
   7. Suomen Kristillinen liitto
   8. Suomen Maaseudun Puolue
   9. Liberaalinen Kansan Puolue
   10. joku muu, mikä? _____
   11. en äänestäisi ollenkaan
   12. en osaa sanoa
   13. en halua sanoa

87. Miten suhtaudutte seuraaviin väittämiin? Rengastakaa kussakin kohdassa se vaihtoehto, joka lähinnä vastaa mielipidettänne.

	täysin eri mieltä	jokseenkin eri mieltä	en osaa sanoa	jokseenkin samaa mieltä	täysin samaa mieltä
1. Minun asemassani oleva ihminen ei voi vaikuttaa siihen, mitä hallitus tekee.	1	2	3	4	5
2. Naisia ei ole riittävästi yhteiskuntamme päättävissä elimissä.	1	2	3	4	5
3. Meidän kaikkien pitäisi tinkiä omista eduistamme maamme kansainvälisen kilpailukyvyn turvaamiseksi.	1	2	3	4	5
4. Ihmisten hyvinvoinnin jatkuminen voi perustua vain taloudelliseen kasvuun.	1	2	3	4	5
5. Nykyisin on täysin mahdollista järjestää yhteiskunta ilman voitontavoittelua.	1	2	3	4	5
6. Valtion pitäisi säädellä nykyistä enemmän suuryritysten toimintaa.	1	2	3	4	5
7. Mikään puolue ei aja juuri minulle tärkeitä asioita.	1	2	3	4	5
8. Hallituksen tulisi hankkia työtä jokaiselle sitä haluavalle.	1	2	3	4	5
9. On oikein, että ne joilla on varaa saavat parempaa koulutusta lapsilleen.	1	2	3	4	5
10. Se mitä hallitus tekee heijastaa kansan tahtoa.	1	2	3	4	5
11. On oikein, että naiset ja miehet työskentelevät yhteiskunnassamme eri ammateissa.	1	2	3	4	5
12. Yhteiskunnallisen oikeudenmukaisuuden olennainen parantaminen on mahdotonta.	1	2	3	4	5

75. Oletteko koettanut vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoon viimeisen vuoden aikana jollain seuraavista tavoista?

		Kyllä	Ei
1.	Olen allekirjoittanut poliittisen vetoomuksen	1	2
2.	Olen antanut taloudellista tukea yhdistyksille tai yhteiskunnallisille liikkeille	1	2
3.	Olen osallistunut lakkoon	1	2
4.	Olen osallistunut mielenosoitukseen	1	2
5.	Olen kirjoittanut mielipiteeni sanomalehteen	1	2
6.	Olen taloudellisesti tukenut presidenttiehdokasta tai osallistunut vaalityöhön	1	2

76. Miten paljon luotatte seuraaviin instituutioihin?

		en lainkaan	melko vähän	vaikea sanoa	melko paljon	erittäin paljon
1.	ammattiyhdistykset	1	2	3	4	5
2.	eduskunta	1	2	3	4	5
3.	hallitus	1	2	3	4	5
4.	kirkko	1	2	3	4	5
5.	naistenlehdet	1	2	3	4	5
6.	oikeuslaitos	1	2	3	4	5
7.	pankit	1	2	3	4	5
8.	poliisi	1	2	3	4	5
9.	presidentti	1	2	3	4	5
10.	puolustusvoimat	1	2	3	4	5
11.	radio ja TV	1	2	3	4	5
12.	sanomalehdet	1	2	3	4	5
13.	sosiaaliviranomaiset	1	2	3	4	5
14.	terveydenhuoltojärjestelmä	1	2	3	4	5
15.	veroviranomaiset	1	2	3	4	5
16.	yliopistot	1	2	3	4	5

77. Sanotaan, että nykyaikaan liittyy monia riskejä ja uhkia.
Miten vakavina yhteiskunnallisina ongelmina pidätte seuraavia asioita?

		ei lainkaan vakavana	ei kovin vakavana	en tiedä	melko vakav.	erittäin vakavana
1.	työttömyys	1	2	3	4	5
2.	ympäristön saastuminen	1	2	3	4	5
3.	sosiaaliturvan heikkeneminen	1	2	3	4	5
4.	köyhyys	1	2	3	4	5
5.	rikollisuus	1	2	3	4	5
6.	epävakaa poliittinen tilanne	1	2	3	4	5
7.	ulkomaisen pääoman kasvava vaikutusvalta	1	2	3	4	5
8.	lähialueidemme poliittinen epävakaisuus	1	2	3	4	5
9.	yhteisten arvojen ja normien mureneminen	1	2	3	4	5

J. MIELIPIDEKYSYMYKSIÄ

78. Missä määrin katsotte yhteiskunnassamme vallitsevat tuloerot oikeutetuiksi?
Rengastakaa mielipidettänne lähinnä vastaava vaihtoehto.
1. täysin epäoikeutetut
2. melko epäoikeutetut
3. melko oikeutetut
4. täysin oikeutetut
5. en osaa sanoa

79. Missä määrin Teidän mielestänne menestyminen yleensä työelämässä johtuu yrittämishalusta ja ahkeruudesta? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. ei lainkaan
2. vähän
3. jonkin verran
4. kokonaan
5. en osaa sanoa

80. Sanotaan, että tekevälle työtä löytyy. Päteekö tämä tämän päivän Suomessa?
Rengastakaa mielipidettänne vastaava vaihtoehto.
1. erittäin huonosti
2. melko huonosti
3. jonkin verran
4. melko hyvin
5. erittäin hyvin

I. YHTEISKUNNALLINEN TOIMINTA

70. Kuulutteko tällä hetkellä johonkin seuraavista ryhmistä tai järjestöistä? Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.

	kyllä	ei
1. ammattiyhdistys	1	2
2. urheiluseurat	1	2
3. nuorisojärjestöt	1	2
4. hyväntekeväisyysjärjestöt (esim. SPR)	1	2
5. uskonnolliset järjestöt tai ryhmät	1	2
6. opinto- ja taidepiirit	1	2
7. puolueet tai puoluepoliittiset järjestöt	1	2
8. kotiseutujärjestöt	1	2
9. kulttuurijärjestöt	1	2
10. E-liike	1	2
11. SOK	1	2
12. luonnonsuojelujärjestöt	1	2
13. ystävyysseurat/rauhanjärjestöt	1	2
14. asukastoiminta/kylätoiminta	1	2
15. vaihtoehtoliikkeet	1	2
16. naisjärjestöt	1	2
17. professionaaliset (ammattialakohtaiset) järjestöt (esim. äidinkielenopettajat)	1	2
18. vammaisjärjestöt	1	2
19. muut	1	2

71. Mihin keskusjärjestöön Te kuulutte? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. SAK
    2. AKAVA
    3. STTK
    4. SYKL
    5. MTK
    6. en ole järjestäytynyt

72. Onko Teidät valittu luottamustehtäviin joissakin edellä mainituista ryhmistä, yhdistyksistä tai järjestöistä?
    1. kyllä, minkä _____
    2. ei

73. Kuinka monta kertaa olette viimeksi kuluneen vuoden aikana osallistunut seuraavien yhdistysten, järjestöjen tai ryhmien järjestämiin kokouksiin tai muihin tilaisuuksiin?

	en koskaan	kerran	2-5 kertaa	6-10 kertaa	yli 10 kertaa
1. ammattiyhdistys	1	2	3	4	5
2. urheiluseurat	1	2	3	4	5
3. nuorisojärjestöt	1	2	3	4	5
4. hyväntekeväisyysjärjestöt (esim. SPR)	1	2	3	4	5
5. uskonnolliset järjestöt tai ryhmät	1	2	3	4	5
6. opinto- ja taidepiirit	1	2	3	4	5
7. puolueet tai puoluepoliittiset järjestöt	1	2	3	4	5
8. kotiseutujärjestöt	1	2	3	4	5
9. kulttuurijärjestöt	1	2	3	4	5
10. E-liike	1	2	3	4	5
11. SOK	1	2	3	4	5
12. luonnonsuojelujärjestöt	1	2	3	4	5
13. ystävyysseurat/rauhanjärj.	1	2	3	4	5
14. asukas/kylätoiminta	1	2	3	4	5
15. vaihtoehtoliikkeet	1	2	3	4	5
16. naisjärjestöt	1	2	3	4	5
17. professionaaliset (ammattialakohtaiset) järjestöt (esim. äidinkielenopettajat)	1	2	3	4	5
18. vammaisjärjestöt	1	2	3	4	5
19. muut	1	2	3	4	5

74. Ammattiyhdistysliikkeen jäsenenä olon perusteista ollaan eri mieltä. Mikä seuraavista kannoista vastaa lähinnä omaanne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ammattiyhdistysten jäsenyys on jokaisen työläisen tai palkkatyöntekijän velvollisuus
    2. ammattiyhdistysten jäsenenä kannattaa olla vain siinä tapauksessa, että ne kykenevät saamaan jäsenilleen palkankorotuksia
    3. nykyisin ei kannata olla ammattiyhdistyksen jäsenenä

H. TALOUDELLINEN TILANNE

62. Saitteko itse tai perheenne viimeisen 12 kuukauden aikana tuloja seuraavista lähteistä?

		kyllä	ei
1.	palkkatulo päätoimesta	1	2
2.	palkkatulo sivutoimesta	1	2
3.	puolison tai muun tulot	1	2
4.	eläke omasta työstä	1	2
5.	jonkun muun eläke (myös puolison)	1	2
6.	investoinnit (osakkeet, vuokrat jne.)	1	2
7.	työttömyyskorvaus, peruspäiväraha	1	2
8.	ansiosidonnainen työttömyyskorvaus	1	2
9.	asumistuki	1	2
10.	toimeentulotuki	1	2
11.	sairauspäiväraha	1	2
12.	hyväntekeväisyys	1	2
13.	sukulaisen avustukset	1	2
14.	avustukset yhteisöiltä	1	2
15.	maanviljely omalla palstalla	1	2
16.	tavaroiden myynti kirpputorilla yms.	1	2
17.	joku muu	1	2

63. Kuinka suuri on keskimääräinen palkkanne kuukaudessa päätoimesta (brutto)?
noin _____ mk / kuukausi

64. Mitkä olivat teidän ja perheenne bruttotulot (tulot ennen verotusta) viimeisen 12 kuukauden aikana? Jos työllistätte itse itsenne kertokaa keskimääräiset tulonne vähennettynä juoksevilla menoilla.
noin _____ mk / vuosi

65. Millä tavoin taloudellinen tilanteenne on muuttunut verrattuna vuoteen 1988?
Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. huonontunut
2. pysynyt muuttumattomana
3. parantunut
4. en osaa sanoa

66. Miten katsotte kokonaistulojenne tai perheenne tulojen riittävän siihen mitä tarvitsette?
Tuloni riittävät:
1. paljon vähempään kuin tarvitsen
2. jonkin verran vähempään kuin tarvitsen
3. suurin piirtein siihen mitä tarvitsen
4. jonkin verran enempään kuin tarvitsen
5. paljon enempään kuin tarvitsen
6. en tiedä

67. Keneltä seuraavassa mainituista uskotte saavanne eniten apua seuraavissa ongelmissa?
Rengastakaa vain yksi vaihtoehto kustakin kohdasta.

		vanhemmat	lapset	naapurit	ystävät	työtoverit	kirkko	yhdistykset	viranomaiset	muut	en saa apua
1.	vähäiset taloudelliset ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
2.	suuret taloudelliset ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
3.	työhön ja työllisyyteen liittyvä apu tai tieto	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
4.	asumiseen liittyvät ongelmat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
5.	oman yrityksen aloittaminen	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

68. Onko lama vaikuttanut perheenne elämään joillakin seuraavilla tavoilla?

		kyllä	ei
1.	toinen puoliso on riippuvaisempi toisen tuloista kuin aikaisemmin	1	2
2.	velkojen hoito on vaikeutunut	1	2
3.	työhuolet ovat lisääntyneet (esim. lisääntyvä työpaine)	1	2
4.	huoli toimeentulosta on kasvanut (esim. lomautuksen tai työttömyyden uhka)	1	2

69. Oletteko laman myötä joutunut mahdollisesti tinkimään joistakin seuraavista asioista?

		kyllä	ei
1.	terveydenhuolto ja sairaudenhoito	1	2
2.	hammashuolto	1	2
3.	ruokailu ja elintarvikkeet	1	2
4.	harrastukset ja huvitukset	1	2
5.	lomamatkat	1	2
6.	suuret hankinnat (auto, kodinkoneet tms.)	1	2
7.	pienemmät hankinnat (esim. vaatteet)	1	2
8.	lasten koulutus	1	2

57. Toimiiko puolisonne johtotehtävissä?
1. ei toimi
2. työnjohtajana
3. ylemmissä johtotehtävissä

58. Kuka/ketkä perheessänne hoitavat seuraavat kotiin liittyvät velvollisuudet?

	aina itse	taval-lisesti itse	puolison kanssa yhdessä	taval-lisesti puoliso	aina puoliso	muut
1. ruuanlaitto	1	2	3	4	5	6
2. siivous	1	2	3	4	5	6
3. pyykki	1	2	3	4	5	6
3. lastenhoito	1	2	3	4	5	6

58a. Kuinka oikeudenmukaisena pidätte tätä työnjakoa?
1. täysin epäoikeudenmukaisena
2. melko epäoikeudenmukaisena
3. en osaa sanoa
4. melko oikeudenmukaisena
5. täysin oikeudenmukaisena

59. Kuka perheessänne päättää seuraavista asioista?

	aina itse	taval-lisesti itse	puolison kanssa yhdessä	taval-lisesti puoliso	aina puoliso	muut
1. rahankäyttö	1	2	3	4	5	6
2. uskontoon liittyvät	1	2	3	4	5	6
3. ystävien tapaaminen	1	2	3	4	5	6
4. politiikkaa ja yhteiskunnallisia asioita koskevat kysymykset	1	2	3	4	5	6
5. sukulaisten tapaaminen	1	2	3	4	5	6
6. kotitöiden jakamisesta päättäminen	1	2	3	4	5	6
7. lomat ja matkailu	1	2	3	4	5	6
8. lasten kasvattaminen	1	2	3	4	5	6

60. Kuinka usein teette seuraavia asioita?

	päi-vit-täin	vii-kot-tain	kerran kuussa	1-2 kertaa vuodessa	harvemmin kuin kerran vuodessa
1. elokuvissa käynti	1	2	3	4	5
2. teatterissa käynti	1	2	3	4	5
3. ravintoloissa käynti	1	2	3	4	5
4. konserteissa käynti	1	2	3	4	5
5. klassisen musiikin kuuntelu kotona	1	2	3	4	5
6. kirjojen lukeminen	1	2	3	4	5
7. pianon tai jonkin muun instrumentin soittaminen	1	2	3	4	5
8. itseopiskelu	1	2	3	4	5
9. käsityöt, askartelu, nikkarointi	1	2	3	4	5
10. runojen, päiväkirjan, kertomusten kirjoittaminen	1	2	3	4	5
11. rahapelit (esim. peliautomaatit, ravit)	1	2	3	4	5
12. metsästys, kalastus, marjastus, sienestys	1	2	3	4	5
13. kyläily ystävien ja sukulaisten luona	1	2	3	4	5

61. Ihmisillä on tapana keskustella ystäviensä kanssa monista eri asioista.
Kuinka usein keskustelette seuraavista asioista ystävienne kanssa?

	ei koskaan	joskus	usein
1. urheilu	1	2	3
2. uskonto	1	2	3
3. politiikka	1	2	3
4. metsästys tai kalastus	1	2	3
5. käsityöt, askartelu	1	2	3
6. työasiat	1	2	3
7. taide tai kirjallisuus	1	2	3
8. henkilökohtaiset asiat	1	2	3
9. raha-asiat	1	2	3
10. sairaudet ja terveydentila	1	2	3

46. Haluaisitteko joskus ryhtyä: Rengastakaa kussakin kohdassa oikea vaihtoehto.

		kyllä	ei
1.	yrittäjäksi	1	2
2.	maatalousyrittäjäksi	1	2
3.	palkkatyöläiseksi	1	2

F. KOULUTUS

47. Minkälainen peruskoulutus Teillä on nykyisin? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kansakoulu
    2. kansalaiskoulu tai osa keskikoulua
    3. peruskoulu tai keskikoulu
    4. ylioppilastutkinto
    5. akateeminen loppututkinto

48. Mikä on ammatillinen koulutuksenne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei ammattikoulutusta
    2. ammattikurssi tai vastaava (alle 6 kk)
    3. ammattikurssi tai vastaava (6 kk-2 vuotta)
    4. alempi keskiasteen ammattitutkinto (esim. ammattikoulu)
    5. ylempi keskiasteen ammattitutkinto (esim. sairaanhoito- tai kauppaopisto)
    6. alin korkea-aste tai alempi kandidaattitutkinto (esim. hum.kand.)
    7. ylempi kandidaattitutkinto
    8. tutkijakoulutus (lisensiaatti, tohtori)

49. Mihin eri ammatteihin olette saanut ammattikoulutuksen?
    1. _____ ammattiin
    2. _____ ammattiin
    3. _____ ammattiin

50. Työskentelettekö nykyisin ammatissa, johon olette saanut koulutuksen? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä
    2. ei
    3. en osaa sanoa

51. Oletteko työssänne saanut siihen liittyvää tai muuta koulutusta? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. kyllä 2. ei

52. Vastaako saamanne koulutus mielestänne nykyisen työnne vaatimuksia? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. koulutukseni on korkeampi kuin työtäni varten on tarpeen
    2. koulutukseni vastaa työni vaatimuksia
    3. koulutukseni on alhaisempi kuin työssäni on tarpeen

G. PERHE JA VAPAA-AIKA

53. Mikä on nykyinen siviilisäätynne? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. naimaton
    2. avoliitossa
    3. naimisissa
    4. eronnut
    5. leski

54. Onko Teillä huollettavia lapsia? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei ole lapsia
    2. _____ lasta

55. Mikä on puolisonne ammatti? (esim. hitsari, lastentarhanopettaja)
    _____

56. Mikä on puolisonne ammatillinen koulutus? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
    1. ei ammattikoulutusta
    2. ammattikurssi tai vastaava
    3. alempi keskiasteen ammattitutkinto (esim. ammattikoulu)
    4. ylempi keskiasteen ammattitutkinto (esim. sairaanhoito- tai kauppaopisto)
    5. alin korkea-aste tai alempi kandidaattitutkinto (esim. hum.kand.)
    6. ylempi kandidaattitutkinto
    7. tutkijakoulutus (lisensiaatti, tohtori)

34. Miten usein Teillä on työssänne: Rengastakaa oikea vaihtoehto kummassakin kohdassa.

a. kireä työtahti?
1. ei koskaan
2. harvoin
3. joskus
4. usein
5. melkein aina

b. työtä enemmän kuin ehtii tehdä?
1. ei koskaan
2. harvoin
3. joskus
4. usein
5. melkein aina

35. Uskotteko pystyvänne tekemään nykyistä työtänne eläkeikään saakka?
1. kyllä 2. en

36. Haluaisitteko siirtyä osittain tai kokonaan pois työelämästä erilaisin eläkejärjestelyin?
1. kyllä 2. en

37. Kumman seuraavista kahdesta työstä mieluummin valitsisitte?
Rengastakaa valitsemanne vaihtoehto.
1. vain vähän kiinnostavan ja vähän miellyttävän työn, josta maksetaan todella hyvää palkkaa
2. hyvin kiinnostavan ja miellyttävän työn, josta maksetaan vain keskinkertaista palkkaa

38. Mitkä asiat merkitsevät Teille eniten nykyisessä työssänne? Merkitkää tärkeimmäksi ja toiseksi tärkeimmäksi katsomienne asioiden numerot seuraavista vaihtoehdoista.
1. hyvä palkka
2. työpaikan pysyvyys ja varmuus
3. työn helppous ja yksinkertaisuus
4. työn mielenkiintoisuus ja vaihtelevuus
5. mahdollisuus edetä työssä ja uralla
6. mahdollisuus käyttää omaa aloitekykyä
7. hyvät ihmissuhteet työpaikalla
8. muu, mikä _____
___ tärkein
___ toiseksi tärkein

39. Haluaisitteko vaihtaa työpaikkaanne lähitulevaisuudessa?
1. kyllä 2. en

E. TYÖURA

40. Mikä oli ensimmäinen ammattinne, jossa työskentelitte? Toivomme mahdollisimman tarkkaa vastausta (esim. veturinkuljettaja, sairaanhoitaja, työnjohtaja).
ammatti _____

41. Missä eri ammateissa olette työssä ollessanne toiminut? Listatkaa mahdolliset ammattinne aikajärjestyksessä ensimmäisestä alkaen.
1. _____ ammatissa
2. _____ ammatissa
3. _____ ammatissa

42. Oletteko milloinkaan ollut työttömänä työnhakijana yhtä kuukautta pidempää ajanjaksoa? Rengastakaa oikea vaihtoehto.
1. en koskaan (siirry kysymykseen 45)
2. vain kerran
3. useammin, kuinka usein? _____

43. Jos olette nyt työttömänä, kuinka monta kuukautta työttömyytenne on kestänyt? ____ kk

44. Millä tavoin pyritte selviytymään työttömyydestä?

		kyllä	en
1.	hankkimalla koulutusta	1	2
2.	odottamalla parempaa aikaa	1	2
3.	ryhtymällä yrittäjäksi	1	2
4.	vaihtamalla ammattia	1	2
5.	vaihtamalla asuinpaikkaa	1	2
6.	lähtemällä ulkomaille	1	2

45. Kuinka todennäköisenä pidätte seuraavia asioita omalla kohdallanne lähitulevaisuudessa?

		epä-todennäköistä	en osaa sanoa	toden-näköistä
1.	irtisanominen	1	2	3
2.	lomauttaminen	1	2	3
3.	lyhennetty työviikko	1	2	3
4.	osa-aikaistaminen	1	2	3

103. Missä määrin seuraavat tekijät ovat vaikuttaneet tilanne/yrityksenne kannattavuuteen? Rengastakaa kussakin kohdassa tilannetta parhaiten kuvaava vaihtoehto.

	ei lainkaan	jonkin vähän	melko verran	erittäin paljon	paljon
1. kilpailun kiristyminen	1	2	3	4	5
2. kustannusten nousu	1	2	3	4	5
3. verotuksen kiristyminen	1	2	3	4	5
4. teknologian puutteellisuus	1	2	3	4	5
5. koulutuksen puute	1	2	3	4	5
6. valtion tai kunnan lainsäädännölliset tai hallinnolliset rajoitustoimenpiteet	1	2	3	4	5
7. ikä, terveys tms.	1	2	3	4	5
8. työvoiman puute	1	2	3	4	5
9. velkaantuneisuus	1	2	3	4	5
10. muu, mikä _____	1	2	3	4	5

104. Mitkä ovat tulevaisuuden suunnitelmanne yrityksen/ maatilan osalta, mihin aiotte seuraavaksi ryhtyä?

	ei varmasti	ei todennäköisesti	todennäköisesti	varmasti
1. Palkata uusia työntekijöitä	1	2	3	4
2. Uudenaikaistaa tuotantovälineitä ja teknologiaa	1	2	3	4
3. Hankkia uusia toimitiloja	1	2	3	4
4. Hankkia lisää viljelymaata	1	2	3	4
5. Laajentaa asiakaskuntaa	1	2	3	4
6. Vaihtaa toimialaa	1	2	3	4
7. Hankkia uusia lainoja	1	2	3	4
8. Vaihtaa yritysmuotoa	1	2	3	4
9. Hankkia tai laajentaa kansainvälistä yhteistyötä	1	2	3	4
10. Laajentaa ja parantaa yhteistyötä kotimaisten yritysten kanssa	1	2	3	4
11. Laajentua yhteensulautumisen kautta	1	2	3	4
12. Irtisanoa osa työntekijöistä	1	2	3	4
13. Lopettaa yrityksen	1	2	3	4

Seuraavat rivit ovat varattu huomautuksianne varten.

_____

_____

_____

Kiitos!